

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

II. évfolyam – 2007. október

REFORMÁTOROK

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, II. évfolyam; 2007. október

A TARTALOMBÓL

(Részletes tartalomjegyzék az utolsó lapon)

- Debreceni reformátorok (566)
Gáborjáni Szabó Kálmán grafikáiról (576)
Holló-alkotások a szolnoki múzeumban;
Holló László krematóriumi művei (584)
Reflexiók Szilágyi Enikő színművészlől (607)
Bábművészet – kiállítás és tárlatvezetés (616)
Ziffer Sándor emlékkiállítása Egerben (653)
-
-

Kiadja: a szerző

(4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2.; telefon: 20/ 965–2921; e-mail: ferko24@freemail.hu)

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János.

Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József.

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül. Megjelenik 600 példányban.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben
(Debrecenben és Hajdú-Bihar megye városaiban, a debreceni középiskolák könyvtáraiban; Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén megye egyes könyvtáraiban, múzeumaiban).
Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban* (Erdélyi Mártánál, a Déri Múzeum Baráti Köre szervezőjénél), a *Holló László Emlékmúzeumban*, a *Déri Múzeumban*, a *DEOEC Közművelődési Titkárságán* (Cserép Zsuzsánál), a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsi, Kismacsi Községi Ház, Debreceni Mű-Terem Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *Medgyessy Teremben*, a *Holló László Galériában*, a *Misztika Galériában*, a *Havrics Galériában*, a *Koncz Művészeti Galéria Kft. Cívis Art képkeretezőjében*, a *Jászai Antik Klub és Antikváriumban*, a *Bihar Antikváriumban*, a *Csokonai Könyvesboltban*, a *Csokonai Házban*, a *Fókusz Könyvárúházaiban*, a *Trombitás Sörözőben*, a Pulykakakas Üzlet- és Irodaház *Latinovits Kávészóójában*, illetve egyes képzőművészeti események helyszínein.

Köszönet a folyóirat támogatóinak!

A Néző • Pont főtámogatója:

DR. KARANCSI JÁNOS és KOSZORÚS ERIKA

(Onix Nyomda Kft.)

KAPUSI JÓZSEF

(kötészet: Kapitális Kft.)

TÓTH GÁBOR

(papír, borítókarton: KARTONPACK RT.)

ÁDÁNY LÁSZLÓ – Csokonai Ház
ALMÁSI ISTVÁN – Lucullus Étterem
ANDICS ÁRPÁD – fotóművész
BERNÁTH LAJOS – Qualimed Kft.
BOROS JÓZSEF – Debrecen
CÍVIS HOTELS Zrt. – Debrecen
DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA
DEBRECENI KÖR DÁMA EGYESÜLET
DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT
DÉRI MŰZEUM BARÁTI KÖR
ENDRÉSZ BOLDIZSÁR
– Jászai Antik Klub és Antikvárium
GERGELY ATTILA – Színforrás Kft.
GIRASEK JÁNOS – Debrecen
HORVÁTH LAJOS;
HBZ Kft és Galéria – Debrecen,
Békéscsaba, Nagyvárad
HAVRICS MIKLÓS – Havrics Galéria
Özv. HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA
JLD. Kft. – Budakeszi
Dr. JUHA ENIKŐ művészettörténész
JUHÁSZ TAMÁS – Debrecen

KISS ÁRPÁD – Vár Galéria
KONCZ SÁNDOR
– Debreceni Kortárs Művészeti
Közhasznú Alapítvány
KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS
TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA
Tudományos és Művészeti Bizottsága
MAKSAI JÁNOS festőművész
MÁTÉ LÁSZLÓ kulturális menedzser
MAJOROS LÁSZLÓ – Misztika Galéria
NÉMETH RUDOLF – Hosszúpályi
PAPP GYULA ezredes
PÉTER GÁBOR – Péter Képerkeztetés
és Holló László Galéria
Dr. RAB FERENC ügyvéd
RÓZSA KÁLMÁN és a
PRIMA ENTEN Kft. – Vámospércs
SIPOS LÁSZLÓ
– Pulykakakas Üzlet- és Irodaház
SER-MÜLLER Kft.
SZÉKELY TIBORNÉ – Debrecen
Dr. SZÓKE KÁLMÁN – Berettyóújfalu
VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ – Debrecen

továbbá: dr. Barta Erzsébet, Bresnyánszky Lászlóné, E. Lakatos Aranka
(szobrászművész), Erdélyi Márta, Holló Ila (festőművész), dr. Hornyák András,
Hajdúné Égerházi Irén, Jaszovics Gizella, Józsné Bíró Mária, Kármán József,
Korompai Balázs (muzeológus), dr. Kovács Anna, dr. Major Józsefné, Márián Katalin,
dr. Márton Gyula, Mester József, Nagyné Kiss Katalin, Nagy Zoltán, Nagy Zoltánné,
Pál Csaba, dr. Ráthonyi György, Ritók Lajos (grafikumszobrász), dr. Rózsa Jánosné,
Szabó Sándorné, Tóth Lászlóné, Vántsa Zoltán (költő)

Huszár Gál
Józsa Lajos szobrászművész mellszobra

Fotó: Andics Árpád

EGY IGAZI ELME
Leonardo gondolatlabirintusában

Nem egészen ide illő frázisként jutott eszembe Kassák Lajos talán legismertebb verse, A ló meghal, a madarak kirepülnek. „Az idő nyerített akkor...” – így kezdődik a költemény. Aztán megjelenik a „félkrisztus faszobrász”, az alany behelyettesíthető, ám jelzője rusztikusan filozofikus: „gyalázatosan igazságszagú”.

Erre gondolok én is, erre az igazságszagra, ami nemcsak azért lehet gyalázatos, mert mögüle a bűnök gőzölögnek, hanem a felismerés miatt, hogy milyen finnyás az orr; meg arra is gondolok, hogy mindent csak komolyan lehet, még ha egyszerre vagy párhuzamosan, a játékot is, az életet. Arra, hogy Leonardo igazsága egyértelmű, én mégsem látom, mert az Időt nem értem, csak sejtem, hogy biztosan ott van, benne a szoborban, a ló nyerítésében, vagy Mona Lisa mosolyában.

Fellapozom az emlékeimet, hogy bizony, a Louvre-ban, s hogy alig bírtam kivárni, míg eltűnik előlem a sereg japán, s hirtelen olyan szelíden lóképe lesz a monalizának... Állok a Kolosszus előtt, neki nincsen monaliza-képe, vagy nem is tudom, előcsillog belőle a sejtelem, hogy minden mindennel összefügg; acélhúrok a lelkek között.

Kassáknál „a ló meghal” – itt most feltámad, pontosabban, itt születik meg a tudós-művész zseni eddig soha el nem készült, csak több száz vagy ezer vázlatban megörökített Sforza-emlékműve, a Kolosszus, a hét méternél is magasabb Ló. Igazán itt is maradhatna, a fiatal csődör kacéran huncut bal füle mögött nincsen semmi vaj (vagy mégis van, azért mosolyog? – nem tudni), belenyeríti a klasszikus és modern perpatvarának terébe az igazságot, hogy mit rejtett Leonardo agya, vagy ahogy az eredeti angol és olasz címek mondják: „Leonardo elméje”.

A Modemben
augusztusban
megnyílt,
november
közepéig
látogatható
„Az igazi
da Vinci”
című kiállítás
fotóit
Andics Árpád
készítette

Hogy mit rejtett, azt kéne tudni, fél évezred sodorta tovább a máig ezt az igazságszagot, frissen tartva Leonardo elméjét, semmi tartósítószer vagy mesterséges színezék, csak a rácsodálkozás mindig, hogy ezt már Leonardo is...; nem állunk tétlenül zsenije előtt, mégis tehetetlenül.

Aztán a gyanú, hogy a „la mente” (elme) és a „mentire” (hazudni) szavak talán etimológiai rokonságban is állnak egymással – s mire „szegény eszemben kinyíltak a liliomok” (mondta Kassák), „a házak fölött csörömpölve más tájak felé röptek a madarak”. Látom, ahogy Leonardo saját kezével utánozza a madarak repülését, biztos benne: az embernek is megvannak hozzá az arányai, hogy repülni tudjon.

S ott lebeg felettünk a gép, az óra ketyeg, ám az idő nem múlik, a templom lassan összeáll az agyban (de hát miféle vallásosság ez?), Szent Anna kicseréli testét Máriával, életre kelnek a tanítványok, megdöbbenő Leonardo merészsége: nem új sorrendet akart a teremtett tárgyak között, hanem új tárgyakat.

Mégis megnyugtató, ha már olyan törpe itt az ember, és nem csak a Kolosszus előtt, hogy értelemszerű a kiállítás anyagának kettéválasztása. A harmadik emeleten a hasonmás nyomatok között barangolva lehetünk követői a ló és az ember anatómiáját vizsgáló lélekmérnöki morfondírozásoknak, lent a zseni különleges agyának vagyunk vendégei. Leonardo dolgozószobájától, természetfilozófiai, irodalmi, művészeti vagy technikai tárgyú könyvek szellemi impulzusától a formák grammatikáján, az egyensúlytörvényeken, a fiziognómián keresztül jutunk el a szem tíz „hivataláig”, az-tán az árnyékig és a levegőig.

Hosszú a sor: mi minden működik mára da Vinci tisztán látott álmából, melyeket saját korában a technika nem engedett megvalósulni, ám amíg számolunk, az élet minden területén érvényes modelljeit sem árt emlékezetünkbe vésni.

A harmónia és az arány, benne az egyensúly törvényei vezetnek mindent, átalakulási képességeink végtelenek, mentális mozgásaink árulkodók: arcunkon ott van jellemünk.

Még ott játszik bennünk Szent Anna és Mária egymásba lényegülő, festett alakjának, az Utolsó vacsora mentális mozgásait illusztráló, fizio-gnómikus megközelítésének vagy a csatajelenetből kölcsönzött, metamorfózis-rendbe illesztett bestialitás stigmáinak videó-képes instrumentálása, de „Az igazi da Vinci” felső emeleti folytatásaként már új talányok fogadnak.

A festészet hát a legmagasabb rendű tudomány – „florenben az apostolok vállán alusznak a galambok” –, és ha eddig nem tudtuk volna – „szegény csavargók kiket összecordázott a rend s most haldoklik bennük az isten” –, rá kell jönnünk, hogy a gondolkodásnak van hatalma. Magam tűnődöm: a szeretetnek van-e gondolkodása (vagy fordítva), s arra jutok, hogy a gondolkodás virtuális valósággal csakis a szeretetben ölthet testet.

Hát ez az, mi mindig meg akarjuk magyarázni a szeretetet (pedig „boldogok a lelki szegények”), s bár szeretek gondolkodni, rá kell jönnöm, hogy erre nincs magyarázat, párhuzamok azért vannak.

La mente non puo mentire – Az elme nem tud hazudni. A szeretet sem tud hazudni – „hozzám szakállasan és vakolatlan érnek el a csodák”.

Nézem a virtuális fantáziafilmet, amit a bronzkolosszus öntéséről forgattak, megelevenednek a „láthatatlan remekmű”, a vázlatokban és másolatokban fennmaradt freskó, az anghiari csata képei, s nem kevésbé tanulságos az újra felfedezett Háromkirályok története – nemcsak a mű sorsáról és előéletéről számolnak be a képsorok, hanem a mértani pontosságú tervezés, a bibliai hűség, a művészi atmoszférateremtés stádiumairól is.

Az eredeti Leonardo-műveket nem igen utaztatják – az még a magyar városoknak is feltűnt, hogy a juhász az Utolsó vacsorát akarta behozni az országba –, ám a Medici-hagyatékban fennmaradt, különteremben bemutatott, 1480 körüli tanulmányrajz szerzőségéhez nem fér kétség. Igaz, szabad szemmel alig látni, a fémíron nyomai a vörös-narancs papíron 527 esztendő misztikus homályából tűnnek elénk. Mindenesetre az eredetiség varázsa felkiáltójelessé teszi a megállapítást: Leonardo

már a kezdetektől fogva együtt és egy időben foglalkozott a művészet és a tudomány kérdéseivel, a mechanikát például nem választotta külön a művészi ábrázolástól. (Itt ugyanis a repülő gépezettel kapcsolatos legrégibbi vázlatokat a Háromkirályok imádása motívumelőzményeinek számítató tervekkel párhuzamban véljük látni.)

S a teremben körberakott fakszimile rajzok – volt miből választani, csak freskótanulmányaihoz mintegy 7 ezer vázlatlapot hagyott a művész az utókorra – szintén úgy foglalkoznak a ló és az ember anatómiájával, hogy azok egyszerre számítanak természettudományi és művészeti tanulmányoknak, a profán anatómiai kérdéseket egy magasabb rendű elv szolgálatába állítva.

Leonardo olyan univerzális, élő formát keresett, amelyben összegezhette festői, szobrászi és tudósi tapasztalatait, ráadásul egyszerre tudta ábrázolni általa a zabolátlan elemi erőt és a büszke gyönyörűséget; lovai az élet allegóriái, de a pusztulás képeit is koreografáló alakok.

Életműve középponti motívuma volt a ló (megkülönböztetett figyelmet fordítva az ágaskodó ló egyetlen pillanatba sűrített egyetlen mozgásának), nemcsak a Sforza-háznak „múlhatatlan dicsőséget s örök tisztességet” hozva, de az Anghiari csata és a Trivulzio-élmékmű tervein is ez a motívum dominált. Vázlataiban is tökéletes, mint Leonardo szerint a festmény, amiről már csak a fegyverek csörgése, a testek puffanása, a lovak nyerítése és a paták zenéje hiányzik.

S míg felidézem azt a pusztító zenét, követem Kassákot. A „madarak lenyelték a hangot, a fák azonban tovább énekelnek”. A nikkal szamovárt éppen most kapta ki kezünkől az embermadár, a reneszánsz Daidalosz szerkesztette szárnyakon most nem olvad meg a viasz.

REFORMÁTOROK AZ EGYETEMI PARKBAN

Négy debreceni reformátor másfélszeres életnagyságú szobra látható a Kossuth-egyetem előtti parkban. Az elsőt – Füredi Richárd *Méliusz Juhász Pétert* ábrázoló alkotását – több mint 70 évvel ezelőtt, 1934-ben állították. Négy évvel később került ugyancsak a nyugati oldalra Ohman Béla *Huszár Gál*-, szemközt pedig Kisfaludi Strobl Zsigmond *Komáromi Csipkés György*- és Pásztor János *Szenci Molnár Albert*-szobra. A négy alkotást két részben mutatom be. Méliusz és Huszár Gál térbeli egymás mellettiségét az is indokolja, hogy életük egy bizonyos szakaszában nemcsak erős szellemi rokonságban álltak egymással, hanem hitbéli harcostársaként együtt munkálkodtak a debreceni nyomda megalapításán is. Ezt a négyest most kiegészítem Józsa Lajos Huszár Gál bronz mellszobrával, amelyet 2006 nyarán a nyomda fennállásának 445 éves jubileumán lepleztek le. Ennek fotóját a folyóirat hátsó borítóján közlöm, bemutatását az egyetemparki reformátorszobrokkal együtt olvashatják.

MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER és HUSZÁR GÁL

Füredi Richárd és Ohman Béla alkotásai

A kiemelkedő magyar reformátorok szobrait számos alkalommal megkoszorúzták – Méliuszt és Huszár Gált a nyomdaalapítás évfordulóján többször ünnepelték –, ám 1997-ben rendhagyó kezdeményezés volt e sorban a Szellemi Szabadlegények Társasága reformációnapi megemlékezése.

Nem véletlenül állítottak elsőként emléket a reformátorok szoborparkjában Méliusz Juhász Péternek – a Magyarországi Református Egyház alapjait nagyrészt ő rakta le. A „makacs fanatizmussal” és „konok energiával” hitvitázó, az egyházat az alig megkapaszkodott új hitet és a magyarságot egyaránt védelmező erőnek gondoló Méliusz 1561-ben lett Debrecen és a Tiszántúl református püspöke.

A történetírás olyan prédikátorként tartja őt számon, aki nem első-sorban szónoki művekkel állt a deb-

receni gyülekezet elé, hanem gyakran nyomtatott betűt kívánó értekezésekkel, traktátusokkal, bibliai exegézisekkel, szövegmagyarázatokkal. Népszerűségét jelentősen növelték a papisták és az antitrinitáriusok elleni kirohanásai, valamint az iskolákat, a könyvkiadást nem támogató urak felé irányuló kemény feddésai. Örök hivatása volt a prédikálás, a hitvita, s mintegy szellemi fegyverként becsülte nagyra a nyomtatott betűt. Püspökké választásának évében, 1561-ben ezért emlegethetjük őt is a nyomdászprédikátorral, Huszár Gállal együtt a debreceni nyomda alapítójaként.

A fent említett első rendhagyó koszorúzáson e sorok írója emlékezett Huszár Gálra. Felidézve, hogy a Méliusznál húsz évvel idősebb, a püspököt három évvel túl is élő, 1575-ben elhunyt prédikátor csak rövidebb időt

töltött Debrecenben, ahová magyaróvári prédikátorsága után, Kassáról menekülve – feltehetőleg a munkájában a nyomda hiányát erősen érzékelő Méliusz Juhász Péter hívására – érkezett. Énekeskönyvét, isteni dicséreteit és psalmusait is neki ajánlotta. Ennek sokáig nem találták fennmaradt példányát, az 1980-as években mégis előkerült egy darab Németországából, s az egykori Huszár Gál-féle nyomda utódja, az Alföldi Nyomda reprint kiadásban jelentette meg azt. Ismert volt az 1574-ben, egy évvel halála előtt napvilágot látott gyülekezeti énekeinek kiadása. *A magyar református gyülekezetek énekeskönyvében* Huszár Gáltól összesen tíz fohászokadás, hitvalló dicséret és lelki ének található.

Ohman Béla: Huszár Gál

A prédikációk kinyomtatását Huszár Gál kezdettől fogva szorgalmazta. Az első magyar prédikációk csak 1558-ban jelentek meg nyomtatásban. A műfaj irodalmi kezdeményezője szintén ő volt. Beszédeiben és írásaiban óvatosan tartózkodó maradt, ennek ellenére a debreceni másfél éve alatt fokozatosan szakra-mentárius híre támadt. Prédikációiban törekedett az objektivitásra, de az észérvek számbavétele mellett felismerte az érzelmi érvelés pótolhatatlan szerepét is.

A hagyomány szerint a szekéren ide menekített nyomdafelszerelési Debrecenben maradtak. 1562-ben hagyta el a várost, Komáromba költözött, mondván: a prédikátornak mindig ott kell lennie, ahol a legnagyobb szükség van rá.

A reformáció történelmi érdeme volt a magyar kultúra alakításában könyvnyomtatás meghonosítása és a nyomtatott betű elterjesztése. A kolozsvári mellett a debreceni számított a kor legtöbbet termelő műhelyének a 16. századi magyar nyomdák között. A Debrecenben fennmaradt százötven korabeli termék háromnegyed része magyar nyelvű volt. A műhely a város és az egyház közös felügyelete alatt állt, tehát a kolozsvárral ellentétben nem családi vállalkozásként működött. Mivel a város ekkor jelentős kereskedelmi központnak számított, a nyomda közvetlen kapcsolat ápolhatott az olvasókkal.

Huszár Gál epizódfigura, Méliusz cím- és főszereplő lett Tóth-Máthé Miklós tíz évvel ezelőtt templomszínházi darabként bemutatott történelmi drámájában. Ebben a műben Méliusz Juhász Péter az ember, a barát, a prédikátor, a tudós, a teo-

lógus, a férj és apa, valamint a híres *Füvészkönyv* szerzője áll előttünk „emberi gyengeségeiben és szellemi nagyságában” – miként olvashattuk Kocsis Elemér püspök ajánlásában. Méliuszt a nagyváradai Megyesfalvi Sándor – ő volt egy későbbi Tóth-Máthé-darab, a IV. (Kun) Lászlóról írott *Tűz és kereszt* főszereplője is –, Huszár Gált Kóti Árpád alakította.

Füredi Richárd: *Méliusz Juhász Péter*

Az említett *Méliusz*-drámában olvasható Huszár Gál Verancsics püspök általi bebörtönzésének és Bornemisza Péter segítségével történt szökésének írói fantáziával dúsitott története.

„Az eleje talán ha fél esztendő, amit nyugalomban tölthettem Kasán mint prédikátor. Óváról húttak oda, társul szegődött hozzám isko-

lamesternek Bornemisza Péter is. Aztán a nyugalmas időnek hamar vége szakadt, mert tömlőcbe dugtak mint felségárulót. Máiig se tudom, hogy melyik beszédemben szidtam a császárt...”

Engedve a hívek akaratának, karácsony napján prédikálhatott abban a házban, ahol raboskodott. Némi csellel a városon kívülre került, mielőtt elérték volna a püspök emberei, hogy Egerbe szállítsák. Megelőzve őket, a szekérre készített, még 1558-ban Bécsben vásárolt officinájával együtt vette az útját Debrecenbe. De nemcsak kis műhelyét hozta ide, hanem énekeskönyvet is, a debreceni prédikátornak ajánlva ekképp:

„Vedd jó néven azért ezzel egyetemben az én tehozad való jóakaratomat, és szolgálj úgy a Krisztus eklézsiájának a te idődben, hogy a tőle vett girával e világból való kimúlásod után is kereskedhessél, a te igaz tudományodat írásaid által is egyebekkel közölvén...”

(Dankó Imre közölt írást Huszár Gál nyomdatörténeti szempontból is meghatározó tevékenységéről az idei *Debreceni Disputa* 7–8. számában, s ő tartotta előző évben az avató beszédet az Alföldi Nyomda Huszár Gál-szobra előtt.

Józsa Lajos alkotásának értékelésére nem tért ki, pedig elmondhatta volna: milyen portrétechnikai kihívásoknak kellett megfelelnie – ugyanis Huszár Gálról semmilyen hiteles kép, rajz vagy metszet nem született. Maradt tehát a XVI. századi nyomdász viseletében és karakterében prédikátori sztereotípiára formált ábrázolása, az ehhez szükséges attribútumokkal,

például nyomódúccal az elképzelt alak kezében. Hasonló megoldást választott az egykori pályázat kiírásakor Medgyessy Ferenc is – domborművén a nyomdászt a nyomtatóprás használata közben mutatta be –, aki azért nem kapott végül megbízást, mert konkrét figurális szobortervet vártak volna. Ohman Béla kitalált egy arcot Huszár Gálnak, és ez maradt meg máig tudatunkban.

Ez az ábrázolás irányította Józsa Lajos szobrászi képzeletét is, illetve fogta vissza azt. El kellett döntenie, hogy egy topikus változatot készít-e, alkalmazkodva a korábbi mintához, vagy maga is megkísérli egy új arc-más kitalálását. Józsa az előbbi megoldás mellett döntött, mellszobrában a saját, az intimitást erősítő formaképzési változtatásokkal együtt megőrizte az Ohman Béla által rögzített

képet, úgy a portréjellegzetességekben és testtartásban, mint a kompozícióban felidézett attribútumokban.

Jellem és helyzet, karakter és szituáció ugyanaz, mégsem tekinthető egyértelműen az Ohman-mű reprodukálásának Józsa mellszobra, ráadásul a posztamens jelentéssel díszítése, a nyomóprás domborműves szobor alá komponálása geometrikus fegyelmezője lett a reformatori hevületnek. A mű kifejező autonomitása mellett szól például az a tény, hogy Ohman Béla neoklasszicizáló realizmusa helyett Józsa Lajosnál a szimbolikus realista megközelítésbe vetített expresszív szándékot érezzük inkább, a zárt intimitás így kifelé ható feszültséget eredményez. Ez pedig nemcsak a művelődéstörténeti szerepre utal, de a személyes sorsra is.

KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY és SZENCI MOLNÁR ALBERT

Kisfaludy Strobl Zsigmond és Pásztor János alkotásai

„Az elmúlt napokban sok diákot – és nem csak diákot – megkérdeztem, tudja-e, ki volt Komáromi Csipkés György, és mit tud róla. Az eredmény lehangoló. Mindössze egy valakinek rémlett, hogy talán itt, az egyetemi parkban van egy öt ábrázoló szobor, de ennél többet nem tudott róla.”

Ujváry Zoltán professor emeritus kezdte így visszaemlékezését, melyet a Szellemi Szabad Legények Társasága által szervezett reformációnapi koszorúzáson, 1997. október 31-én mondott Komáromi Csipkés György Kisfaludy Strobl Zsigmond által készített, 1938-ban felállított szobra

előtt. A művész mintegy félszáz remek alkotását helyezték el Magyarországon és a nagyvilág közterein (Skóciától Kaliforniáig). Komáromi Csipkés Györgyről már 1926-ban készített vázlatot, miként előtte Pázmányról, Szenciről, Méliuszról és Huszár Gálról, de közülük csak Komáromi Csipkés György-szobra valósult meg.

Az 1628-ban született s mindössze ötven esztendőét élt, 1678-ban Debrecenben elhunyt tudós reformátor, fél életében debreceni teológiai tanárként működő, magyar nyelvtant, héber és angol nyelvtankönyvet is szerkesztő bibliafordító, nyelvész és

egyházi író valóban kevésbé van benne a köztudatban. Talán még annyira sincs, mint a nagy reformátor nemzedékek bibliai és tudós munkásságának eredményeit hirdető Méliusz Juhász Péter és Huszár Gál vagy a Komáromi Csipkés György mellett szintén a park keleti oldalán szoborba formált, zsoldárfordító Szenci Molnár Albert. Az utóbbi monumentumot Pásztor János készítette.

Pásztor János: Szenci Molnár Albert

A Szenci Molnár-szoborról azt írta Sz. Kürti Katalin, hogy „könyvet tartó baljával, fölemelt jobbjának heves gesztusával, fejtartásával az ihlet pillanatában” látjuk a prédikátort. Lengyel Imre ezzel szemben úgy fogalmazott ismertető cikkében, hogy az ég felé nyújtott jobb kar miatt arra is gondolhatunk, hogy éppen egy éneklő kórust vezényel, arcáról pedig elragadtatás és rajon-

gás sugárzik. A többivel való összehasonlításban „szokatlanul légies ez a szobor, mintha azt jelezné vele a művész, hogy Szenci Molnár Albert gyökeredzett belé a legkevésbé Debrecen város talajába.”

Az 1574-ben született Szenci életét gyakran hasonlították a vándormadáréhoz. Hatvan évéből (1634-ben halt meg) harmincnégyet külföldön töltött. De psalmusaiban az eredeti magyar lélek hangja csendül vissza.

Ifjú Fekete Károly Molnár Szabolcsot idézve mondta a fenti alkalmon: „A zsoldároknak benne van a reneszánsz emberi méltóság és a hívő lélek bizalma, hogy Isten meghallgatja a gyötrődők, szenvedők könyörgését, megbocsátja a vétkéket, az üldözöttek felé kinyújtja a karját, népének törvényt ad, mindenütt jelen van, hatalmát kinyilatkoztatja, igazságos és kegyelmes, törvényeinek tisztelőit befogadja országába. Isten bölcs ítéletét pedig az ember hálaadó énekkel köszönti.”

Visszatérve itt Komáromi Csipkés Györgyhez, más tudós munkái mellett lelkészi működésének eredményei között soroljuk hatszáz latin és harmadfélszáz magyar prédikációjának megjelenését, mégis az úgynevezett *Debreceni Biblia* volt a legfontosabb műve. Ez a munkája csak halála után negyven évvel, 1718-ban jelent meg. A „vértanú bibliának” is nevezett műve „Debrecen életének, nyelvének és kultúrájának a legjelentősebb emléke a XVII. századból”. Ujváry Zoltán e biblia jelentőségeként említette, hogy Komáromi Csipkés György a magyar protestánsok kívánságának akart megfelelni, amikor a lehetőség szerinti leghitelesebb fordításra törekedett.

A „Magyar Biblia Avagy az Ó és Új Testamentum könyveiből álló teljes Szent Írás a Magyar nyelven” című biblia megjelenésének költségeit Apaffy Mihály fejedelem vállalta, ám időközben meghalt, így Debrecen biztosította a megjelentetést. A könyvet háromezer példányban nyomták egy leideni nyomdában, Debrecenbe azonban nem érkezett meg, mert a határon feltartóztatták s mint csempészkönyvet foglalták le.

*Kisfaludy Strobl Zsigmond:
Komáromi Csipkés György*

Bár a cenzúrázás után Bécs engedélyt adott a biblia Debrecenbe szállítására, az egri püspöki palota udvarán mint „az államot, az uralkodót, az uralkodó házat, a római katolikus vallást, közerkölcsöket, társadalmi békét felforgató, minden tekintetben veszedelmet jelentő könyvet” égették el – idézte Ujváry Zoltán a kultúra- és vallástörténeti szempontból egyaránt fontos, a korabeli katolikus egyházi önkényről árulkodó indoklást. (A Bán Imre szerint „magyarosság és nyelvisztisztkai hajlékonyság tekintetében a Károli Gáspárét is felülmúló fordítás külföldön maradt, további példányai egyébként csak 1789-ben érkeztek meg Debrecenbe.)

Ujváry professzor a november elsejei bibliaégetést kommentáló Hatvani István reagálására is hivatkozott, mely szerint „a minden szentek könyve minden szentek napján égettetett el”.

„Iskola és könyv – ez volt az élete” – így jellemezte Szenci Molnár Albertet ifjú Fekete Károly. A kálvini megszállottsággal szinte költői bravúrt is adó Szenci magyar versekbe szedte a genfi zsoltárokat. Valóságos anyanyelvteremtés volt ez, de nemcsak az irodalom köszönhetett sokat a zsoltárköltőnek – megszületett egyúttal a magyar református anyanyelviség is.

Szenci Molnár Albert egyik életrajzírója, Dézsi Lajos a szellemi kalandozások és nyomorult üzettetés, a költői ihletettség és a halálos járvány, a bibliarevizió, könyvírás és könyvkobzás, a zsoltárok és a magyar grammatika, a költemények, a bujdosás és hazatalálás, Szenc, Gönc, Debrecen, Európa és Házsongárd bolygó csillagát, holtig deák vándortudósát így örökölte meg:

„Mint bolygó fény, hol itt, hol ott tűnt föl előtte csalogatóan a közjó ideálja, s ő lázas sietséggel futott

utána, futás közben nem törődve bajjal, szenvedéssel, nem életével, nem családjával.”

Szenci Molnár Albertről *Élet zsoldárhangra* címmel írt regényt Tóth-Máthé Miklós. Könyve 1990-ben jelent meg, s szerepel ez a munkája a 2001-ben kiadott *Miként a csillagok* című, négy történelmi regényt tartalmazó kötetében. A fiktív önéletrajzi vallomás tizenharmadik – a 65. zsoldár, „A Sionnak hegyén, Úr Isten” üzenetére felépített – fejezetében olvashatjuk az 1607 tavaszán megjelent katekizmus és zsoldárkönyv apropóján:

„1606 március havának 9-ik napján hozzákezdtem Pannon Zsoldárkönyvem elkészítéséhez, és május havának 24-ik napjára végez-

tem is nagyobbik hányadával, vagyis száz zsoldár lefordításával (...) Csak hát a kézirat még nem könyv. Ráadásul volt egy szerényebb terjedelmű munkám is a zsoldáraink mellett: A Kis katekizmus. Amit a heidelbergi öreg kátéból fordítottam és rövidítettem hatvanhat kérdésre, feleletre, hogy az otthoni tanuló ifjúság könnyebben sajátíthassa el keresztyén hitünk igazságát. A könyvecske végére néhány imát és zsoldárfordítást is elhelyeztem. A két kéziratot erős vászonba göngyölttem, és szíjjal kötöttem át, nehogy egyetlen lapja is elkallódjon. Kellett is ez az elővigyázatosság, mert mint csiga a házát, úgy hurcoltam magammal egyik könyvnyomtatótól a másikig.”

HARCOLTAK S A HITET MEGTARTOTTÁK

A vértanú prédikátorok emlékoszlopa az Emlékkertben

A Református Nagytemplom mögötti emlékkertben áll egy öt méter magas, világos mészkő obeliszk, amelyet 1895-ben saját költségén állíttatott özvegy Hegyi Mihályné a protestantizmusért harcoló, gályarabságban sínylő prédikátorok és szabadítójuk emlékére.

Az oszlop tetején csillagokkal díszített földgömb, az előoldalon egy bronzból készített gálya látható. Felirat emlékezik meg a holland admirálisról és a gályarabok megmentésének dátumáról: „De Ruyter Mihály hollandi tengernagy, a szabadító, 1676. febr. 11.” (A bal oldali feliratról kiderül a kivitelező kiléte is: a budapesti Gerenday A. és fia cége. –

Gerenday Antal és fia, Béla akadémiai szobrászművészek voltak.) Összesen 41 prédikátort ítéltek gályarabságra. Nevüket az oszlop négy oldalán olvassuk. A feliratok között Pál apostol Timóteushoz írott második leveléből (IV. 7.) való idézet szerepel: „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.” Utalva arra, hogy hitükért szenvedtek Nápolyban a reformátorok.

A vasvári békekötés utáni erőszakos rekatolizálás 1671-ben indult és 1681-ig tartott – ezt az időszakot máig gyászévűzként emlegeti a protestáns egyháztörténet. Közben a gróf Wesselényi Ferenc által szervezett összeesküvést is elárulták, s a

politikai leszámolásba belekeverték a protestáns nemeseket, lelkészeket és tanítókat. Ők valóban rokonszenveztek a magyar állam önállóságának és a protestánsok vallásszabadságának gondolatával, ám az összeesküvésben nem vettek részt.

Pozsonyban vésztörvényszéket állítottak fel, amely elé a Dunántúl és Felső-Magyarország reformátor lelkészei és tanítói közül 1673–74-ben több mint 700-at idéztek. Közülük 300-an megjelentek, s a megfélemlítés egyértelmű szándékával szinte mindegyikőjük halálos ítéletet kapott. A vád hazaaárulás, felségsértés és a törökkel való cimborálás volt. Kétharmaduk áttért a katolikus vallásra,

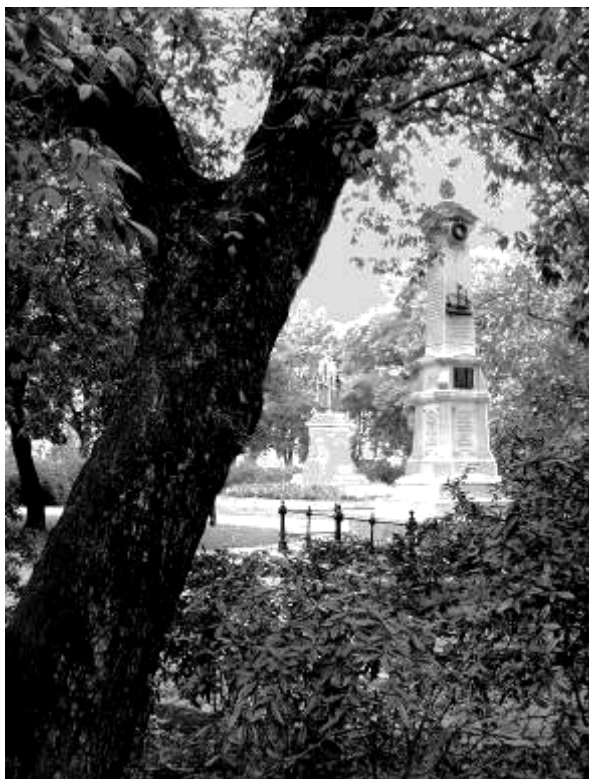
illetve kötelezettséget vállalt hivatala elhagyására. Őket felmentették.

Ám 89 protestáns semmilyen fenyegetésre nem tagadta meg hitét. Hat várbörtönben eltöltött tíz hónapnyi siralomház után az ítélet gályarabságra változott. A Habsburgok 41 prédikátort hajtottak gyalog Nápolyig, ahol 1675. május 7-én eladták őket a spanyol Szent Januárius nevű gályára. A gályarabok kiváltására közben több svájci város gyűjtést indított, majd amikor Nápoly és Szicília védelmére a spanyol és holland hajóhad együtt lépett fel, s követei útján már Hollandia is kiállt a gályarabok szabadon bocsátásáért, a spanyolok kénytelenek voltak engedni

De Ruyter Mihály követelésének. A prédikátorok közül akkor már csak 26-an voltak életben.

Emléküket az obeliszken kívül utca is őrzi Debrecenben.

Tamásy Miklós műve a Református Kollégium kis tanácstermében látható, amint a tengernagy a nápolyi kikötőben átveszi a felszabadított gályarabokat.

*Az összeállításban
közölt felvételek
Andics Árpád
fotóművész munkái*

DISZTICHONOK A GÁLYARABOK EMLÉKÉRE

Véres rozsda enyészti az izzadt tömlöcök odvát –
Mennyi gyalázatot ért mélyben a dús korom-érc!

Volt akarat, nagy, régi erő, és voltak az újak;
tudták, tisztul a vágy, s nem mocskolja be vád.

Hangos bánatukért kis templomok álltak a sorba,
tiltakozott papi szó s lángja: a sok tanító.

Mézes bájt követett csend, majd a halál tüzes éke,
s benne az Úr szava: szép lesz a dicső menedék;

hirdették az ígét páncélos, szikla-reménnyel,
mert aki állja a kint, rá a halál se kacsint.

Voltak alázatukért bátrak, korbács nyoma fájt bár,
s volt ki feladta hitét, bús lélek-szanitéc.

Ámde közel száz volt, aki nem rettent meg a gyilkos
vádak előtt – a bilincs vashideg íze a kincs.

S negyven volt, meg az egy, aki látta, milyen vad erő nőtt
szét a galád vizeken; gálya-ítélet a rend.

Elhajtották mindet, a bánat osont fel az égig;
lomha, vak éjszaka lett, s őket várta Trieszt,

majd Nápolyba terelték rabnak, húzni a gályát –
s őrizték a tüzet, harmincan hitüket.

Halk jajukat mormolta a tengeri szél, s kiabáltak
lázban lenn a habok: hol vagytok, ti vakok?!

Nem bánt senkit e vérrel hintett gőg, a gyalázat;
szép Európa süket, s nem tudják nevüket?

Mint az a cserje a templomkertben, mint aki fává
nőtt, terebélyes a lomb, pirkadat ághegye bong.

„Halni megyünk a habokba, huszonhatan érted, Urunk ma,
hívj el, fogd a kezünk, angyalaid mi leszünk!”

S mint a harangok a tűzben, megszólaltak a szívek:
nem lehet ennyi gyilok, s hogyhogy az Úr a titok?!

S már Európa is ébredt, útra bocsátva a holland
Ruyter kis seregét – nézne le rájuk az ég!

Karcsú hajóval táncolt értük a jó kapitány, mint
villám szelve habot, s megmenekültek azok.

Nem térhettek vissza magyar földjükre a bátrak,
messzire szóltak imák, bűnt vallott a világ.

Ám a dicső vérű papokat befogadta Velence
S értük szól ma a dal: Istentől diadal.

Tudjuk a törvényt, hogy lesz roppant súlya imánknak:
Nincsen más akarat; add oda még ma magad!

Andics Árpád felvétele

RÓMA ÉS A RÓNA KÖZÖTT

110 éve született Gáborjáni Szabó Kálmán (1897–1955) festő- és grafikusművész

A debreceni református örökség, a róna végtelen lélegzete mellett Itália sok szempontból meghatározta az 1897. szeptember 18-án született Gáborjáni Szabó Kálmán emberi és művészi sorsát. Talán nem véletlen, hogy a 110. évfordulóra emlékezve, a Kollégium „képes történetének” freskólapjai szegletében nyíló Csonkai-szobában rendezett kamara-kiállításának gerincét itáliai metszetei adják. Nevét az 1927-ben létrehívott „római iskola” legrangosabb képviselői (Aba-Novák Vilmos, Domanovszky Endre, Molnár C. Pál, Szőnyi István) között emlegetjük. Az életmű jelentőségéhez mértén csupán vázlatos szemlében művészetének néhány alapsajátosságát említve, kisgrafikai és exlibriskészítő munkásságát emelem ki.

Felmenőihez hasonlóan Gáborjáni Szabó Kálmán is a Református Kollégiumban nevelkedett, s alig fejezte be a középiskolát, az első világháború olasz frontja kínált számára életanyagot az oly nagyra becsült humanum s az embertelenség küzdelméhez. Az élmény visszaköszönt az 1936-os *Parasztok* című fametszet-sorozatának néhány lapján (*Temetés, Tűz*) is, a következő nagy világhétség előérzeteként tiltakozva a háború gondolata ellen. A Képzőművészeti Főiskolát elvégezve (Révész

Imre és Vaszary János voltak a mesterei), a művészi tartalommal nemesített humanum oldalán küzdött számos fronton. A képzőművészeti közéletben, a művészi nevelésben, illetve ahhoz, a római iskolát is életre keltő Gerevich Tibor művészettörténész által képviselt szemlélethez igazodva – idézi Masits László még a centenáriumi katalógus bevezetőjében –, hogy a művészeti és általában a morális válságból a nemzet és az egyház bevált erkölcsi világnézete jelenthet kiutat.

Tanárként mintegy ezer tanítóléltet nevelt a mesterségbeli készségek elsajátításán túl a helyes látásmódra, a művészettörténet és a rajzpedagógia megismerésére. Meglátta a gyermekrajzok jelentőségét, értékelte a belőlük áradó eredeti látásmódot. Úgy vélte: a rajz közbeni teljes szabadság tanúskodik a legjobban a gyermek jelleméről, lelkialkatának természetéről.

Nem egyszer modelljeit is tanítványai közül választotta. Őket örökölte meg 1938-ban a Kántust, Csonkait vagy a rézmetsző diákokat ábrázoló, összesen 140 négyzetméternyi falfelületre készített kollégiumi freskókon. Őt bízták meg ugyanis (Varga Zsigmond könyvtárigazgató javaslatára) a négyszáz éves jubileum alkalmából a Nagykönyvtárhoz

és az Oratóriumhoz vezető lépcsőház és folyosó freskóinak elkészítésével. A falképeken látható jelenetek és motívumok: Méliusz prédikál, címer, debreceni tógás diák, a Kollégium pecsétje, illetve látképe az 1802-es tűzvész előtt, tűzoltó diák gerundiummal, Csokonai a Nagyerdőn, könyvtármentés, az első kántus, rézmetsző diákok, Kossuth kihirdeti a trónfosztást, Petőfi szaval, nyomják a Kossuth-bankót.

Tóth Endre a Gáborjániról szóló esszéjében idézte a művész naplójából: „Most, hogy visszatekintek közel nyolc hónapi munkámra, úgy érzem, ez volt legszebb korszaka eddigi gyarló életemnek. Mikor elkészültem, utána hetekig nagy ürességet éreztem. Alig várom, hogy ismét egy ilyen lázas munkához jussak. A Kollégium történetéből is van még sok kép, amit már régebben elképzelttem, remélem, ezeket is megfesthetem egyszer. A viaskodás a formákkal, a színekkel állandó feszültségben tartott, váltakozása az öröme és lehangoltságnak rendkívüli állapotot jelentett számomra.”

A művész egyébként a *Csokonai a Nagyerdőn* című freskó készítése közben tüdőgyulladásban[!] megbetegedett, s csak egyhónapos kényszerszünet után folytathatta a munkát. Az idézett nyolc hónap az előtanulmányokat is magába foglalta, a munka nagy részét – a lépcsőház természetes megvilágításához igazodva – a nyári hónapokban végezte. Júniusban például naponta reggel fél öttől este nyolcig szünet nélkül, a szemtanúk szerint „bravúros gyorsasággal” dolgozott.

Gáborjáni az 1927-ben megalakult Ady Társaság választmányi tagjaként sokat tett a debreceni és kelet-magyarországi képzőművészeti közélet fellendítéséért – elméleti fejtegetéseit, gyakorlati útmutatását több mint két évtizedes rajzpedagógiai munkásságára alapozta. Az 1940-es évek közepétől a fővárosban vállalt szerepet, 1945-ben a kultuszminisztériumban kapott állást, s a Képzőművészeti Főiskolán tanított.

Olvasó nő
Gáborjáni Szabó Kálmán fametszete

Halála után két évvel több festményét és grafikáját nyilvánították védetté. Hagyatéka legjavát a Ma-

gyar Nemzeti Galéria, Debrecen és számos magyar nagyváros múzeumi, a művész családja, illetve külföldi gyűjtemények őrzik. Az utóbbi évtizedben festményei sikerrel szerepeltek műtárgyaukcziókon. Halálának huszadik évfordulóján, 1975-ben több emlékkiállítás révén ismerhette meg a közönség az életművet, születésének centenáriumán műveiből a Déri Múzeum rendezett emlékkiállítást.

*Braccano – Gáborjáni Szabó Kálmán
fametszete (1930)*

1930–31-ben mások mellett Abanovák Vilmosmal együtt nyerte el a Római Magyar Akadémia ösztöndíját, s a kuratórium elnöke, Gerevich Tibor 1938–39-ben második alkalommal is kitüntette őt meghívásával. Tanulmányútjai során ismerte meg a klasszikus falfestők művészetét. A két római út között 1935-ben Oslóban és Lembergben állított ki a

szintén debreceni Vadász Endre társaságában a Magyar Rézkarcolóművészek Egyesületével, Clewelandben nemzetközi grafikai kiállításon szerepelt, s Los Angelesbe küldték Vadász és G. Szabó 25–25 exlibris lapját. Több külföldi munkát illusztrált, reprodukciói művészeti folyóiratok címlapján szerepeltek, s 1939-ben jelent meg Rómában itáliai képeit, 12 fametszetét bemutató albuma (*Visioni d'Italia in xilografie di Gáborjáni Szabó Kálmán*). E lapokat most reprint kiadásban, 500 példányban újranyomva, a Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények és a debreceni Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete kiadásában vehettük kezünkbe, Matsits László utószavával.

Az eredeti kiadói előszóban ezt olvassuk: „Érzékeny lelkületével közeledni kívánt hozzánk, középkori városaink költészetét, népünk egyszerű, megfeszített munkával teli életét kevesen érzik át úgy, mint ő. Elhagyott, félreeső és annyira jellegzetes zugok, az élet édes múlása, alázatos emberek és jószágok, vizek és vitorlák, ezek azok, melyek megjelennek Olaszország e szerelmesének gondolatvilágában és képein. Úgy látjuk újra: Perugia, Nápoly, Amalfi, Minori, Taormina, Róma városát és Szent Bartolomeo jellegzetes szigetét, ahogy mi talán sohasem láttuk azokat, de rögtön észre vesszük, hogy – különleges költészettel és rendkívüli líraisággal megelevenítve – így is tekinthetünk rájuk...”

Az itáliai levegő mellett éltető erő volt számára „A Hortobágy tavaszi lélegzete” is. Móricz Zsigmond e címmel megjelent írását lírai érzé-

kenységgel illusztrálta. Ady Endre, Gulyás Pál, Nyirő József, Sinka István, Veres Péter és mások munkáihoz is készített az írói mondanivalót képileg továbbfoglalozó metszeteiket. Erős szálak fűzték jeles íróinkhoz (unokabátyja Szabó Lőrincnek), s vonzódott a népiekhez – más folyóiratok mellett ő tervezte a Szabó Pál által 1935-ben alapított Kelet Népe címlapját. A vele mély barátságot ápoló Veres Péter művei ihlették az 1947-ben befejezett *Tél* című, kiemelkedő értékű fametszet sorozatát. De a szatmári parasztokat is karakteresen ábrázolta. A kemény munkát végző falusiak mellett az élet idillikusabb mozzanatait szintén megörökítette.

Gáborjáni első fametszet sorozata még 1927-ben jelent meg nyomtatásban Debrecenben – *Jézus életét* 7 lapon mutatta be. 40 exlibrise külön albumban látott napvilágot 1934-ben, két év múlva jelent meg *Parasztok* című, 10 fametszetből álló sorozata. Évszám nélkül adták ki 14 fametszetét *A magyar kultúra tűzhelyei* címmel, 1948-ban újabb 10 munkája jelent meg, és Zelk Zoltán versét illusztrálta tíz lappal 1951-ben. 1963-ban 27 fametszet és 11 rajz illusztrálta Tóth Ervin Gáborjáni Szabó Kálmán grafikáit bemutató tanulmányát, s halálának 20. évfordulójára jelent meg a *Tél* című sorozat (13 fametszet).

Amalfi látképe

G. Szabó Kálmán egyik itáliai Fametszete 1930-ból

Már a kortárs kritika is kiemelkedőnek tartotta Gáborjáni fametsző művészetét. Az elsők között igyekezett kiaknázni a sokszorosító grafikában rejlő lehetőséget a szélesebb rétegek esztétikai nevelésére. 1923-ban figyelt fel munkásságára Lyka Károly művészettörténész. Ajánlására kisebb grafikai sorozata került a Szépművészeti Múzeumba. A könyvjegyeket tartalmazó 1934-es kiadványhoz is Lyka írta a bevezető tanulmányt. Masits László kiemelésében idézek alább az értékelésből:

„...a két legellentétebb elemből építi fel képeit: a fehérből és a feketéből. Mind a kettőre éppen az anyag, a fadúc alapvető sajátosságai biztatják. Ezért joggal mondhatjuk, hogy könyvjegyei telivér fametszet-stílusúak. Ha (...) rajzolni annyit tesz, mint kihagyni, úgy ez kétszeresen áll a művészi fametszésről. Valóban, a fametsző, ha úgy ismeri anyagát, mint a mi művésziünk, sok mindent hagy el abból, amit a szemlélet nyújt, sokat egyszerűsít, sokat von össze, úgy hogy mintegy tömör kivonatát adja a szemlélt dolgoknak. (...) művészetéről van itt szó, amely a lényegét hangsúlyozza és nem egy adott véletlen esetlegességeit.”

Gáborjáni nemcsak az 1927 őszén megalakult Ady Társaság választmányi tagjaként vett részt a művé-

szeti közéletben, hanem egyik alapítója volt 1935-ben a debreceni Ajtósi Dürer Céh; Grafikusok és Grafika-

gyűjtők Körének is. Az egyesület népszerűsítésére *Magyar ex libris* címmel egy negyedéves folyóiratot adtak ki – a lapot G. Szabó felelős kiadóként jegyezte, eredeti nyomatai jelentek meg benne a debreceni exlibriskészítők alkalmi grafikáival és új könyvjegyeivel együtt, s ismeretterjesztő cikket közölt a magasnyomásról, nevezetesen a fametszésről.

Exlibris

Alessandro Alessandrini

*Gáborjáni Szabó Kálmán
fametszete*

G. Szabó szerint a fametszés technikájából adódóan a minél kevesebb vonal és folt határozott, formaszemléletű kimetszése szolgálja legjobban a művészi kifejezést. „A kép elemeinek: foltnak, vonalnak, fénynek (mint területek) az adott területen való elhelyezése, kiegyensúlyozása, játék-párosulva, összeolvadva a kép ábrázoló formáival adhat igazán határozott, szuggesztív hatást, művészi élményt. Úgy vélte: a fametszés vonalvezetése révén a sokszorosító grafikai eljárások közül a legabsztraktabb megoldásokra alkalmas. A

vonaltól, a folt és a fény életét, valamint a tárgyi formákat kell egymással összhangba hozni. „Mint ilyen, teljes kifejezője lehet a leggazdagabb művészi elképzelésnek, ahol a folt, vonal absztrakciója mindig ugyanolyan értékű, mint az ábrázolt tárgyi forma.”

Berei Soó Rezső professzor a *Magyar ex libris* hasábjain külön tanulmányban mutatta be a debreceni könyvjegykészítő művészeket. A G. Szabó-képek dekoratív jellegre törekvő színtézise, színekben s formákban kubisztikus és expresszionisztikus hatása mellett kiemelte az új tárgyiasságra való törekvést. Megállapította, hogy bár G. Szabó Kálmán olajfestményeivel is sikereket ért el,

„igazi tehetsége, nagysága fametszeteiben nyilvánul meg”. Grafikai munkássága témában, stílusban és technikában egyaránt változatos, a technikai bravúrokat nem ismételteti, nem lesz maníros a kifejezése, mert azt mindig az adott érzéshez, gondolathoz alkalmazza.

Kora „exlibris-pápája” kiváló értékelését adta Gáborjáni Szabó metszeteinek: „A fekete alapból a kontúrok, a megvilágított felületek élesen, plasztikusan válnak ki. Biztos és könnyed vonalvezetés, a fény- és árnyfoltok helyes és arányos elosztása, nyugodt, harmonikus, néha szabályos, lezárt kompozíció jellemzik. Nincs felesleges vonal, üres, hiábavaló díszítés, minden s mindig a

helyén, így lapjai nyugodt, zavartalan élvezetet nyújtanak.”

Dr. Soó Rezső 1935-ig a grafikai oeuvre két korszakát különítette el. 1930-ig – itáliai tanulmányai előtt – az egyszerű formaadásra, a közvetlen, erős vésésű, festői hatású vonalakra, a fény világította foltokra koncentrált a művész. Majd egyenes, „karc-éles”, finom vonalakkal, nagy fehér-fekete foltokkal dolgozott, s ehhez a párhuzamos vonalrendszerek, éles sugárkötegek dekoratív elemei társultak, ragyogó fényszínhatásokat érve el velük.

G. Szabó Kálmán
Ajtósi Dürer Céhnek
készített fametszete

A cserelhetőségek megjelölésével itt közölte a legújabb metszetek, a 41–49. katalógus sorszámú könyvjegyek listáját is, benne az Ecsedi Istvánnak, Reisinger Jenőnek, Devich Sándoréknak vagy a Tamkó Olgának (a Néző • Pont legutóbbi, augusztus–szeptemberi számának hátsó borítójára választott) lapokkal. Az exlibrisek leírásához Lyka Károly értékeléséből idézett: „Kis lapokon egy-egy ötlet, gondolat szerencsés, tömör megoldása, olykor miniatűr-szerű finomsággal. G. Szabó biztosan uralkodik a fametszetben minden téma és minden eszköz felett. (...) Mindig stílusos és anyagszerű, technikáját mindig intuíciói, érzései,

expressziói vezetik, így mindig abszolút művészi marad.”

(Lyka kitért Gáborjáni mindvégig megőrzött eredetiségére is, megállapítva: soha nem került idegen hatás alá, habár a japánok, a lengyel és a nyugat-európai fametszők érdeklik, azok művészetét tanulmányozza is, az itáliai élmények sem idegen mintákat adtak számára, hanem eredetisége kibontását segítették elő.)

*Exlibris Malonyai Elemér
Gáborjáni Szabó Kálmán fametszete*

A Rómában kiadott – az eredeti fadúcokról 100 példányban nyomtatott –, 12 lapos metszetsorozat bevezetőjében M. T. Papalardo, a könyvjegyeit méltató Lyka Károly, illetve Berei Soó Rezső professzor egyaránt felfigyelt Gáborjáni plasztikusan kiváló felületeire, a fény jelenlétének

mesteri érzékeltetésére. Papalardo szerint éppen ezzel az árnyékból előtörő tiszta fénnel, a szinte érdes, nyersségével a nézőt első pillanatban meghökkentő metszéssel éri el a művész, hogy alakjait és az ábrázolt jelenetet kiemelje.

A megdöbbentő fényhatások ábrázolásában az olasz kritikus párhuzamot vélt felfedezni G. Szabó képei, freskói és metszetei között, de a grafikai lapok monumentalitásra is felfigyelt, hangsúlyozva a perspektíva terén megnyilvánuló kivételes képességeit is: „Mindezt [a nyersen metszett fényhatásokkal való kiemelést] oly módon oldja meg, ahogyan egyébként csak színnel ábrázolhatta volna. Tagadhatatlan, hogy megmarad mindig, a fametszetek esetében is, a freskók festőjének, és alkotó fantáziájában szinte minden nagyszabású képekben jelenik meg.”

Friss volt a párhuzam, ugyanis egy évvel az itáliai album kiadása előtt készült el kollégiumi freskósorozata. A méltatott metszettek azonban hatnyolc évvel korábban születtek, ami már eleve megkérdőjelezi azt, hogy a festményábrázolások hatottak volna ily módon a grafikákra. A viszony éppen fordított lehetett, ugyanis a nagyszabású ábrázolásra való törekvés mindvégig ott élt G. Szabó Kálmán művészi ösztöneiben, így bármilyen technikához, műfajhoz vagy ábrázolási módhoz fordult, megfigyelhető a monumentalitás kifejezésének szándéka.

A sors mélysége, az egyetemes erkölcsiség nagysága tör elő paraszti életképi jeleneteiből, allegorikus atmoszférája van már a korai, lovakat ábrázoló lapjainak is, illusztrációi-

ban bár meghagyja a jellemző motívumot, úgy teszi érzékivé az alapmű szellemi továbbgondolását, hogy a térrel együtt az időt is kitágítja.

Befejezésül Gáborjáni Szabó Móricz Zsigmond novellájához (*A Hortobágy tavaszi lélekezete*) 1942-ben készített egyik metszetét idézem fel.

Riportok, novellák közé is sorolták, Móricznak e művét, ám valóságos prózaköltemény inkább az írás. Szabadságmámor, történelemsúly s az élmény lírahangja ötvöződik benne. Madarak rikoitoznak, míg belül csönd van. A rizmező fekete földje a szik fehér sójával „magyar virágként” virít bele az égbe. Szinte *Kassá*hoz méltó e sor: „Az égen repülő verssorok énekelnek. Vadludak húznak.” Vagy kicsit lentebb: „Enyém az égre írt énekszó.” Talán a legszebb „riportja” volt ez a „varjúdal”.

Gáborjáni Szabó Kálmán metszeten úgy látjuk megelevenedni a verspróza sorokat, hogy az állókép valószínűs filmet perget le a lelkünkben.

„A mélységes vizeket betölti a zene. Micsoda koncert, ki tudná lekottázni. Ki fogja már megteremteni az ősvilág

zenéjét. Ez mind madár zsvivaj. Kis tollasok szerelmi özöne.

(...) Az egész nádas zúg, suhog, zajg és mennydörög. Egész zengésében férfikórus az.

Éppen nesztelenre avulva belefülelek a nádasí zenekarba, az énekkari fortissimóba, mikor halhatatlan csodának válok tanújává:

Egy pillanat s elhallgat a teljes énekihár.

Egy pillanat s némaság a tavon.

Hirtelen azt hittem, megsüketültem, rettenve kapkodom a fejem: a csönd, csönd marad.

Mi ez? A karmester intette le? S az énekesek és zenészek letették a kottát?

(...) A nap ott nyugaton belesüllyed a délibábra, mely most tenyérnyi vastag kékes ködfolyó (...) felső fele sarlóba görbül, mint a hold szokott. De vízszintes ragyogó, aranyló, lilára bíborló, arany kifli, ki kapja be, a föld? Az ég?

(...) Az éjjel él. Az éjjel is tele étlettel, tavasszal.”

*Gáborjáni Szabó Kálmán
fametszete1942-ből*

*Móricz Zsigmond A Hortobágy
tavaszi lélekezete című írásához*

Holló-emlékszoba nyílik Hajdúhadházon

Holló László Kossuth-díjas festőművész születésének 120. évfordulóján még márciusban adományozott Ujváry Zoltán professzor 30 Holló-grafikát, egy olaj önarcképet és a művész egy Hajdúhadházon készített akvarelljét (*Komédiás tér*) a városnak. Béres László polgármester már a Földi János Könyvtár, Emlékház és Galéria kiállításán, az adományozási ünnepségen bejelentette: ez a kollekció állandó helyet kap az Égerházi Imre Emlékházban.

A felújított, új kiállítási koncepció szerint berendezett épületben ősszel kialakított Holló László-emlékszoba november 20-i avatására Ujváry professzor több új ajándékkal készült. A város megkapta a művész egyik fiatalkori, Münchenben készített olaj-tanulmányát. Ennek értékét emeli, hogy Hollónak aránylag kisszámú alkotása maradt fenn az első világháború előtti évekből, s érdekessége, hogy a karton mindkét oldalára festett portrékat (a hátoldali kép még restaurálásra szorul). A müncheni vagy técsői tanulmányai festésekor jellemző volt rá, hogy a (rendszerint) vastag papírkarton mindkét oldalát használta, s előfordult, hogy ezt a felületet is megosztotta, így a lapokon nem egyszer (miként a Hadháznak adott festményen) négy

portré szerepel. Ez a lap jól illusztrálja egyébként, hogy ugyanúgy egymás mellé kerülhettek teljesen különböző alakok – például a hátoldalon, az *alsó illusztráción* látható katona és polgárasszony –, mint ahogy egymás mellett készítette el a művész ugyanannak a portrénak két változatát (*lásd a főoldal alakjait a felső reprodukción*). Ennek oka lehetett az anyagtakarékosság, de a portré építkezésének két stádiumát, a jellemhangsúlyok megragadásának fokozatait szintén bemutatják az egymás melletti arcok.

A Holló-festménytanulmány két oldala

A másik mű egy 1923-ban készített akvarell, mely egy aktot ábrázol, s témájában és stílusában is tökéletesen illeszkedik a Holló első fővárosi sikereit meghozó kiállítások anyagához. (Nincs külön jelezve, ám a korabeli tematikák alapján feltételezhető, hogy ez a kép is szerepelhetett a Belvedere-i vagy az ezt követő Ernst Múzeum-beli tárlaton.) Az ajándékozott Holló-alkotások számát gyarapította még két további grafika, melyeken a szignó mellett a művész a hajdúhadházi vonatkozást is datálta.

Holló László vonásait számos portré őrzi bronzban is (például Hondromatidisz Rigasz, Benedek György, E. Lakatos Aranka, Balogh Géza, Kis Nagy András, Józsa Lajos, Kövér József portréi, reliefjei, plakettjei), s a legtöbbet Kövér József szobrászművész foglalkozott Holló sorsának, művészegyéniségének faggatásával. Két plakettet öntött bronzba (az utóbbi plakett jár újabban a Holló László-díjjal), bronz reliefje díszíti a putnoki Holló László Galéria falát, s az ugyancsak bronzból készített Holló-mellszobrát 2002-ben avatták fel a Holló László-sétányon, a debreceni emlékmúzeummal szemben.

Ám van a művésznek egy kevésbé ismert Holló-portréja is (ezt a folyóirat előző számában közöltem a múzeumbáratok Kövér József műtermében tett látogatását felidéző összeállításban). Kövér József már nyolc évvel ezelőtt megmintázott egy Holló-fejet, mely egyszerre önfeledt és elmélyült pozícióban, napfürdőző meditációja közben, kopaszra nyírtan ábrázolja a festőművészt. (Holló ugyanis nyaranta rendszerint kopaszra vágatta haját, s bár a legtöbb önarcképén kalapban látható, ugyanúgy jellemezte őt ez a

póz – az archív fotók tanúsága szerint is –, mint a kalapos művészabrázat.)

Kövér József legelső Holló László ábrázolása volt ez a szoborportré, s újdonsága éppen a profán mögött rejlő szentség felidézésének szokatlanságában rejlett. Valóságos prófétaikaraktert ölt ekképp a festő, megjelenítve még azt a sorsküldetéses áhítatot is, mint amelyhez hasonló (a Holló vonásait is viselő) István király arcán tükröződik a Szent István-évre készült sorozat egyik kiemelkedő művén, a *Szent Korona felajánlása* című Holló László-festményen.

Nos, ez a portrészobor ugyancsak a hajdúhadházi emlékszobában látható ezentúl, s Kövér József alkotásának eddigi élete jól tükrözi, hogy nemcsak a könyveknek, hanem a szobroknak is megvan a maguk sorsa. Ennek a portrénak a történetét Ujváry Zoltán már többször elmesélte, nyilvánosság előtt is, nagyon röviden tehát érdemes azt felidézni e hasábocon.

2003 elejére – a szervezett városi múzeumi gyűjtés 100. évfordulóján – átalakult a Déri Múzeum kupolatermének funkciója: az időszaki tárlatok átadták helyüket egy állandó portrékiállításnak, melyen nyolc nagyméretű arckép őrzi az egykori gyűjtemény-alapítók, adományozók és igazgatók (Déri Frigyes, Déri György és felesége, Müller Ilona, Löfkovits Arthur, Szomolányi Elemér, Zoltai Lajos, Ecsedi István, Sőregi János) emlékét.

Holló László kimaradt, még csak réztábla sem emlékeztet arra, hogy 200-nál is több festményt adományozott a városnak, valamint egy 170 darabos történelmi-mitológiai kollekciót külön a múzeumnak. Ujváry professzor szóvá tette ezt a feledékenységet V. Szathmári Ibolya igazgató

asszonynak – lemondva egyúttal a Déri Múzeum Baráti Köre elnöki tisztségéről –, be kellett azonban látni, hogy újabb portré (vagy portrék, hiszen nem szerepelt az összeállításban Medgyessy Ferenc sem) falra helyezését nem teszik lehetővé a terem adottságai. Posztamentst azonban s rajta szoborportrét akár többet is fel lehet állítani. A professor ekkor ajánlotta fel adományként (!) Kövér József alkotását a múzeum számára, s bár szóbeli ígélet elhangzott a kihelyezésre, sem Holló László, sem Kövér József nem találatott méltónak arra, hogy a múzeumba kerüljön.

S ezen a ponton pedig csupán a logikusnak tűnő feltételezések működhetnek, melyekben bár ott van a tévedés vagy a méltatlan bántás lehetősége is, ám az érték- és emlékőrzés, a hagyományápolás iránt elkötelezett művészetbarátok – egyértelmű válaszok híján – belekényszerülnek eme feltételezésekbe.

E szerint mindeddig valóban úgy gondolhatták, hogy Holló László adománya nem ér meg egy portrét. (Belegondolni is szörnyű!) A Déri Múzeum jelenlegi művészettörténésze nem áll a helyzet magaslatán. (Nem ismeri – vagy nem ismeri fel – Holló nagyságát? Nem egyedülként javaslom, hogy egészítse ki folyó tanulmányait.) Vagy a döntést előkészítő tanácsadónak a szobrásszal van baja? (Nyilván tudják: csak eredetiségi vizsgálat kell a múzeumba kerüléshez, nem szükséges lektorátusi engedély a tárgyak kiállításához.)

Sejtem, az lehet inkább a baj, hogy Kövér József már csak karakterénél, művészerkölciségénél fogva sem törekszik a szobormegbízásokat osztó

klikkekhez dörgölődni, szobrászi tehetségét és művészi autentikusságát viszont már eddig is több mint tíz köztéri, illetve közintézményben elhelyezett alkotása tanúsítja. S még egy kérdés: Rosszat súg valaki? Ha így van, a súgó a balítéletben nem osztozik.

S igaza lehet annak, aki csak legyint, hogy még ezt a szóvá tételt sem érdemli az ilyen mérhetetlen kicsinyesség. Kövér József Holló-fejszobra végül múzeumjellegű helyre került, oda, ahol az élő és halott művészeket (debrecenieket is) egyaránt megbecsülik. Holló László és Égerházi Imre, mester és tanítvány itt újra találkoznak. Érdemes lesz „belenézni” majd hajdúhadházi beszélgetésükbe.

Az emlékház lepeorellójának címlapján Égerházi Imre Téli Hortobágy című olajfestményének reprodukciója látható

50 Holló László-grafikát kapott a szolnoki Damjanich múzeum

Az előző lapszámban jelzett harminc Holló László-grafika helyett végül mind az ötven, válogatásra felajánlott lapot a szolnoki múzeumnak adományozta a művész kultuszának ápolója, Ujváry Zoltán. Kiegészítette ezt a sorozatot három festménnyel is.

*Holló László:
Kecskét legeltető lány
(akvarell, 1963)*

Holló fiatal női portrét ábrázoló akvarellje a feltűnően ritka, főiskolai tanulmányai közül való (a kép 1906–1908 körül készült). Egy másik akvarell a művésznek egy 1963-ból származó alkotása. Az itt látható faluszéli jelenet, a kecskét legeltető lány motívuma egyébként az olajképeken szintén visszatér. Holló a realista alaptémába az akvarelllel is expresszív indulatokat tudott fogalmazni.

A harmadik mű egy olaj-karton festmény, mely Holló László fiatalkori, müncheni, 1909–11 közötti tanulmányaiból való. (E lap is abba a sorozatba tartozik, melynek jellegzetessége, hogy a karton mind a két oldalára festett a művész.)

A kollekción Egri Mária művészet-történész gondozta, s az adományozott alkotásokat bemutató kiállítás október 25-én nyílik meg. Ujváry professzor bízik abban is, hogy a tárlatot követően a Damjanich János Múzeum megfelelő megoldást talál a képek elhelyezésére (kapott erre ígéretet Horváth László igazgatótól), legalább egy szűkebb keresztmetszetben reprezentálva grafikai művészetét.

Igaz, hogy Holló László nem alkotott a Szolnoki Művésztelepen, így nem is kötődhet olyan szálakkal a városhoz, mint Aba-Novák Vilmos, Chiovini Ferenc, Deák-Ébner Lajos, Fényes Adolf, Mednyánszky László vagy Pólya Tibor és Zádor István, egyértelmű azonban a kapcsolódása az alföldi szellemiséghez.

A Hódmezővásárhelyi Majolikatelephez hasonlóan a Szolnoki Művésztelep szintén ötletadó inspiráció lehetett a debreceni művésztelep létrehozásának Toroczkai Oszvalddal együtt dédelgetett tervéhez, számos alkotóval állt művészi kapcsolatban, Koszta Józsefet szerette volna a cívisvárosba hívni –, illetve a festményeit Szolno-

kon is bemutatták. A Kossuth-díj elnyerésének évében, 1961-ben gyűjteményes kiállítást rendezett műveiből nemcsak a fővárosi Múcsarnok, hanem Gyula, Győr, Kiskunfélegyháza is, 1964-ben pedig a Nemzeti Galéria, Cegléd, Hódmezővásárhely után – három megye gyűjteményes szemléljén – szerepelt Szolnokon.

1968-ban az alföldi festészetet képviselte a Pécsi Képtárban, Miskolcon, s az *Öt magyar alföldi festő* című kiállításon sikerrel szerepelt Párizsban. A szintén debreceni Félegyházi Lászlóval együtt Holló László festményei kerültek ebből az alkalomból – a Szolnoki Képtárban is látható – Baranyó Sándor, Bényi László és Berényi Ferenc alkotásai mellé a nemzetközi kiállításon.

Holló László „alföldisége” ugyanakkor éppen iskolán-kívülisége miatt vet fel kérdéseket, s hozzájárulhat a Szolnoki Művésztelep által képviselt – nemzeti romantikus, illetve a külföldi művészek számára egzotikus zsánert előtérbe helyező vagy a szimbolikus-romantikus stílust felváltó – alföldi festőirányzat árnyaltabb értelmezéséhez.

Ugyanis a szó szokott értelmében iskoláról nem beszélhetünk, habár szemléleti, stílusbeli és témapárhuzamok egyaránt felfedezhetők voltak a művészek között. Az „alföldi iskola” konstruált elnevezés, az alföldi témák realista ábrázolását jelentette, s Holló hiába volt minden ízében alföldi, ide kapcsolódó stílusát inkább az alföldi expresszionizmussal jellemezhetjük – miként korábban magam is indokoltam ezt az elnevezést, magyarázatot keresve egyben Végvári Lajos felvetésére, mely szerint Hollót azért mellőzték e művészek sorában az 1930-as évektől, mert stílusa eltért az irányzatot fémjelző alkotók látásmódjától.

Fenti Kép:
*Holló László müncheni
olajtanulmányának
hátsó oldala*

Lent:
*A karton főoldalának
portréi*

Mindenesetre a Szolnoki Művésztelepet jellemezte a Lyka Károly által is méltatott „szegény-ember festészet”, hasonlóan a művésztelepen kívüli alföldi realista alkotókhoz (Tornyaihoz, Kosztához, a hódmezővásárhelyi művészekhez), illetve sajátos módon Holló László képeihez. Műtörténeti értelemben Holló nem tartotta magát alföldinek, szemléletileg viszont igen, ide értve a szegénység ábrázolása iránti fokozott érdeklődést.

Az *Öt magyar alföldi festő* hazai és párizsi kiállításain való szereplése az alföldi festészet legmagasabb fokát mutatja: Fényes Adolfot túlszárnyalva – aki a *Szegény ember élete* sorozatban alkotott szociális kordokumentumot –, festményei végig azt bizonyítják, hogy az alföldi szegénység nemcsak látvány és téma volt Holló számára, de indulati azonosulásának fűtött atmoszférájú természetes közege is.

Holló László: *Női fej*
(akvarell, 1906–08 k.)

A SZEGÉNYEMBERSÉG SZOLNOKI FESTŐJE

140 éve született Fényes Adolf

A Szolnoki Művésztelep meghatározó alakjai közt emlegettük fentebb Fényes Adolfot – joggal. S hogy külön írást adok itt róla, annak a szolnoki kapcsolódási pont mellett két másik oka is van: az idén 140 éve született Kecskeméten (1945-ben halt meg), s a közelmúltban volt alkalmam látni egyik védett festményét (*Csendélet rózsás zöld kendővel*), mely debreceni magántulajdonban van.

Fényes Adolf a századvégen tűnt fel Szolnokon (párizsi és weimari tanul-

mányok után), és itt festette a „Szegény-emberek élete” címmel ismert sorozatának utolsó darabjait. Az első, sikert hozó munkái (ezek közt emlegetjük a *Civódás*, a *Pletyka* címűeket) még naturalista ábrázolások voltak, az 1890-es évektől kezdve fordult a paraszti zsáner felé. S bár igyekezett elkerülni az izmusokat, mégis hatott rá a posztimpreszionizmus, így a realista életképek témából is adódó szentimentalizmusát a kompozíciós kérdések megoldása fegyelmezte.

A festőkolónia alapítói között tartjuk számon, s festészete éppen Szolnokon vett új irányt: vásznain megszűnt a sötét alapozás, a színek szélesen húzott festékrétegekben kerültek egymás mellé. A plein air-ek és virtuóz enteriőrök mellett megjelentek a rálátásos csendéletek – az itt közölt festményen is felfedezhető Cézanne hatása, a kompozíció tárgyai azonban sajátosan magyar atmoszférát teremtenek a képen.

Egri Mária művészettörténész az éppen tíz éve megnyílt, a művésztelen kollekciójára alapozó Szolnoki Képtár anyagát bemutatva fogalmazta meg, hogy figurális képeinél Fényes megtartotta a háttér semlegességének és az alakra koncentrálásnak az elvét, de egyre nagyobb súlyt kapott a síkban való komponálás, a perspektíva színértékkel történő érzékeltetése.

*Fényes Adolf: Két falusi lány
(a „szegényember”-korszakból)*

*Fényes Adolf:
Csendélet rózsás zöld kendővel*

A képek tartalmi oldala, a szegény-paraszti réteg életének témaköre az 1910-es évek végéig Fényesnél megmaradt, de a tartalom éppen „a kolorizmus esztétikai öröme” miatt vesztett drámai súlyából – vásznait előntötte a fény, a lokálszíneket reflexek bontották szét, színes árnyékok változó foltjai vibráltak a síkban elhelyezett felületeken. Fényes Adolf „nem a kontúrokkal határolt formákból, a térben perspektivikusan helyezkedő testekből s ezek plasztikai viszonyából” indult ki, hanem a nap fényének színbontó, árnyékszínező hatásaiból.

Fényes a két világháború között is rendszeresen járt Szolnokra nyaranta (közben dolgozott Szentendrén, Vácott, Sukorón, ha a Tabánt festette, áttette székhelyét Budára), ám csak az első világháborúig tartozott a telep meghatározó egyéniségei közé (a '20-as évek végétől a '30-as évek végéig Aba-Novák Vilmos vette át az irányadó mester szerepet). A háború kezdetétől szimbolikus-romantikus jeletereit festette, a múltba vagy a képzeletbe menekülve a jelen elől. A történelmi események, mitologikus-bibliikus mesék ihlette vásznainak sorát ekkor csak ritkán szakította meg egy-egy kisvárosi utca, tavaszi vetés, a megújulásba vetett hit, illetve annak eleven élménye.

A második világháború kitörése után képei ismét elkomorultak – a viharos mesevilág hideg tájakon nőtt, arctalan katonákkal. Végül nem festett, hetekig csak bolyongott a gettó utcáin. Amikor az oroszok váltották a

németeket Pesten, végre enni akart egyet. Korábbi kedvenc éttermének küszöbén érte az éhhalál.

A szemközti oldalon közölt védett Fényes Adolf-csendélet debreceni tulajdonosa még a BÁV 1991. őszi, 85. árverésén nézte ki magának a 48x63 cm-es festményt, s bár majdnem a dupláját is megadta volna érte, végül kikiáltási áron, akkor 200 ezer forintért jutott hozzá.

(Egyébként ugyanennyiért vásárolt meg Fényes mellé egy Munkácsyt is – ritka, vegyes technikájú grafikáinak egyikét, a *Kútról hazafelé* című, szintén védett toll, lavírozott tus képet. Abban az időben hosszú éveket kellett várni, hogy felbukkanjon egy-egy Munkácsy-rajz a piacon.)

Amikor megjegyeztem, hogy Fényes olajképeinek piaci értéke becslésem szerint azóta nagyjából megszázszorozódott, a neve elhallgatását kérő tulajdonos ezt nem is tagadta, ám felemlégette, hogy az akkori sajtó – s mutatta is Kenessey András cikkét – az 1991-ben viszonylag elérhető árat a védettséggel magyarázta. Egy védett kép nem tudja elérni a reálisnak tekinthető leütési összeget, vagy kikiáltási áron megy el, vagy sehogy (mint például az ugyanekkor árverezett egyik Rippl-Rónai), bonyodalmasabb ugyanis a továbbértékesítés.

De nem is akar megválni ettől a csendelettől. Így a rózsás zöld kendő, mondhatni, kétszeresen is védett...

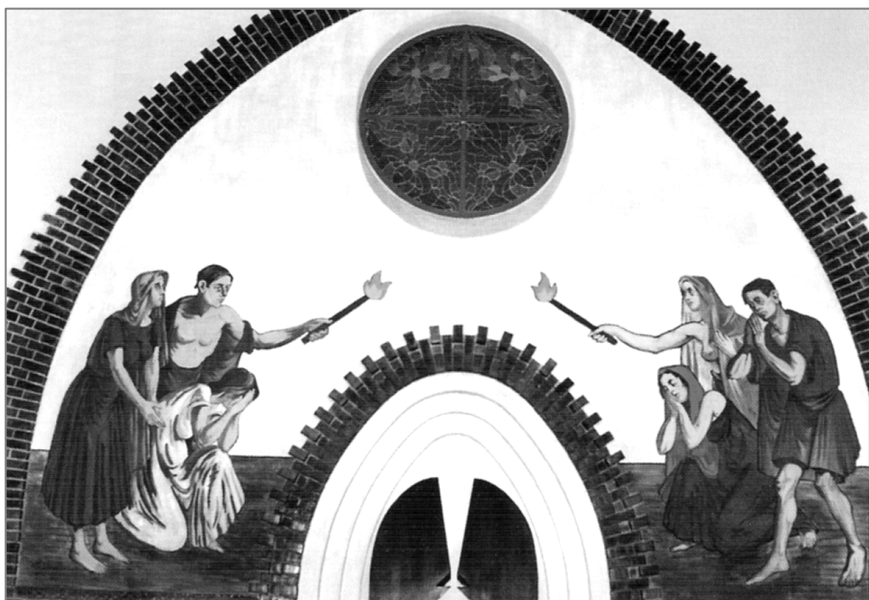
MEZTELENSÉG ÉS HALÁL

Holló László krematóriumi freskói és festett üveglakalai

Idén nyáron volt 75 éve, hogy felavatták a Borsos József tervei alapján elkészült Debreceni Köztemető krematóriumát – ebből az alkalomból a Déri Múzeum munkatársainak közreműködésével dokumentumkiállítás is rendeztek. Debrecen város közgyűlése 1925-ben szavazta meg a Speyer-kölcson felvételét, és ebből épülhetett fel a Köztemető mellett a Tisza István Tudományegyetem, a Déri Múzeum és a Nagyerdei gyógyfürdő. 1931 tavaszán pályázatot hirdettek a főbejárat előtti szoborosoport, a medencedísz és a krematóriumot díszítő muráliák elkészítésére. Toroczkai Osvald, Haranghy Jenő, Kovács János, B. Kokas Klára és Holló László terveit szeptemberben

mutatták be a Déri Múzeumban. A művek leírását Sz. Kürti Katalin művészettörténész több munkájában is publikálta – külön album foglalkozik a krematóriumi freskókkal és festett üveglakalokkal a Holló László születésének 120. évfordulójára az Ethnica Kiadó gondozásában és a Kapitális Kft. nyomdájának igényes közreműködésével elkészített ünnepi kiadványsorozatban (a reprodukciókat H. Csongrády Márta fotóművész készítette).

Az árkádok alatt Toroczkay Osvald sgraffittói láthatók, a díszteremben a földíjas ifjú Kovács János *Hegyi beszéd* című freskója fogad, a jobboldali teremben Haranghy Jenő művei *Attila temetését* ábrázolják.

A keleti kisteremben B. Kokas Klára három üvegablaka, a baloldali terem főfalán Holló László rózsablaka, alatta három-három gyászoló, fátylát tartó alakja, valamint 18 színes ólomüveg ablaka látható.

Holló László 3-as terem főfalára készített akvarell vázlat

Az előző oldalon:

Holló László freskója a 2-es teremben

Arra Sz. Kürti Katalin is egyértelműen felhívta a figyelmet, hogy a krematóriumba készült művek előzményeit Holló László biblikus képein kell keresnünk – több kiemelkedő, a drámai fordulópontra személyes megragadásának szándékáról tanúszkodó festményt mutatott be 1923-ban a Belvedere-ben, majd 1926-ban és '30-ban az Ernst Múzeumban.

A baloldali 2-es teremben látható a freskó és az üvegablakok, melyek tervezésénél feltehetően hatott Hollóra felesége, Hrabéczy Anna, aki a '20-as években kiállításokon is bemutatta szecessziós terveit. A vázlatokból az is kitűnik, hogy Holló egyébként a 3-as teremre, a díszravatalozóra és a ki-

sebb 2-es teremre nyújtott be pályaműveket. A 3-as terem főfalára beadott akvarell-tervének öt felső ablakában különböző öltözetű tógás diákok jelennek meg, az alsókban pedig színes virágsor. A terem oldalfalaira továbbá 5-5 virágdíszes ablakot és a freskókra kétoldalt 3-3, összesen 12 ülő és álló nőalakot tervezett úgy, hogy az egyik hatos csoport kifelé, a másik az üvegablak felé fordul.

*Reprodukciók:
H. Csongrády Márta*

Holló László oldalfalakra tervezett freskóinak vázlat

Hogy sajnálatos módon nem Holló munkái kerültek a díszravatalozóba, annak a művészettörténész szerint az lehet a magyarázata, hogy a zsúri festészeti szakértője, Bosznay István a konzervatív festés képviselője volt. Ha Holló László tervei valósulnak meg, a terem valódi debreceni jelleget kapott volna, ráadásul Holló arra is törekedett, hogy az építész által kínált felület kitöltésével a monumentalitás érvényesüljön. Sz. Kürti Katalin megjegyezte: ha a krematóriumban nem is, a Református Kollegiumban meg kellett volna valósítani ezeket a freskókat és üvegablakokat, rajtuk a tógás diákokkal, a Református Nagytemplom és a Csonkatemplom képével.

A végül elfogadott freskón a kompozíció 3–3 alakját a középre tartott fáklya és „a testek egymás felé ható görbülete fogja össze”, alkalmazkodva a szakrális boltív hajlatához. Me-

rész a színek expresszív összhangra törekvő kontrasztja (zöld-kék, zöld-vörös, lilás-rózsaszín) – s ehhez a művéhez Holló műteremlakásának két szobájában is lehet látni részlet-tanulmányokat 1932-ből, itt próbálva ki a freskótechnikát. A fáklyát tartó férfiak vonásain megfigyelhető – mint Holló férfialakjainak jó részénél, legyen szó bár Krisztus vagy Szent István ábrázolásáról – hogy a megjelenítés önarckép-szerű.

(A Déri Múzeum gyűjteményében egyébként a 2-es számú teremhez összesen tíz darab kréta, akvarell, ceruza, tus és szén vázlat, valamint segédminta, a díszravatalozóhoz pedig további hat freskóterv és -vázlat, illetve ablakterv található.)

Holló László festett üvegablakai

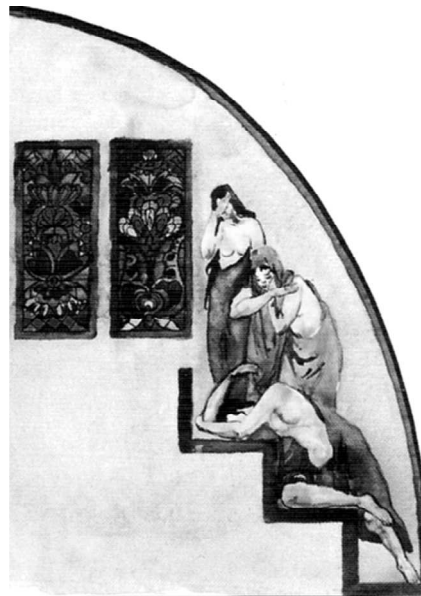

A 18 ablak hármasságba tagolódik, valamennyi közepén egy-egy, virágokba foglalt alak helyezkedik el, kétoldalt virág-madár motívummal. Az alakok felkelhetnek a lepelbe főtt Krisztus-test képzetét, de talán éppen a szecessziós ábrázolásnak köszönhetően erősebb itt az egzotikus hatás: az indiai vagy az egyiptomi (az öltözet motívumai alapján még az iszlám) művészetekben megjelenő, imádkozó, meditáló figurák is az eszünkbe juthatnak. A növényi és a madártest szinte összefonódik az emberi korpusszal, csak az arcok különböznek. Az életfából kinövő (a hely szelleméből adódóan leginkább a főnixmadárra emlékeztető) pávamádar-pár különböző színvariánsokban tér vissza a hátsó üvegablakoknál jobb oldalon, a középső soron a madarak szájából virágbokor (stilizált életfa) fakad. Az ornamentikában nagy számban fellelhetők a ma-

gyagos motívumok is, tartalmi sugallatukon túl a díszítés karakterében, vonalaiban fejezve ki a nemzeti jelleget. A természetes életvidámság és a stilizált misztikum kettőssége éppen a madarak és virágok ábrázolásában erősödik fel.

A halhatatlanság és az örök élet szimbólumai kerültek a 2-es ravatalozóba, a halál helyén az életet üzenve. Erre utal a freskón látható fáklyamotívum is, hiszen a felemelt, égő fáklya az élet jelképe, a leeresztett, eloltott fáklya ezzel szemben mindig a halálra utal. De szintén az életet, a halálban is az örök szabadságvágyat sugározzák a freskóalakok, köztük a Bűnbánó Magdolna figurával – és ez az üzenet még erőteljesebben szól Holló László akvarell terveiről, különleges, érzéki-szellemi feszültséget teremtve a meztelenség mint szabadságálgória és a halál között.

...MINT ŐS-VIZEK ÁRJÁN ÚSZIK...

(Papp Károly grafikai lapjához)

Papp Károly: Mozart Requiemjének egyik tételéhez (rézkarc)

Úgy belemarta a rozsda a pléh-Krisztus tenyerébe,
hogy mit üzentem nektek a mélybe a csillag öléből –
ott van e jel szívetekben s házaitok tetején is.
Meztelen izzad a tánc; a karokból felnyög a félszünk,
s mennyi csalódás véste a homlok alá a szerelmet,
körbebarázdálván riadó szemek édeni éhét.
Nézd, lebegek, mint ős-vizek áriján úszik a magzat.
Tegnap angyal szállt a karodból, míg kiszakított,
s szembeöleltem, a gyémánt-szél fénylő csípejéhez,
mértani ringásához kulcsoltam pihe álmom.

Látom, hullik az ég – tágul a kék szakadék.
S hol felnyílik a szem: túlról szép ez a rend.

A VERS SZÜLETÉSE

A művészeti alkotások keletkezésének története (így a versek is) az esetek többségében nem rejt semmi rendkívülit (már amennyiben hétköznapiak tekinthető az a tény, hogy megszületik egy dallam, egy kép, egy regény vagy egy vers). Kapott az alkotó valamilyen eszmét (vagy eszményt), hangulatot (vagy hangot), átformált és megjelenített valamilyen külső (vagy benne élő) látványt stb. A művészet történetébe rendszerint azok a keletkezési motívumok kerülnek be, mintegy biográfiai érdekességként, amelyekről feljegyzés született. Az alkotóknak általában vannak ilyen történetei vagy motívumai, csak a legtöbbször nem tartják fontosnak, hogy feljegyezzék vagy elmeséeljék azokat. Ha eltekintünk az úgynevezett kulisszatitkok felfedésének művészeti bulvár jellegétől, van (vagy lehet) némi érdekessége a Papp Károly rézkarcához írott metrikus asszociációk aprócska történetének is, ha lejegyzem ide:

Kreatív írás nevű tantárgyat is tanítok a Kölcsey Ferenc Református Főiskola kommunikáció- és médiatudományi szakán. Az ilyen órákon egyebek mellett arra ösztönözöm a hallgatókat, hogy próbáljanak meg érzéki hatást elérni a szavaikkal, tegyék láthatóvá (hallhatóvá, tapinthatóvá, társítsák „íz-zel” vagy „illattal”) mindazt, amiről írnak. (Előbb kissé bizonytalanul állnak a feladat elé, aztán tanár és tanítvány közös öröme, amikor ötletes – néha valóban gyönyörködtető – metaforákban írják le például az olyan profán dolgot, hogy miként állították össze reggel az öltözéküket.)

Az egyik ilyen szemináriumon mindenkinek kiosztottam Papp Károly grafikusművész (többszöri kérésem után, türelmes várakozásomnak köszönhetően, ez év áprilisában végre megkapott) Mozart-parafrazísának fénymásolatát, s arra kértem őket: ezt a képet fogalmazzák át szavakká úgy, hogy szavakkal egyben láthatóvá teszik a jól ismert zenemű és a grafika által bennük formálódó képet. Vallom, hogy amit a hallgatókkal elvégeztet a tanár, azt a feladatot magának szintén meg kell (tudni) oldania. Így a tanári asztalon is percegetett a toll, s természetesen még nem a fentebb közölt formában (aprócska javításokat folyamatosan végeztem rajta), de megszületett a vers.

Eddigi tapasztalataim azt bizonyítják, hogy nem a költő választja meg az ütemet, a ritmust, a (klasszikus) mértéket – de még a rímeket vagy a költői alakzatokat sem –, hanem a mondanivaló. Jelen esetben az epikus áradást fejelemző hexameter jelenlétéről már csak akkor vettem tudomást, amikor leírtam az első sorokat. A versíró ösztönösen skandál, s ez a mechanizmus olyan monotoníát hoz létre, amelyben a tudat kontrolljának helyét átveszi a (mondhatni) lelki zsigerek működése. A versben érzékvé tett kép ugyanis e zsigeri áradásnak ugyanúgy teret ad, mint az érzelmeknek vagy az indulatok áramlásának.

Szokták kérdezni, hogy hol van az ihlet. Erre az a válaszom, hogy ihlet nem létezik, csak létrehívó alkalom van, ám szükséges a folyamatos lelki készenlét az alkotásra. De erről majd külön is írok egyszer.

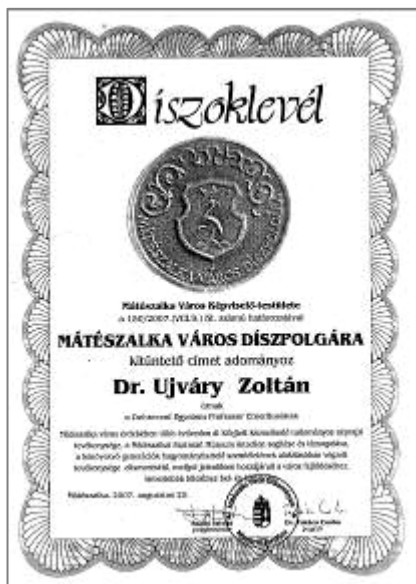
Mátészalka díszpolgára lett Ujváry Zoltán

Ujváry Zoltán, a Debreceni Egyetem néprajzkutató professor emeritusa az augusztus 20-i, az államalapító Szent István-ünnepségen kapta meg Mátészalka Város Díszpolgári Címét. A számos honi és nemzetközi szakmai díj vagy testületi elismerés mellett ez a második díszpolgári kitüntetés. Korábban a történelmi Gömör megye ma Szlovákiába eső Lévárt községe tüntette ki, s Mátészalkán tavaly vehette át a Pro Museo Szatmári Múzeum elismerést. Mintegy jelképes is lehet ez a két állomás, hiszen meghatározó kutatási területei közé tartozik Gömör és Szatmár. Alább Ujváry Zoltán szavait tolmácsolom, aki a megilletődött pillanatokban inkább arra emlékezett, hogy mit kapott ő Mátészalkától és Szatmártól.

„Nyilvánvalóan az is számított a döntésben, hogy az elmúlt esztendőben 30 darab Holló László-grafikát adományoztam a Szatmári Múzeumnak a művész születésének 120. évfordulója alkalmából, törekedve arra, hogy ez a kis kollekcio méltó módon képviselhesse a Kossuth-díjas festőművész munkásságát. Erkölcsi kötelességem volt azonban így dönteni, mert Laci bácsi 'fogadott unokájaként' arra töreksem, hogy a kultuszát ápoljam, művészi hagyatékát olyan kezekbe adjam, akik tovább is gondoskodnak az örökség továbbviteléről. Ezért tehát csak köszönettel tartozom, hogy a múzeum és a város befogadta Holló Lászlót s művészetét. Ezzel együtt mintegy félszáz kortárs műalkotást is ajándékoztam, de ez is csupán a köszönet jele lehet, amiért másfél évtizede rendszeresen meghívnak nagyobb kiállítások megnyitására, közreműköd-

hetek azok ajánlásában. Számos művészi élményt, emberi kapcsolatot köszönhetek ezeknek az alkalmaknak.

Bábáskodhattam az egykori egyetemista barátom, a Farkas József által alapított múzeum születésénél, de ez még nagyobb ösztönzést, tapasztalatot adott ahhoz, hogy magam is múzeum-alapítón és galéria létrehozásán fáradozhassak később. Ezért is köszönettel tartozom, mint utódjával, Cservenyák László kedves tanítványommal kialakult szakmai és emberi kapcsolatért, hiszen megint azt érezhettem, hogy a tanárnak a tanítványaitól is van mit tanulnia.

Számos kiadvány ide vonatkozó része vagy a Szatmár néprajzához írt tanulmányok mellett másfél évtizeddel ezelőtt szerkeszthettem Mátészalka törté-

netének és néprajzának kétkötetes monográfiáját, de ekkor is többet kaptam, mint adtam. Még ma is szívmengető érzés visszagondolni arra, milyen egyszerű szerzőgárdával dolgoztam együtt. Hiszen a tudós is csak felkészült és ösztönző alkotói közösségben érvényesítheti igazán meglátásait, tapasztalatait.

Többször elmondtam, hogy Gömör után Szatmár a második legfontosabb kutatási területem. Ide vezettek legelső néprajzi gyűjtőútjaim, első megjelent tudományos munkáim egyike a szatmári farsangokról szólt. Ennek a vidéknek köszönhetem tehát tudományos pályafutásom megindulását. Lélekben is könnyen azonosulni tudtam a szatmári néppel, és lelkisége mellett az itteni kultúra, a mindennapi élet számos, érzékeny megnyilvánulása pedig az én gömöri létezésemmel szintén szoros kapcsolatban áll. Magam egy kicsit már szatmárinak is érzem.”

Kiss Tamás csengője – Szabó Magda ajándéka

Kedves gesztusként megkaptam annak a mives porcelán csengettyűnek a fotóját, amelyet Kiss Tamás költő Szabó Magdától kapott ajándékba. Visszakerestem az „Utolsó versekből” azt a játékos alkalmi költeményt is, melyben benne van a csengettyű egész története.

Disztichon* *Szabó Magda csengettyűjére

Kaptam tőled egy csengőt,
– majd ha nem megy az írás –
mondtdad – csendítsd meg,
biztosan elfog a láz.

Nem hittem a varázsban,
végül is igazad lett,
mostan is azt rázom,
s íme, kész van a vers.

Csengettyűről harang jut eszembe: a csengettyű hangja metsz, s visszasikít a harang zúgására. *Hang és visszhang* – s ez már Kiss Tamás 1983-as kötetének címe, melynek sokat idézett versmottója így szól:

„Ki öntene harangot
Maga használatára?
Tulajdon udvarára
Ki zárna be a hangot?
Ha kondul a harang,
Mindenkié a hang.”

A csengettyű hangja porcelánizgalomban is kedves, és az alkalmi vers sokat elárul Kiss Tamás időskori derűjéről, illetve a hozzá társuló bölcsességről. (Vagy éppen fordítva: a bölcsességből fakadó derűről.) S mintegy köszönet, viszont-gesztus volt a versike, a báj ihletét sugározva. (Vagy éppen fordítva: az ihlet báját tükrözve.)

Be jó is volna még egyszer megcsengetni azt a mives porcelánt!

„Az ember legyen szép”

Két helyen hallottam Szabó Magdától ezt az erkölcsi parancsot, arra is figyelmeztetve egyben, hogy az emberi szépség nem dekoratív esztétikum, hanem elsősorban éthosz. A Kardos Albert Nemzetközi Vers- és Prózamondó Verseny zsűrijében ülve, Kardos Albertre, tanári példaképére is emlékezve mondta, s a fiataloknak megszívlelendő üzenetként, sőt mindent meghatározó életelvként. Másutt valamelyik, néhány évvel ezelőtti költészet napi 24 órás versolvasáson, mit a Benedek Elek Könyvtár indított útra, s egymást követtük az olvasószékekben.

Szabó Magda október 5-én ünnepelte a 90. születésnapját. S ünnepelte őt Debrecen, az Irodalom, a Szellem. A város és a színház, az Olvasók. Az egykori iskola, a Dóczy mindig számíthat jelenlétére az ilyenkor rendezett versmondó-napon, az egyetemi és nemzeti könyvtár külön kiállítással, programokkal kapcsolódott be az ünnepelésbe, a Tóth Könyvkereskedés Kossuth téri, Aranybika alatti boltja pedig felvehette a Szabó Magda Könyvesbolt nevet. Olvashattam korábban a meleg szavakat, melyekkel a kérést elfogadta – nem biztos, hogy kevesebbet jelent ez számára, mint az immár sokadik művészeti vagy nemzetközi irodalmi díj.

*Juha Richárd
terrakotta szobra
Szabó Magdáról*

S a Tóth Könyvkereskedés adott megbízást Juha Richárdnak, a fiatal debreceni szobrászművésznak, hogy készítse el Szabó Magda portréját. Az itt közölt terrakotta büszt egy korábbi változata a művész több kiállításán szerepelt. Készült egy bronz kisplasztika is (egy leendő köztéri alkotás makettje) – az Írónóvel szemben székek várják az Olvasókat. A székek soha nem fognak üresen maradni. Mert Szabó Magda nemcsak azt üzeni, hogy „az ember legyen szép”, de egész életművével mutatja, hogyan kell szépek lenni.

(A születésnapról a karácsonyi számban írok, ismertetve Turcsányi Béla festőművész új Szabó Magda-portréját és Szurmainé Silkó Mária *Ajándékomat megbecsüld!* című könyvét az írónóról.)

Latinovits-mellszobrot avattak a „Színészkirály” kávéházában

Juha Richárd debreceni szobrászművész már 2006 elejére elkészítette festett terrakotta mellszobrot Latinovits Zoltánról, akinek tavaly emlékeztünk halála 30. évfordulójára.

Azóta az alkotás szerepelt a művész egyéni kiállításain és csoportszemléken, s most Sipos László, a Déri Múzeum Baráti Körének tagja, a tervek szerint jövőre a Latinovits Színházzal is ékesített Debrecen Fórum első ütemében átadott Pulykakakas Üzlet- és Irodaház egyik tulajdonosa a földszinten működő Latinovits Kávézó számára megvásárolta azt. A szobor avatása egyben az első sorban a város kulturális és művészeti életének képviselői számára is otthont adni kívánó kávézó ünnepélyes nyitása is volt szeptember 5-én.

A szobrot az alkotó és Varga Magda operaénekes, Érdemes Művész, a Csokonai Színház örökös tagja leplezte le, s afféle rendhagyó színháztörténeti előadás keretében idézte fel a „Színészkirály” debreceni időszakát, majd művészetének fontosabb állomásait. Varga Magda Latinovits Zoltánnal együtt ér-

kezett Debrecenbe, a színész haláláig szoros baráti kapcsolat volt közöttük. Ezt csak tovább erősítették a családi baráti és pártfogói szálak – egy fajta mentora volt Latinovits a művésznő lánya, a már nem élő Cserhalmi Anna előadóművészi pályáján, s fia, Cserhalmi György életét és művészetét is meghatározta Latinovits Zoltánnal ápolt mély barátság. Utolsó levelét is – közvetlenül az öngyilkossága előtt, akár egy végső segélyhívásként – anyának és fiának címezte Balatonszázszóról. De a szóltítás későn érkezett.

Mindenesetre csupán a levelekből is jól nyomon követhető az élet tragédiája, s kegyetlenül kirajzolódik belőlük, hogy a lelkileg egyébként is elég labilis művész számára szinte a halálos ítélettel

volt egyenlő a mást akaró tehetséget elnyomni kívánó hatalmi arrogancia. Varga Magda itt konkrétan is megnevezte az aczéli kultúrpolitikának a színházi életet a kritika eszközeivel igazgató jobb kezét, Molnár Gál Pétert, akít a művésznő egyértelműen felelősnek tart Latinovits Zoltán haláláért.

Persze, az „utolsó párbeszéd” felelősége a feltétlen igazmondásra szólít, így nem feledkezhetett meg a hiteles tanú az emberi hibákról sem – az emlékezés méltóságát a fájdalom tette szebbé, és katartikussá a tragédiák újbóli átélése. Ami Latinovits számára a minden volt az életben és a művészetben, azt a hatalom egy tollvonással megsemmisítette.

Az ünnepélyes és meghitt eseményen a kortársakat a debreceni színházi élet két másik doyenje, Simor Ottó és Kóti Árpád színművész képviselte.

A hatodik „Ezüst Négyszög”

Még 1994-ben a lengyelországi Przemysł városában indult útjára az ottani Kortárs Művészeti Galéria kezdeményezésére az „Ezüst Négyszög” elnevezésű kiállítás sorozat, melynek idei debreceni bemutatóját augusztus közepétől két hónapon keresztül láthattuk a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban. A pályázati szemle akkor még biennálé volt, ám a szűkülő anyagi lehetőségek miatt 2000-tól a szervezők áttértek a háromévenkénti bemutatókra. Változást jelentett az is, hogy az eredetileg a „Visegrádi Négyek” (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország) kortárs művészeti számára hirdetett pályázat (innen ered a „négyszög” elnevezés) 1996 óta Ukrajna, 2000-től pedig Románia művészei (hivatásos képzőművészek, felsőfokú képzőművészeti oktatásban résztvevő hallgatók és alkotó szövetség tagjai) előtt is nyitott.

Alkalmanként rendszerint mintegy 200 festményből választják ki a díjazottakat. A nemzetközi zsűri, amelynek tagjai a szervező országok műkritikusai, művészettörténészei, a verseny nagydíja mellett minden résztvevő ország díját és a különdíjakat is odaítéli. A Lengyel Kultúra és Örökség Minisztériumának Nagydíját ezúttal a magyarországi *Grela Alexandra Mérleg* című alkotásával nyerte el, aki a díjat és a vele járó pénzüsszeget még 2006. novemberében, a Przemysłben rendezett nyitó kiállítás alkalmával vette át. A képeket azóta Kassán és Nagyváradon tekinthették meg az érdeklődők. A debreceni bemutaton Magyarország Nemzeti Díját a romániai *Florian Heredeia* kapta meg *Hal III.* című munkájáért.

A Medgyessy-emlékmúzeumban bemutatott több mint félszáz mű mintegy felének magyar alkotója van (a tárlatot

fogadó országban az ottani résztvevő művészek mindegyike bemutatkozik, a debreceni dominancia pedig azzal magyarázható, hogy a kezdetektől fogva Debrecen és Hajdú-Bihar megye állt a kezdeményezés mellé). A vándorkiállítás következő állomása Ukrajna lesz, a Lvovi Képzőművészeti Akadémia ad otthont a képeknek.

(A kiállítás ideje alatt mások mellett Angyal László festőművész, kulturális menedzser, a kiállítás kurátora tartott rendhagyó tárlatvezetést a Déri Múzeum Baráti Köre tagjai és a diákcsoportok, illetve az egyéni érdeklődők számára.)

„Keleti rovások” a múzeumbarátoknak

Tárlatvezetés után – szemben Erdélyi Márta, a baráti kör szervezője

September elejéig volt látható a Református Kollégium Csokonai-szobájában az a 17 grafikai lapból és ugyanennyi kézzel írt, „kegyes haikuból” rendezett kamara-kiállítás, mely még a júniusi Múzeumok Éjszakáján nyílt meg annak apropóján, hogy a kollégium műzeuma is alkalmazkodni kívánt rendezvényeivel az idej vezérelvhez: a keleti és nyugati kultúrák egymásra hatásának bemutatásához.

(M)ÉRTÉK

**– világhírű
magyar
fotográfusok
a Kölcsény
Központban**

(M)érték címmel volt látható egy hónapra keresztül (október 9-ig) annak az öt magyarországi fotográfusnak az életművét bemutató – a kronológiai renddel együtt a térbeli és szemléleti áthallásokra is koncentráló –, a Magyar Fotográfiai Múzeum anyagából válogatott kiállítás, akik a világ fotóművészetének is meghatározó alakjai lettek a 20. században.

Brassaï (Halász Gyula), Robert Capa (Friedmann Endre Ernő), André Kertész (Kertész Andor), Moholy-Nagy László (Weisz László) és Martin Munkácsi (Mermelstein Márton) felvételeit nem az élet rendezte egymás mellé (másodlagos szempont volt, találkoztak-e, dolgoztak-e együtt), hanem a művészet maga. Ők öten nagyon sokat tettek azért, hogy a fotográfia mint önálló, elismert művészeti ág megkapja az őt megillető egyenrangúságot a művészetek között.

A kiállításra reflektáló jelzéseim teljesen szubjektívek, s hogy számomra az esztétikum szempontjából a személyes tetszésélményt tükrözve is André Kertész munkái a legvonzóbbak, nem azt jelenti, hogy a másik négyet valamivel is alább becsülném. S nem is értékelek (nem jöhetnek ahhoz), csak továbbgondolok. Versben.

*André Kertész:
Distortion No. 157.
Párizs, 1933*

*André Kertész:
Jenő öcsém (Szabadban
táncoló férfi)
Dunaharaszti, 1919*

Táncoló

Volt egy rét.
Minden fűszál emlékezett
lábujjad nyomára.
Meztelen talppal
faggattam élüket:
hogyan lett gyöngy a táncból.

Te meg én

Már csak a vállad
lehet oly szelíd:
cserélnék véle szárnyat.

A csend mint szerelmes
hattyú úszik ujjaim
s parázsló vállad közé.
Megriadnánk
egy szemtelen kavicstól.

André Kertész:
Te meg én
Párizs, 1931

A lírai reflexiókhoz
társított reprodukciók
részletek
a Magyar Fotóművészek
Szövetsége
és a Magyar Fotográfiai
Múzeum
2006-os albumából

Torzulások

Amit a nők testéről hittem,
hogy virágkelyhek,
és a férfiak méhek,
hogy a húsuk felejtés,
de emlékezet a bőrük,
meg hogy szeretik nézni
magukat a tükörben,
és beleremegnek,
ha megérinti őket a hold,
és amit a tükrökről hittem,
hogy visszahazudják a látszatot,
s hogy szeretik magukat
nézni a nőben,
oda tehetem minden
hitemet a tükrökről és nőkről
a legszebb tévedések közé.
Ezzel szemben a nő teste
fénylő ezüstpor
a láthatatlan isten leheletében.

Deményi György Wlassics Gyula-díjas

Több mint három évtizedes, a közművelődésben végzett munkájáért állami kitüntetésben, Wlassics Gyula-díjban részesült augusztus 20-a alkalmából Deményi György, a Déri Múzeum igazgatóhelyettese.

A közművelődési szakember korábban a debreceni és Hajdú-Bihar megyei kulturális közösségi munkát átfogó Kőlcsey Ferenc Művelődési Központ, illetve annak jogutód intézményeiben dolgozott, a Déri Múzeum (valamint a megyei múzeumi szervezet) program- és közönségszervező menedzseri feladatait harmadik esztendeje látja el.

A Debrecen című hetilap szeptember 12-i számában vele készült interjúban a közeljövő terveit is vázolta, kiemelve a „nyitott múzeum” gondolatát, s megfogalmazta azt a törekvést is, hogy a múzeumpedagógiai és művészeti-kulturális szórakoztató programok szervezésénél a jövőben jobban igyekeznek kihasználni a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum adottságait.

Lakner Lajos lett a Déri Múzeum új igazgatója

Október 1-jén állt munkába a Déri Múzeum új igazgatója, Lakner Lajos, aki ezt megelőzően a Debreceni Irodalmi Múzeumot vezette (a Déri igazgatói posztján Vargáné Szathmári Ibolyát váltotta).

Lakner Lajos legelső feladatai közé a múzeumi szakmát érintő új kihívásoknak való megfelelés szellemi, humán és tárgyi feltételeinek megteremtése fog tartozni, a múzeumi szolgáltatások körének bővítésével, a klasszikus szerepek átgondolásával. Erősíteni kíván-

ja a múzeum közművelődési szerepvállalását, megtartva, a hagyományt tovább erősítve a tudományos igényű gyűjtés, rendszerezés, illetve feldolgozás feladatait. Szeretné, ha a közönség számára a múzeum természetes művelődési és értékközvetítő közeg lenne.

(Lakner Lajos ígéretet tett arra, hogy interjút ad a **Néző • Pont** Múzeumi Kurír rovatának, melyet a tervek szerint a jövő évi első, februári számban közölök.)

A művész fia adta át az Égerházi-ösztöndíjat

A Dóczy Gedeon Református Gimnázium és Égerházi Imre örökösei között három esztendeje született megállapodás a festőművész nevét viselő ösztöndíjról. Egy öttagú kuratórium a mindenkorai rajztanár ajánlásával dönti el, az előző tanévben melyik dóczys diák érdemelte ki az ösztöndíjjal járó anyagi támogatást további munkájához. Az idén szeptemberben Buka László rajztanár méltatta a díjazott tevékenységét, majd Korsós Bálint igazgató köszöntése után Szabó Zsuzsa 12. b osztályos tanuló vette át az ösztöndíjról szóló díszoklevelet és a vele járó pénzüsszeget Égerházi Pétertől. A hagyományokhoz híven a díjazott alkotásait is bemutatták az ünnepség helyszínén.

„EGY MOZDULATTAL KIRÁLYNŐVÉ VÁLTOZIK”

Reflexiók Szilágyi Enikő színművészeiről

1994. március 12. – „Nem engedtem meg azt a luxust, hogy elhagyjam magam.” Így fogalmazta meg nekem Szilágyi Enikő színművész optimizmus forrását a Hajdú-bihari Naplóban vele készített beszélgetés címébe emelt mondatban. Mert bár természetes hullámvölgyeiben alapvető jókedvébe olykor belekeveredik a kétségbeesés (néha kis depresszió is), nem kínálja fel magát, hogy széttörjék.

emberi módon élhető életet. Most pedig, hogy az idei áprilisi, V. Debreceni Költészeti Fesztiválon előadott zenés irodalmi estje, a Picasso-örökkévalóság apropóján a világhálón keresem vele a virtuális „beszélgetés” lehetőségét, az egyik háttéranyagban (*Nők Magyarországon – portrégaléria*) a fentieknek harmadik személyű vallo-másos rímeit látom vissza:

*Picasso-örökkévalóság
Szilágyi Enikő
zenés irodalmi estje
az V. Debreceni
Költészeti Fesztiválon*

Fotók: Andics Árpád

A kevésbé ismert Ibsen-dráma, a szintén lélektani mélységeket, a nő társadalomnak és családnak kiszolgáltatott sorsát faggató Hedda Gabler címszerepét alakította a Csokonai Színházban. Aktuális üzenetűnek érezte akkor (s ma is az, amikor szinte állandóan úton van Európában), hogy ha a világban céltalanul bolyongva, nem találja meg az ember saját helyét, a megalkuvás és önfeladás helyett az olyan lehetőségeket kell megkeresni, mindig és mindenhol, amelyek lehetővé teszik az

„Szülőföldje Európa, társa a magány. A hite viszi, nem a lába. Tiszta és igaz. Otthona József Attiláé volt, belengi a vers.

Ízig-vérig színésznő. Parasztaszonyból egy mozdulattal királynővé változik. Megalkuvás-képtelen, tüskegyűjtő.”

Nádasdy Ádám „szabályos” nőnek írta le Szilágyi Enikőt – s olvashattuk ezt a találó jellemzést fesztiválfüzetben is („szabályosságában van valami szoborszerű, megnyugtató, az angyaloké-

ra emlékeztető derű”) –; az általa előadott dalokról pedig azt írja, hogy mindegyik egy-egy kis dráma.

„Itt egy tragika énekel tragikus hangon, és mégsem szomorúan. Talán inkább valami derű, rezignáció, valami istennői nyugalom árad a dalokból...

Egy szál zongorával kísérve, szép kezeivel mintegy beburkolva magát, áll a pódiumon, igazi női erővel, kristálytisza hanggal, tiszta aggyal.”

Szilágyi Enikő csupán már a megjelenésével is képes esztétikai minőséget teremteni, s a minden-ízében-nő (keménységével és érzékenységével, a hidegségével és az elvarázsoló bájával együtt) maga is, szinte egyik pillanatról a másikra, a szemünk előtt tud átlényegülni „fekete sassá” – mint ahogy az egyik sanzón címe is adja ezt a párhuzamot.

A rendkívül finomra, de közben a fegyvelmezett gesztus-artikulációval is hangolt kézmozdulatok úgy „szabályosak” nála, hogy ujjai végére ülteti a lelkét, s ott egyensúlyoz vele a felforrósodott levegőben. S azt érezzük: a fájdalom jégcsapjai keményen harcolnak ezzel a forrósággal.

S míg Nádasy „éles kontúrokról” szóló kitételére gondolunk („nincs romantikus maszatalás: klasszicista tisztaság van, hajszálpontosak a határok”), érdemes még ízlelgetni magának a sanzonestnek a továbbgondolható címét is: „L’Éternité Picasso – Picasso-örökkévalóság”.

A spanyol-francia két monumentális képe villan elém: a *Háború* és a *Béke*. Bizony, nem csak a modern látás sokféleségére, az erkölcsi alapú nézőpontok látomásos újrakonstruálására nagyszerű példák ezek a művek.

Arra is alkalmasak, hogy ebben a Picassóban az egymással ellentétes érzelmek vad áradását és elcsendesülő tótükör-nyugalalmát fedezzük fel a magunk számára.

*Költészet 2007 –
Szilágyi Enikő
„sanzondrámaival”
hangolva*

S Nádasy Ádám megfogalmazása köszön vissza ismét Canjavec Judit interjújából – „A magányos királynő”. De nem „csak” királynő, és csöppet sem magányos – jegyzi meg a szerző.

„Sosem kötöttem kompromisszumokat, s ennek időnként súlyos következményei voltak. Számomra nagyon fontos, hogy amikor visszatekintek a 25 évnyi munkámra, nincs mit szégyellnem – nyilatkozta Szilágyi Enikő. – A szakmám elhivatottság, állandó tanulás, megújulással járó testi-lelki tréning, ami betölti az életet. Ez a szentélyem, titkaim kertje. Színes, izgalmas, kihívásokkal teli, találkozásokban gazdag, gyötrelmek, küzdelmek, kételyek labirintusa. Nem vagyok mindig magányos, az alkotásban sem. Szeretek egyedül lenni.”

Kolozsvár, a szülőváros és a középiskolás évek, Marosvásárhely, a színművészeti egyetem, 17 filmszerep Romániában, gyors és látványos siker – elsőéves színi növendékként már forgatott. Siker? – nem hisz benne. „A színházban minden este vizsgálni kell, ebben hiszek” – olvassom. 1989 – Hollandia, majd Belgium. „Gyökérszakadás.” És „cserbenhagyás”, úgy érezte. Ám cserbenhagyták őt is.

Szilágyi Enikő Canjavec Juditnak elmondta, hogy 1989-ben egy gyalázatos cikk jelent meg a neve alatt *A Hét* újságjében, amelyben Elena Caucescut köszönti a színházi szakma nevében. Hirtelen Hitler Németországában érezte magát. Egy év múlva Szöcs István elnézést kért tőle újságíró kollégái nevében. Akkor már késő volt.

Pincérkedés Belgiumban – egyik nap egy luxusétteremben szolgált

fel, másnap egy koszos bisztróban takarította a mosdót. Hivatalos tolmácskodás Nyugat-Flandriában, törvényszéki és rendőrségi fordítói munka. Újabb szerepek, Szilágyi Enikő arca nélkül.

1993 – Debrecen, majd a kecskeméti Katona, 1997–99 között újra a Csokonai Színház. A főváros – Budapesti kamaraszínház, „független, szabadon és nehezen úszó” színész a Tháliában, a Bárkában, a Merlinben, fellépések Szolnokon és a Kolozsvári Állami Magyar Színházban.

Önálló, független művész ma is. A tíz éve Belgiumban kezdődött sanzonszereltem talán legmegrendítőbb gyümölcse a Picasso-örökkévalóság. Miért nem él a megszokott, dalok közötti összekötő szöveggel? – kérdezte Canjavec Judit, utalva arra, hogy a dalok konferansz nélküli egymásutánja különleges regisztereket nyit a publikumban.

„Az összekötő szövegem mindig spontán, az aznap esti közönség határozza meg – és az ihletettségem. Idegen nyelven énekelek, s ha azt érzem, a publikum nem kívánja, akkor nem szakítom meg a két dal közötti szünetet prózával. Engedjük meg a közönségnek, hogy érezzen! Nem kell nekik mindig mindent megmagyarázni! Hagyni kell őket érzések által érteni, értelmezni. Ha magyarul elmondanám, melyik dal szövege miről szól, akkor minden értenek, és én pont ezt nem akarom. Nem az volt a fontos, hogy a szavakat értsék. Az előadás hangulata fontos és az érzelmi telítettsége.”

(„Bonsoir Barbara” című estjével, az ihletadó francia énekesnőre emlékezve, Szilágyi Enikő október elején lépett fel Svájcban, novemberben Párizsban áll közönség elé.)

EGYSZERŰ VERS

Szirom a fényhez,
fény a sziromhoz.
Felhő az éghez,
tüske bokorhoz.

Egyszerű képlet:
fiú a lányhoz.
Minden enyém lett –
madár a fákhhoz.

Szirom a fényhez,
felhő az éghez –
egyszerű képlet:
minden enyém lett.

Fény a sziromhoz,
tüske bokorhoz.
Fiú a lányhoz,
madár a fákhhoz.

Madár a fákhhoz,
felhő az éghez.
Egyszerű képlet:
szirom a fényhez.

Tüske bokorhoz:
fiú a lányhoz.
Fény a sziromhoz –
minden enyém lett.

Felhó az éghez,
tüske bokorhoz.
Szirom a fényhez,
fény a sziromhoz.

Minden enyém lett –
madár a fákhöz.
Egyszerű képlet:
fiú a lányhoz.

László Ákos: Gendzsi herceg halála (vegyes)

„HÍRES-NEVES DEBRECENI FAZEKASOK”

„Amikor öreg Papp Lajos 1878-ban fazekas lett, 66-an voltak a debreceni fazekasok, volt idő azonban, hogy 100, 120 fazekasmester is bányászta a köntösgáti agyagost. Ma Papp Lajos, a fazekas-társulat utolsó elnöke sem folytatja az ipart, Horváth Gábor és Mártonffy József fazekasok is inkább csak mázatlan virágseprek előállításával foglalkoznak, az Eötvös utcában lakó utolsó pipakészítő, Kiss Gábor mester is rég kilépett a társulattól.”

Ezzel a helyzetjelentéssel kezdődik Móricz Pál 85 évvel ezelőtt megjelent, egész oldalas beszámolója a *Magyarság* című lap 1922. augusztus 20-i számában – *A híres-neves debreceni fazekasok* címmel.

A hajdúnánási gyökerű, néprajzi érdeklődésű író-újságíró cikkét Senyei Oláh István debreceni festő- és grafikusművész hat grafikája illusztrálta. A dokumen-

tum értékű újságközlés kivonatos ismertetése talán azért sem lehet haszontalan, mert a szerző, Papp Lajos műhelyébe ellátogatva, a debreceni fazekas mesterség hosszú időre visszavezethető folytonossága megszakadásának, a fazekasság „szomorú halódásának” lehetett a tanúja. Habár cikkében nem a tudományos leírás és a néprajzi anyaggyűjtés módszereit alkalmazta, hanem publicisztikai fordulatokkal ismertette a mesterség múltját és korabeli állapotát, a tárgyi örökség egy szeletének értékeit is tolmácsolta, és megismerkedett a céhdokumentumokkal is.

Fent középén:
Senyei Oláh István rajza Papp Lajosról, a Debreceni Fazekas Társulat „utolsó elnökéről”

Lent:

Csipros-Horváth fazekas munka közben a kerongnál

Az „önfeláldozó szeretetet kívánó” ősmesterség múlásán sajnálkozó Móricz Pál érzékletesen írta le, hogy „a mázak mérge, a sármunka ólmos anyaga korán megvénhítek, idő előtt sírba döntenk a fazekast”. A debreceni „Betsületes Fazekas Társaság” 1769-től vezetett „szegődtető, szabadidő” könyvében mégis folyton ismétlődnek a családnevek, bizonyítva, hogy a mesterség nemzedékről nemzedékre öröklődött, a fazekas generációk „hívek maradtak a szép és oly veszedelmes mesterséghez”. Jól érzékelhető, hogy egy fajta „nekrológnak” szánta cikkét: „Tücsökszemű öreg Papp Lajos mester pápaszemére homályt borít a könnyü. Még az ő születésekor, 1857-ben állott a céh. Édesapja, a céhbéli mester 1860-ban inasnak szegődteteti 3 éves fiát – 13 évig volt inas... Illő, hogy a sokszázados múltú debreceni fazekasoktól, míg hírmondójuk van, szeretettel elbúcsúzzunk.”

1854-ből való a fazekasok újabb céhládája, amelyet a szerző is áttanulmányozott. A dokumentumokból kitérünk például az is, hogy a debreceni fazekasoknak már 1715-ben voltak írott törvényeik, de a régmúlt felidézése helyett érdekesebbnek tartotta megvizsgálni a debreceni fazekasság 19. századi összetételét. A céh tulajdonképpen edényes, pipakészítő és kályhás mesterekből állt. 1854-től az izraelita piparezezőket is a „céhbe kebelezték”. Móricz Pál összesen 12 izraelita mester nevére bukkan – 1854-ből Adler Jakob, Sirff József, Waisz Márton, Egri Mózes, Adler Sámuel, Fischer Lórin, Walysz Kálmán, Adler József; 1856-ból Aszódi Sámuel, Fisser Mihály; 1857-ből Fisser József; 1878-ból Diener József nevét találta a mesterek listájában. A zsidó pipakészítőkkal („Isten sege-

delme ne maradjon rajtuk!” – írta az egykori céhnótárius) hamar meggyűlt a bajuk, mert azt mondták, hogy ők a rezeztést nem azért tanulták, hogy másnak dolgozzanak. Ellenállásuk azért jelentett gondot, mert akkortájt az összes pipakészítő majdnem fele debreceni fazekas volt, és még „az Óceánon is mindenfelé debreceni verspipából pőfékeltek a matrózok...”

*Senyei Oláh István rajza
a Papp Lajos által készített eredeti
debreceni oldalt-orros kancsóról*

Hatóság útján kellett őket munkára kényszeríteni, megtiltva egyúttal azt is, hogy a városba hozzanak más, debreceni pipaformára készített vidéki pipákat... Ez a fejelem azért is lehetett fontos, mert a céhben legnagyobb részt pipások dolgoztak. A nagyvásárkor ezrével vitték innen a legkülönbözőbb pipákat, melyeket például Becskerekéi, Csapó-utcai, Palaticzki, kismokra, nagymokra, Hunyadi, egészrezű, debreceni nagyka-

rimás, húzogatót, gyűrűs, sima, szegeletes, Subri, Galibordi, munkácsi, kisjuhtérty, nagyjuhtérty, dobi-rezű, cigány, tányéros, krinolinós néven hoztak forgalomba.

A pipásoknak azonban az edénykészítést is meg kellett tanulniuk – a mesterséget a felszabadult pipakészítő-legényeknek hároméves vándorút során kellett elsajátítaniuk. A legtöbb debreceni pipáslegény Tasnád, Nagykároly, Szatmár, Deés vagy Margita, Zilah, Nagybánya, Felsőbánya műhelyeiben tanulta ki az edénykészítés fortélyait. Itt volt a legkönnyebb, legjobb agyag. A debreceni nem volt eléggé tűzálló, a finomabb megmunkálású művekhez máshonnan hozták agyagot.

*Butykos motívum 1832-ből
Senyei Oláh István rajza*

Papp Lajos mester a Debrecenben készített edények közül az egyfüles kisbolond és nagybolond csuporra, a pénzes, poltúrás, kétfülű fazékra, a kis- és nagykorsóra emlékezett szívesen, de Móricz Pálnak bemutatta a

különböző tálak, tányérok, csésze-fedők, lapos és fennálló edények, fíndzsák és perselyek, valamint a cserép csigacsináló-bordák készítését is. „A borszerető és jóborivó vidéken, hol nemcsak a vinkók savanyodtak, hanem Tokaj, Eger, Diószeg is leadta nektárját, a kancsók különösen népszerűek, jelentősek voltak. A kocsmárosok 8–10 literes, elől orros nagyboroscancsókban hozták fel a pincéből a bort, voltak meszelyes és iccés oldalt-orrosok, ezekből a vendég tölthetett magának.”

Móricz Pál írásának egyébként nemcsak az adott aktualitást, hogy azt tapasztalta: kihalóban a mesterség, hanem a debreceni művészeknek (Toroczkai Oszvaldnak, Senyei Oláh Istvánnak, ifjú Kovács Jánosnak és Némethy Lászlónak) az a felvetése is ekkor volt időszerű, hogy újjá kellene ébreszteni „a tetszhalottá zsigbadt” debreceni fazekasipart, otthonaként, a tevékenységet összefogó műhelyként pedig a megnyíló iparművészeti iskolát nézték ki. (Számos ösztönzést adott egyébként a debreceni művészeknek a hódmezővásárhelyi majolikatelep – ennek mintájára szeretett volna a Művészház debreceni művésztelepet létrehozni, s valamilyen megkésített gödöllői párhuzamként alkalmasnak vélték a terepet arra, hogy egy jellemző debreceni kézműves mesterséget művészi kézműiparrá fejlesszenek.)

„Toroczkaiék már próbálkoztak egyszer ilyen magyaros, színes debreceni cserépművek előállításával. Csak jóindulat és akarat kell az illetékesek és az érdekeltek részéről” – fejezte be cikkét a szerző, abban reménykedve, hogy hamarosan ismét füstölögni fognak a fazekas-kemencék... „És újból elkövetkezik az idő, midőn a virágos, figurás,

cifrázatos magyar fazekas-remekektől, ha legalább már egyszer becsülni tudjuk a magunkét, megszínesednek és gazdagulnak a fájdalmasan szürke, jellegtelen tűzhelyek!”

A debreceni festő- és grafikusművész, Senyei Oláh István (1893–1963) művészetéről szóló levéltári dokumentumok kutatása közben külön csokorban bukkantam rá a Senyeivel foglalkozó, műveit bemutató újságkivágásokra. (Munkámhoz nyújtott segítségéért ez úton is köszönetet mondok dr. Juha Enikő művészettörténésznek, az egyetemi és nemzeti könyvtár levéltárosának.) E dokumentumok egyike volt a fentebb ismertetett cikk. Az eredeti illusztrációk között szerepelt egy portrégrafika Papp Lajos fazekas mesterről, a Debreceni Fazekas Társulat utolsó elnökéről; életképi szituációban mutatta be Csúros–Horváth fazekast munka közben a korongnál; s itt találjuk meg dokumentumrajzait is: egy 1763-as talléros debreceni boroskorsóról, egy Papp Lajos által készített eredeti debreceni oldaltorros kancsóról, egy 1832-ben készült debreceni butykos ornamens motívumáról és egy 1830-as debreceni csipkeszerű tányérról. Senyei Oláh István (csupán általam ismert) eddig feldolgozatlan grafikai hagyatéka mintegy ezer lapra tehető, ezen kívül számos munkáját őrzi a Déri Múzeum, nagy számban található alkotásai magángyűjteményekben. Portrét aránylag keve-

set készített, ezzel szemben igen sok krocki került ki műterméből – a két világháború között rendszeresen dolgozott fővárosi lapoknak, egy-egy cikket fotó helyett rajzai illusztráltak. A Móricz Pál írásához készült tárgyrajzok továbbá azért is érdekesek, mert dokumentum értékük, néprajzi hitelességük mellett a művészi készségekről is jól tanúskodnak.

A cikk szerzője, Móricz Pál (1870–1936) Hajdúnánáson született, újságíróként és szerkesztőként dolgozott. Kezdő újságíró korában megfordult az aradi és szegedi redakciók mellett debreceni újságok szerkesztőségeiben is, majd 1907-től a fővárosban működött, ahol előbb munkatársa volt az *Egyetértésnek*, később szerkesztette a *Hazánk* című hetilapot, 1920-tól haláláig pedig a *Magyarság* riportere volt. Érdeklődése mindvégig kötötte az Alföldhöz, ezen belül is a Hortobágyhoz és a Hajdúsághoz, annak letűnőben lévő értékeihez.

Java cikkeinek stílusa helyenként írói érzékenységről is meggyőzi az olvasót. Irodalmi és publicisztikai munkásságáról más művei mellett a nagyalföldi vonatkozású *Szabad hajdúk*, *Pusztuló világ*, *A boglya-kemencze mellől*, *Régi magyar élet*, *Naplemente s a Hortobágyi legendák* című munkái is tanúskodnak.

Senyei Oláh rajza az Egy talléros debreceni boroskorsóról 1763-ból

„A MODERN EURÓPAI BÁBJÁTSZÁS ATYJA”

Blattner Géza halálának 40. évfordulóján rendeztek kiállítást az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Bábgyűjteményéből a debreceni Vojtina Bábszínházban

Blattner Géza nevével először képzőművészeti érdeklődésemből faka-
dóan találkoztam. Holló László mű-
vészi indulásáról olvasva megtudtam,
hogy Holló Técsőn, Hollósy Simon
kolóniájában több debreceni festővel,
így Hrabéczy Ernő vagy Toroczka
Oszvald mellett a fiatal Blattner Gé-
zával is megismerkedett. Az 1893-ban
született Blattner ott ült a vonaton,
amikor az 1. világháború kitérésekor
a művészek hirtelen felszedelőzköd-
tek, s mindenki haza indult. Holló
velük együtt szállt le Debrecenben, s
itt maradt. A hajdúszoboszlói Cívis
Nemzetközi Művésztelepen a balas-
sagyarmati Réti Zoltán festőművész
szintén beszélt Blattner Gézáról, mint
képzőművészi erényeit a bábszínházi
világban kiteljesítő, magát a bábját-
szás nyelvét is megújító alkotóról, kit
személyesen ismert (nyugati hadifo-
golyként, majd szökevényként pró-
bálva szerencsét Európa ígéretesebb
felén). Blattner Géza akvarelljeiből és
festményeiből a Déri Múzeum is őriz
néhányat – három munkáját ezen a
kiállításon szintén bemutatták.

A bábjátékkal egyébként Blattner
Géza Münchenben ismerkedett meg,
Hollósy müncheni festőiskolájának
növendékeként. Budapesten, néhány
alkalommal Debrecenben dolgozott,
és bár 1925-től Párizsban élt, mindig
visszavágyott szülővárosába. 1967-
ben, egy nyári hazalátogatás alkalmá-

val éppen Debrecenben halt meg –
váratlanul. „Kegyes volt a sors, hogy
szülővárosa földje ölelte magába” –
olvassuk Óhidy Lehel bábtörténésztől
a Hajdú-bihari Naplóba írott megem-
lékezésében.

*Blattner Géza billentyűs-marionettel
az Ádám misztériumból
(Arc-en-Ciel Bábszínház, Párizs, 1934
– OSZMI Bábgyűjtemény)*

Blattner Géza a Nyomor című előadás maszkjával.

*Tervezte: Walleshausen Zsigmond
(Arc-en-Ciel Bábszínház, Párizs, 1934
– OSZMI Bábgyűjtemény)*

Az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Bábgyűjteményéből összeállított, október 21-ig nyitva állt kiállítást rendező Papp Eszter muzeológus, de a *Bábosházi Figyelő* újabb számában Láposi Terka is kiemelte, hogy Blattner negyvenéves munkássága során a bábjátásban rejlő új művészi és technikai lehetőségeket kutatta. „Tizenkét bábszínpadot épített, az egyszerű, hordozható paravánoktól kezdve a szimultán játéktechnikára alkalmas, kombinált színpadokig. A különböző rendszerű árnyfigurák, zsinóros és billentyűs marionettek, maszkok és absztrakt bábok kísérletező pályájának kiemelkedő eredményei.”

*Blattner Géza 1941-ben
(OSZMI – Bábgyűjtemény)*

1919-ben Walleshausen Zsigmondal, Detre Szilárdal és Rónai Dénessel *Wayang játékok* címen felnőtt bábelőadás-sorozatot indított Budapesten, a Belvárosi Színházban. Balázs Béla és Kosztolányi Dezső bábdarabjait mutatták be, oldalról zsinórokkal mozgatott síkfigurákkal és marionettekkel. Célja a magyar művészi bábjáték elismertetése volt. Megkezdte szervezőmunkáját Budapest mellett Debrecenben is, sajnos, nem sok sikerrel. Mivel csak egy meglehetősen szűk kör érdeklődését tudta felkelteni, 1925-ben elhagyta Magyarországot és Párizsban telepedett le. Ott élő magyar képző- és iparművészekkel 1929-ben létrehozta az Arc-en-Ciel (Szivárvány) Bábszínházat. Nem kötötték magukat egyetlen bábmozgatósi módhoz sem, minden előadáshoz más anyagot és technikát alkalmaztak. Új stílusú előadásaik nemzetközi sikereket arattak, az Arc-en-Ciel a modern európai bábjátás legfőbb kísérleti műhelye lett. Az 1937-es Párizsi Világkiállításon Madách Imre

Az ember tragédiájának első francia nyelvű bemutatójával nyertek aranyérmet a színházi szekcióban.

A francia és magyar bábtörténeti szakirodalom egyaránt elismeri Blattner Géza jelentőségét. André Grevais 1947-ben megjelent *Marionnette et marionnettistes de France* című könyvében Blattnernek szenteli a legterjedelmesebb fejezetet. A nemzetközileg elismert lengyel bábtörténész professzor, Henryk Jurkowski 2002-ben megjelent nagyszabású *Métamorphoses* című bábtörténeti könyvében így ír: „Blattner Géza művészte Franciaországban báb-reneszánszot indított el. Hatása nemzedékeken keresztül érezhető volt.” Magyarországon a kiemelkedő bábművészeti tevékenységet jutalmazó állami kitüntetés viseli a nevét.

Mivel hagyatékában kevés báb, viszont rengeteg fénykép maradt fenn – köztük olyan különösen értékes darabok is, mint André Kertész felvételei –,

a kiállítás fotónagyításokra épült, de eredeti meghívók, grafikák és az 1960-ban készült, kézzel festett önéletrajzi diasorozata is látható volt, amelyet egy hippokratészi aforizmával zár: „Mit mondhatnék ennyi év után? Hinni valamiben – legyen az akár a marionett – betölthet egy egész életet. Befelejve az emlékezést, íme az utolsó szavam: *Ars longa, vita brevis!*” / „Az élet rövid, a művészet örök!”

*Csoportkép – Arc-en-Ciel Bábszínház,
Párizs, 1930.*

*Balról jobbra az álló sorban:
Szergej Eizenstein, Paul Jeanne,
Blattner Géza, Detre Szilárd,
Koloszváry Zsigmond, Fried Tivadar;
Az ülő sorban:*

Blattnerné Sulyok Helén, Garas Irma

*Fotó: André Kertész
(OSZMI – Bábgyűjtemény;
a képaláírásokat Papp Eszter
készítette)*

Blattner Géza mintegy 75 bábjátékot alkotott. 1950 után Párizsban újjászervezte társulatát, s azt 1958-ig tartotta fent. Az '50-es évek végétől ismét a festészetnek élt, 1961-ben Budapesten, 1962-ben Debrecenben is volt önálló kiállítása. Képein a tájak és a Szajna-parti jelenetek mellett (elsősorban grafikákon és akvarelleken) a bábvilágot idéző kedves és groteszk figurák is megjelentek.

Debreceni hazalátogatásai alkalmával többször találkozott Holló Lászlóval, s Vándor Ernő, tiszadadai refor-

Blattner Géza és Holló László Tiszadadán (Vándor Ernő gyűjteményéből – a felvétel a Holló László, a művész és az ember című, 1997-ben, Holló születésének 110. évfordulójára kiadott albumban jelent meg)

mátus lelkipásztor a Hollóval kapcsolatos emlékei között szintén felvillantotta egy találkozásukat 1960-ból. A régi fénykép a két egykori barátot és művésztársat örökítette meg.

„ÉLŐ- ÉS MOZGÓ-BÁBMÚZEUM”

***A Nagyerdei Kultúrparkban épül fel a Korngut–Kemény család hagyatékának helyet adó múzeum
Az időszaki tárlatot vezeti: Láposi Terka***

Mindörökké Vitéz László! (Ifjú) Kemény Henrik „letelepedett” nálunk – nem csak fizikailag, s 83 évesen máig dolgozva-játszva. Ide került a (Korngut) Kemény-hagyaték is. A debreceni Lúdas Matyi Vidámpark elvarázsolt kastélyában egyelőre időszaki elhelyezéssel, míg fel nem épül a 14 méteres dombon (a város legmagasabb pontján) a múzeum.

Kemény Henrik már 2005. március 15-én, Kossuth-díjának átvételekor megfogalmazta szándékát, hogy alapítványt hoz létre, melynek fő célja a Korngut–Kemény örökség mind tel-

jesebb összegyűjtése, egyben tartása, őrzése és feldolgozása. (Megkülönböztetett figyelemmel kíséri az alapítvány a Népligeti Kemény Bábszínházat is, a nagyapa, Korngut Salamon és a Papa, Korngut–Kemény Henrik terve alapján épült, 1927-ben kaput nyitó Bódét.) Az alapító megszabta: a hagyatékot múzeumi körülmények között, erre a célra kialakított épületben kell elhelyezni. Az alapítvány létrejött, s Kemény Henrik már tavaly év elején el is nevezte a felépítendő „álmot”: Korngut–Kemény Élő- és Mozgó-bábmúzeum.

– Heni bácsi már régóta egy múzeumról álmodik – mondja maga is lelkesülten Láposi Terka képzőművész-rajzpedagógus, a Vojtina Báb-színház játszószínházának szakmai és művészeti vezetője, a debreceni Kemény-bábmúzeum ötletének legfőbb szakmai gondozója, aki már több éve foglalkozik a hagyaték kutatásával. – Rá jellemző módon egyedi és sajátos tartalmakkal működő épületet tervez, hiszen egy élő- és mozgó-múzeum ötletét fogalmazza meg minduntalan, mely külső arculatában három mesetervei ismerhetők fel, Korngut Salamon, Korngut–Kemény Henrik és ifjabb Kemény Henrik elképzelései.

A kiállítótér központi tengelye a misztérium hármasságával

– *Élő- és mozgó-bábmúzeum?*

– Igen, hiszen benne és körülötte folyamatosan nemzetközi és magyar vásári mutatványos játékosok szórakoztatnák a nagyközönséget, különösen Vitéz László-játékosok, Paprika Jancsik és minden rendű-rangú nemzetközi rokonaik. A 100–120 éves bábok kiállított másolataival a gyerekek, a családok a korhű paravánok és kulisszák mögött, az „antikporondon” azonnal kipróbálhatnák a bábmozgatót. Kézműves, bábkészítő műhelyekben a család elkészíthetné az általa választott báb típus mását, fúrhatna, faraghatna, festhetne, varrhatna. A technikatörténeti szobában zenei effekteket állíthatna össze, betekinthe a régi filmfelvételekbe. A „levéltárban” böngészhetne a báb- és játéktörténeti írások, szövegek, könyvek, vásári szokásrendek között, a régi és új mutatványos-parkok történetében. A „fotóarchívumban” közel 150 év vásári bábjáték kultúrtörténeti hagyatékát lapozhatná fel. S mozgó is lenne a múzeum, hiszen a kiállított tárgyak időnként vándorkiállításra indulnának, az időszakilag felszabadult helyre pedig külföldi bábmúzeumok gyűjteményéből fogadna kiállítási anyagokat. Egy fantasztikusan gazdag élet esszenciája lesz az említett funkciókkal is tarkított épület.

– *Elhangzott az időszaki kifejezés. A hagyaték egy része ma még valóban nem állandó kiállítás keretében látható az elvarázsolt kastélyban. Olvasom továbbá, hogy a megtervezéshez és a*

kiállítás teljes berendezéséhez Grosschmid Erik, Boráros Szilárd, Majoros Gyula és Ádám Zoltán bábtervező és -készítő művészek kaptak felkérést. Magam is jártam ott – nemcsak a megnyitó napján, nagyobbik kislányommal később is visszamentünk megnézni a kiállítást –, de szívesen hallanék egy rövid, szakzerű tárlatvezetést...

A Koldus fiú álma
című előadás zsákbábjai
és a Papa kézi festésű
paravánja

– Összesen 85 négyzetméter állt a tervezők rendelkezésére, azzal a szabadsággal, hogy tegyék ezt a teret minden szempontból attraktívvá, alkalmassá a bábok, díszletek és a már 1926-ban a Papa által használt paraván befogadására. „Legyen e tér játékos, meghökkentő, expresszív, minőségi és a Bódét idéző!” – határozták el az alkotók. A tér egyszerre több érzékszervünkre hat, s elemei először lassításra készítetnek. Szűk, keskeny folyosó, sötét és vihar-kék falak, lengőhíd, a híd alatt piros fény. Alig pislákol. Kötélbe kapaszkodok. Fellegekben járok? Felhők és festett léghajók kísérik lépéseimet a hídon.

– Tökéletes a bevezetés – *hogyan lesznek része a mese világának...*

– Átérek. Jobbra, stílusosan, fehérre-pirosra festett, vastag keretbe foglalt fali-fülke, üvege mögül egy bohóc néz rám. A Lepkés bohóc! – a hat darab Korngut–Kemény bohóc közül Heni bácsi legkedvesebbje. Lebeg az üvegkalitkában, szinte átlényegül, vele van a kis fehér lepke is. Árad belőle a szerep, a bohóc mitikus szerepe. A folyosó végén elkanyarodik a tér, hullámzik, de iránytűként segít az eligazodásban egy plakát: 1927. augusztus 20-ra csalogat a Népligetbe. Eredeti, egyetlen egy van belőle az egész világon. A Papa kézzel írta rá a fontos tudnivalókat. Megfordulok. Színpad? Üvegalota? Vurstli? Mind a három egyszerre! Üvegfelületek, tükröződések, markáns zöldek, vérbő pirosak

expresszív lendülete fogad. Egy hatalmas, futurista-konstruktivista díszletterem. Attól függően képes átalakulni, hogy hová fordulok. A térviszonyok és a tér építészeti elemei tudatosan kiszabadítják a bábokat a színházi összefüggések láncolatából. Az anyaghasználatban a Bódé volt az irányadó, a festett, pácolt fa felületeket merészen egészítették ki a tervezők a hatalmas méretű üvegfalakkal. Aszimmetrikus térfelosztás, üvegvitrinek, éles kiszögélések, vakablakok. A vitrinekben nincs szükség hátterekre, kulisszákra, plasztikus felületekre. A bábos örökséget a végtelen egyszerű vonalvezetés, az építészeti és térelválasztó elemek határozott rendje szolgálja.

– *Olyan érzésünk van, már csupán attól is, ha halljuk, amit egyébként látni kell, hogy ez a kiállítás már most is él és mozog. Nem fizikai mozgást érzünk, hanem szellemi.*

– Valóban, a tükröződések szinte megduplázzák, katartikussá teszik a látványt, titokzatossá növelik a mélység illúzióját. Azonnali kapcsolat alakul ki az épített világon keresztül a látogató és a bábok között. E különös szín-térben elhelyezett figurák, a „tárgyak” önmagukon túlmutató jelentéssel egészülnek ki. A jelentéstartalom feltöltődik mítosszal, egy fajta mitológiával, a tárgyból, bábból és az épített térből sugárzó transzcendenciával. Borzongatóan valóságos lesz ez a színházi kontextusban realizisztikusan és expresszíven megformált, mitikus

tartalommal és jelenséggel felruházott bábok világa. Mindegyik báb, figura, szereplő jelentéstartalmában ott rejtőzik egy fajta viselkedés, magatartásforma, egy élethelyzet és archetípus. A nézőre mesészerű empátiával hatnak. Ebben a világban minden megtörténhet. A megállított, hétköznapi idősík mögött az élő és lüktető, mesélni tudó és akaró örök játékos van jelen egy univerzális idődimenzióban.

– *S működni kezd nemcsak a szem és a lélek, hanem az orr és a fül is. Nem véletlenül beszéltél egyszerre több érzékszervről...*

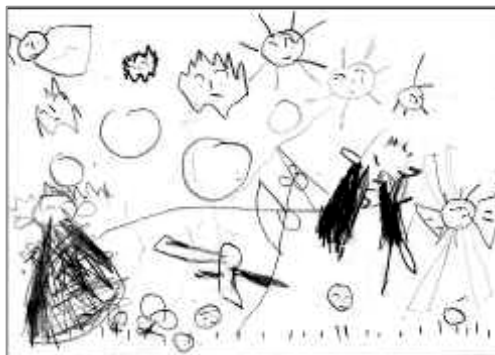
A Papa készítette s már 1926-ban is használt marionett-híd a cirkuszi mutatványos marionettekkel

– Valami édeskés penészszagot érzünk. Igen, a szagoknak is van kora, képe. Penész is, édeskés is, öreg is, fahéj is, levendula is... megtartó és izgató. Mély lélegzés, a múlttal-jelennel szublimálódom én is. Muzsika, vurstlizene, a két négerzenész muzsikája. Bárhol, bármikor megszólal, szinte a gyomromban érzem, kellemesen árad szét, azonnal tapsolni szeretnék.

– *Mit lehet tudni a bábokról?*

– A fából faragott bábok egytől egyig saját egyéniséggel megáldott lények. Ahány alak, annyi egyéniség, annyi archetípus. Összesen 87 bábót látunk. Sorsuk, örömük, szerepük az arcukra van vésve. Egyszerre földközeli és súlytalanok. Fába rejtett lélekburkok. Lelkes bábok, naivak, humorosak, bájosak, líraiak, kecsesek, rusztikusak. A különböző átlátó üvegsíkok egyébként összekapcsolódnak, az értelmezési tartományok kibővülnek, így ez a hatalmas díszlet nem a tárgyak, a bábok külön-külön voltára koncentrál, hanem a kontextusra. A bábok egymás közötti viszonyára, illetve a bábok és a nézők között kialakítható kapcsolatra. Az élet és színpad misztériuma fogalmazódik meg a középben, az építészeti gyújtópontként feszülő, háromoldalú üvegoszlopban. Négy Halál, négy Ördög, s a Kemény Henrik által őrzött öt Vitáz László báb közül három néz szembe velünk. A szembenézés állapota hatással van minden megfigyelőre. Misztérium lesz jelen az üvegoszlopban, melyet az évszázados mágia és rituális játék működtet. S ha tovább megyünk, a középponttól balra kapott helyet a Miki egerek családja, megelevenítve a 20. század eleji kuplák hangulatára mulatók miliójét. Egy falkiszögelés mélyedésében két fehér angyal és a Papa egyetlen néger cintányéros lebeg (ennek párját még

nem találtuk meg). Jobbra a Molinári bácsik, a Nagyságos urak, Rózsa Sándor, a Csendőr, a Remete, a Jancsi és Juliska testvérpárja, a Boszorkány, a Paprika Jancsi, a Krokodil, a Hosszú ördögök kavalkádja. Az eredeti díszletek művésze, az oldalak vasalatai, a fa rusztikusságának természetes hangsúlyozása, a kézzel festett felületek érettsége mind magukon hordozzák a Kemény Bábszínház stílusjegyeinek jellemzőit. A Korngut–Kemény család bábszínházában a legnagyobb teret a kesztyűsbábbal játszott Vitáz László játékok alkotják, külön vitrin vonultat fel több szereplőt ezekből az előadásokból. Előadásaik között szerepeltek óriás méretű marionettek is, némelyik 75 centi magas volt, melyekkel cirkuszi-mutatványos etűdöket mutattak be. Voltak közöttük átváltozó és széteső, darabjaira hulló, majd újra visszaépülő figurák. A bohócok, kínai táncosok, zsonglőrök, erőművészek, a szétváló halálfigura, a Bunkó Bandi és autója, a golyótáncosnő mindegyike, legtöbbször egy személyes szóló-marionett etűddel, a 19. századi bábtradíciókat mentette át a 21. századra. A Nagypapa hajdan volt vágya testesült meg a cirkuszi figurákban. A Papa tervezte és készítette paraván ma is látható a kiállítás részeként, az 1920-as évek végétől járták vele az országot. A kisméretű bábkollekción vidéki játékaikon használták, a nagyobb cirkuszi marionettek a Népligetben voltak „szerződöttve”. Ezek s a többi báb békeidőt idéző arculata, korhű öltözete, a végtelen egyszerű és biztos ecsetvonással kialakított színvilága, lényeglátó és karakteres tekintete napjaink felfokozott életvitelében is a nyugalmat és az időtlen szépséget sugározza.

Vitéz Anna Veronika (3 éves) rajzai

RÉTEN A FÉNY

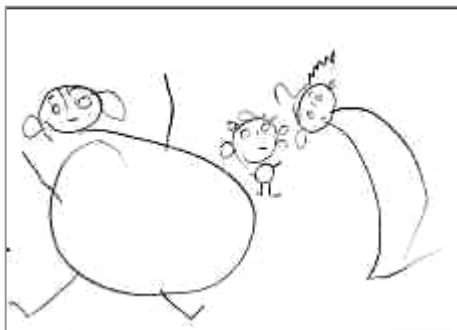
Három nap és három felhő,
masni kóca virágzik.
Fény-fiáért szellő röppen,
míg a hangya pipázik.

Három tenger, három erdő,
s hét ága van az égnek.
Aranyhaját lengeti nyár
liliomos tündérnek.

HOLDBOHÓC

Hallod-e, Holdbohóc,
mit láttam az este?
Sudár gyöngyfenő a
csillagot legelte.

Égi harmat ült rá,
ragyogott a szája.
Ezüstcsókot kaptam
tőle éjszakára.

EZ A VILÁG...

Ez a világ olyan kerek,
mint egy érett piros retek.
Dalol a rét szélbe-szerte,
növekszik az Isten kertje.

*Sinka Ágnes rajza, 1. osztályos
(Arany János Gyakorló Általános Iskola ;
felkészítő tanár: dr. Üveges Mária Éva)*

Ez a világ olyan fényes,
mint a nyári alma, édes.
Arcunkon a nap cicázik,
sugarával zongorázik.

Ez a világ olyan magas,
mint az égig érő tavasz.
Boldogságom lepke szárnya,
vigyáz ránk a szirmok álma.

M

Méhek mérge méri szirmok
mámorát, s mint mákszemnyi
mágnestől motor zümmög,
a messzi málnásig ér
a mély moraj.

Ímmel-ámmal majomként
ümmög a mimóza-ember,
mikor mérsékelt munkát mímel;
mestere mesének, mandolin-
mankójával makacsul motoz
a mozdulatlan mondatokban,
s megannyi rímmel mennyei
márványmarcipánnak mutatja
egy moszat múmiáját.

Madonnaliliom sem mukkan,
maroknyi mécs mereng már
a pompa nap helyén;
mellényem mögött moha
a múltam, müezzin meténghez
miskárolt mihaszna erény.

Mama, magam maradtam,
s mintha mamutmezőben mennék
moncsolt mézeskalács ménként
egy maszlag nyomában:
mindhiába mázsálom reményem
marhamód a mackós málnaszélen
ámuló, markoláb madámok izzadt
márgatompórában.

A

Abrakadabra: ablak a napra
– arcodra angyal ölt varázst,
s alád a szárnya varrja majd a
hús alomba izzadt éjszakát.

Almaágra hajlik a lány,
a régi bűnt akarja ajka,
s a karja szöcskén eltakarja
bánatát, miként a láng
az odvak ájult alján,
akár a hízó hangyafalka,
az alkonyat neszébe falja
aranypataknyi mámorát.

Abrakadabra – abrak darabra.
Lábolva jobbra-balra,
alvó angyalarcra halva,
hajnal ma nem hajt haragra,
s a lánynak almaízű ajka
sem csábít hanta dalra.

Táncoló barka tarka
pántjában megsimulva,
ámulni kell a nagy csodán:
gyümölcsök hamvas homlokán.
Hiába szült meg Éva sírva,
s rándult gyomráig össze marka,
nincs az alma bőrébe írva,
honnán a bűn, s miért kell
szeretned holtig ostobán.

ÉRZÉKI TESTBŐL INTELLEKTUÁLIS ÉRZÉK

Juha Richárd szobrász- és Turcsányi Béla festőművész budapesti aktkiállítása

A Lírikusok Irodalmi Műhely képzőművész tagozata Juha Richárd és Turcsányi Béla képkiallítását rendezte meg a budapesti Unió Galériában augusztusban. Juha pasztell-, Turcsányi olajfestményeket mutatott be, s a női akt állt a válogatások középpontjában.

Juha Richárd pasztellképe

Szobrász bronzöntő tanulmányait Juha Richárd a nyíregyházi művészeti szakiskolában kezdte. A pécsi egyetem művészeti karának szobrász szakán tanult, itt szerzett tanári diplomát is. A Medgyessy-körben ismerkedett meg a szén- és pasz-

tellrajz technikával. Szoros szakmai kapcsolata volt nyíregyházi tanárai közül a Mátészalkán élő Bíró Lajos szobrászművésszel, s az egyetemen Rétfalvi Sándortól és Gál Tamástól tanult. Köztéri művei sorában van címer, mellszobor, női akt; közintézményben, illetve beltéren látható Kodály-, Liszt- és Bartók-portréja, Szent-Györgyi Albert- és Latinovits-mellszobra, a fiatalon elhunyt színész, Bertók Lajos félalakos szobra, a Református Kollégiumban Bocskai-portréja, a Terror Háza Múzeumban Mansfeld Péter-, Tóth Ilonka- és Mindszenty-szobra; köztéri megbízást kapott egy Bem József-emlékműre és egy Szabó Magda bronz kompozícióra. Az utóbbi évek koncentrált munkájának köszönhetően felvették a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületébe, fiatal művészeknek járó ösztöndíjat nyert Debrecenben, s júliusban a Fresh Art 2 pályázat nyertese lett.

Az Unió Galériában most szobrászmunkák helyett pasztellképeivel jelentkezett, ám nem meglepő, ha egy szobrász tárlatán grafikákkal találkozunk. Természetes, hogy a szobrásznak köze van a grafikához. Egy test, egy tömeg, egy gondolat térbeli megjelenítéséhez kellenek a vázlatok, grafikai előtanulmányok. Mielőtt bronzportréban faggatná a karaktert, tudnia kell azt megrajzolni is. Számos párhuzamot idézhetünk e kettősségre. Medgyessy vagy Rodin oeuvre-jében több re-

mekbe szabott pasztell- vagy tusrajzot találni. E példák arra is figyelmeztetnek, hogy a grafikák önálló értékű alkotások, a síkban a vonal szintén kifejezi azt, amit a test megfogalmaz a térben.

Juha Richárd pasztelljei

Juha Richárd grafikái, pasztellfestményei nemcsak (vagy egyáltalán nem) szobrok előtanulmányai, hanem autonóm művek. Lapjainak egyik erénye éppen az, hogy a művész plasztikusan formálja meg a testet, így a sík felület, a festői látvány mellett – a térbeliség illúzióját keltve – a modellezett érzékiség is hangsúlyos. A grafikai és szobrászi tevékenység párhuzamos megjelenésére számos kortárs példára is lelünk: Debrecenből Kövér József nevét említem, s hogy az ország másik végébe is lássunk, ilyenek a zalaegerszegi Fischer György Munkácsy-díjas szobrász grafikái.

Juha Richárd pasztellképei kivétel nélkül nőket, női aktokat ábrázolnak. Talán érdemes megemlíteni Bíró Lajos hatását, aki pasztelltanulmányaiban szintén az aktokkal foglalkozik. Ám a tanítvány túlnőtte mesterét: pasztell aktjainak többsége azt jelzi, hogy nemcsak egy-egy

részletre, szituációra, a mozgás egy stációjára vagy a félbehagyott mozdulatra kíváncsi. A kompozíció egésze izgatja, elsősorban a zárt formák ábrázolási lehetősége, s mindig felfedezhető valami profán nyitottság vagy transzcendens kitarulkozás érzete, asszociációja is.

A művész egyébként tanulmányrajznak tekinti munkáit, amelyekben igyekezett elkerülni a nemi jelleg fokozott hangsúlyozását. Még ha esziünkbe is jut a test szépsége, a nő modellezett tárgyiaságában az érzéki tartalom hangulati minőségé válik. Inkább a kéz és a lábfej, a testtartás intimitása dominál, és a tekintet a legtöbbször kerüli a nézőt. A figura önmagában létező teljesség, s Rilke nyomán elmondhatjuk (aki szerint a klasszikus szoborban magában van benne a környezete), hogy Juha Richárd pasztelljei – miként Turcsányi Béla olajképei – minimális attribútumokkal jelenítik meg a szituáció atmoszféráját s a nő egész környezetét.

Meghatározó a törekeny nőiség jelenléte is. A zártság és rejtett nyitottság kettőssége benne van a női státuszban, szimbolikus vagy alle-

gorikus motívumaival együtt. Nem egyszer az összezáruló test nyitottságát a kontaktusteremtés szándéka adja – az olvasó nő nyitottsága viszont inkább szellemi, mintsem fizikai közeledést mutat –, s arra is látunk példát, hogy a testet tömbszerűen, már eleve térbe álmódva fogalmazza meg a művész. A teret a lírai-expresszív háttérszín kezelésével, a hidegek és melegek váltakozásával, a mozdulattal teremti meg – a színek erősítik vagy éppen ellenpontosítják a mozdulat hangulati képét –, s ebből a térből emelkedik ki a test, tárgyyszerű valóságát egyrészt a vonalkontúroktól, illetve a koncentrált fényjátékoktól kapva.

Juha Richárd pasztellje

A csukott szem, az álom, a megrengés vagy éppen az olvasás szituációja eleve zárt világ, de ebből a zártságból nyílik egy másik dimen-

zió: a szellemé, a bujtatott érzelemé s a léleké. A test zártsága ellenére is belép a néző e látens térbe, adott az érzelmi azonosulás lehetősége.

S habár önálló értékűek a pasztellek, melyeknél az impresszionizmus hatása – például Degas több mozdulattanulmánya – sem mellőzhető, a bronz reliefek világával is felfedezhető a rokonság. Ilyen a guggolva támaszkodó, fürdőző nő, párja a víz fölé hajló hátakt, s a Degas-pasztellek atmoszféráját, a tánc, a fürdés mozdulatát, az alak szándékolt befejezetlenségét, de a mozdulat teljességét is sugalló kompozíció több bronz kisdomborműve. S azért hangsúlyozom itt a pasztikai jelleget, mert Juha Richárd a pasztell festményeken is mindig gondolkodik a szobor lehetőségében.

S ami az aktábrázolás háttérében felfedezhető szemléleti, allegorikus és filozófiai párhuzamok mellett rokonítja Turcsányi Béla válogatását Juha Richárd sorozatával, az a női testek szinte pasztikus megformáltsága. Turcsányi Béla képein (leginkább a torzókon) egyrészt a háttér semlegesítésével, valamint a színek és fények tömegképző erejével ad térbeli lényegét a testnek.

Turcsányi a monokróm felületbe ülteti a figurát, de a mozdulat statikus rögzítésével feszültséget üzen, hiszen az állapotban benne van a folyamat, élénk rajzolódik a mozdulat története. Nála is fontos a kezek viselkedése, hátaktjainál tulajdonképpen a kezek mesélnek a nő jelleméről. Elhelyezkedésük nemcsak a kompozíciós harmóniát szolgálja, hanem a kéz a tekintet metaforája.

Turcsányi Béla olajfestményei

Turcsányi Béla az 1970-es évek óta foglalkozik festéssel. Azóta a festőtechnikák, a műfajok és stílusok között is nagy biztonságra tett szert, a festői kifejezés magas szintjére jutott el. Legszívesebben talán portrét és tájat fest (ahogy az egyik interjúban fogalmazott, idegesebb korszakaiban fordul a tájhoz, a nyugodtabb periódusokban portrét készít), de szívesen össze is kapcsolja a tájat és az embert.

Kiemelkedik Turcsányi Béla portréinak karakterérzékenysége, de a realista alakábrázolás és impresszionista plein-air festmények világában is nagy biztonsággal mozog. Megfigyelhető továbbá az allegorikus ábrázolásra való hajlama, s ezt ugyanúgy megmutatja történelmi-mitológiai keretben, mint expreszív-szimbolikus alkotásain. Illetve

itt, a női aktok esetében, Turcsányi Béla ugyanis jól érzi, Juha Richárddal együtt, hogy az akt mindig több és más egy meztelen női testenél, a test csupán ürügyként szolgál arra, hogy általa a szépségről és a szabadságról, tehát a világhoz való belső viszonyáról szóljon.

Érzékenyen bánik a fénnel, térszerkesztését inkább az intimitás jellemzi, a monumentalitás kifejezésébe pedig úgy ad megközelíthető személyességet, hogy nem a megszokott perspektívából mutatja be az ábrázolt dolgot vagy környezetet. Tóth Irén és Menyhárt József debreceni művészek indították el a festői érdeklődést, igazi tanítómesterei azonban a francia impresszionisták voltak, Renoir és Monet, illetve Munkácsy Mihályt szintén egyik példaképének tartja.

Ő maga úgy fogalmazott, hogy portréira a realizmus, tájképeire az impresszió jellemző, de úgy vélem, a portrékon vagy az aktokon is kiemelt szerepet kap a hangulat.

A portréjegyeket is őrző alakbázisoknál általában feltételezzük a modell meglétét, figyelembe véve annak viselkedését, ám Turcsányi Béla és Juha Richárd esetében is a művészi fantáziának, alkotóerőnek van meghatározó szerepe.

Turcsányinál fentebb a feszültség és a nyugodtság kettősségére utaltam. Megkérdezhetjük: vajon melyik periódusba illeszkedik az akt? S talán nem is kell kérdezni – kiváló hangulati, érzéki és érzelmi, illetve stílusbeli és kompozíciós egységet teremtő nála e műfaj.

Turcsányi Béla olajfestményei

Az expresszív vibrálás, a foltszerű kifejezés megtalálja a finom harmóniahúrokat a tárgyízü formaképzéssel vagy éppen a szecessziós jellegű ábrázolással.

Míg kalapos-macskás nője allegorikus abban az értelemben, hogy a nő „macska-énjét” is kifejezi, s a kezek játékával szinte zenei képzeteket teremt, lányportréja, hajában virággal, talán nem is tudatosan, de a szecessziós kultúráról számol be.

Befejezésül ennek értelmezéséhez idézzünk fel két alapsajátosságot. A szecesszió európai kialakulásában a távol-keleti formakincs hatása figyelhető meg (japonizmus), a magyar szecesszió képviselői pedig a népművészeti örökséghez fordultak, s mindkét közelítés feltételezte a stilizálást vagy a preraffaelizmus tiszta ornamentikáját.

Turcsányi Béla elképzelt, több valós karakterből összerakott női feje (s nemcsak itt, de más képein is) egzotikus asszociációkat kelt a nézőben, ezt erősíti fel a hajában lévő virág, ami amellett, hogy a stílus elengedhetetlen ornamense, az idill intimitására utal.

A nő vállán aláfutó, a kompozíciónak is mozgalmasságot adó hajtincsek pedig ugyanabba az egyébként ókori eredetű S-vonalba rendeződnek, ami a gödöllőiek közvetítésével került a népművészetből a képzőművészeti ábrázolásba.

Turcsányi Béla olajképe

Némi nyugtalanságot ad viszont a képnek az idilli hangulat ellenében a szomorúságból fakadó kérérlhetetlenség a nő szemében. S itt érkezünk el a Turcsányi-aktok sajátos atmoszférájának dekódolásához

is. Egymással hadakozik ugyanis a test profán szépsége és szentsége.

Juha Richárd pasztellje

Míg Juha Richárd lapjain plasztikus zártságba fut az érzéki nyitottság, Turcsányi Bélánál a megközelíthetlenség szakrális vagy filozófiai eredetű. A nő szentsége a meztelenség révén feszült harmóniában ölt testet, s talán ezért illik a festmények sorába – mintegy allegorikus összegzésként – a kolostorfolyosó, sötétje mélyén egy ajtóval.

A női test maga is egy ajtó a szent és a profán között. Folytonos átváltozó képességének lényege talán az, hogy mindkét irányból megközelíthetjük. Szentségében megtisztulhatunk, hogy ez ősi tisztaságból aztán ismét a profán gyönyörre vágyjunk.

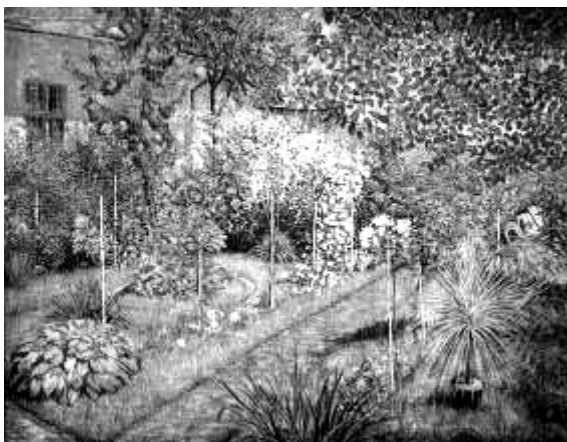
MAGHY ZOLTÁN FESTŐMŰVÉSZ (1903–1999) virágcsendéletei az Aranybika Galériában

Maghy Zoltán festőművész virágcsendéletei megidéznek nemcsak az életet és a csendet, hanem az élet csendjének mélyén a már-már filozófiai lényegét is. A természet műterembe vagy szobába varázsolt kis csokra kifejezi a transzcendens létezés egyszerre lírai és drámai szabályait, de az élethez (vagy éppen magához az elmúláshoz) való személyes viszonyunkat is.

A francia, az olasz általában a latin nyelvek azt mondják a műfajra, hogy „halott természet” (*nature morte*). Maghy Zoltán virágcsendéletein azt látjuk: miként törekszik a művész arra, hogy élővé tegye a „halott természetet”, hogy egyensúlyt és harmóniát teremtsen a megidézett felületen, avagy egyensúlygyakorlat legyen az élethez. Érdemes utalni az angol kifejezésre, mert a „*still-life*” már az életet hangsúlyozza. Az élni akarást, egyfajta eredeti, vitális erőt. Olyan energiát, mint amelyet *Hamvas Béla* is a virágoktól eltanulható tulajdonságként említett, a *Babérliget-könyvben* fogalmazva úgy, hogy a virágoknak csupán az emléke is megteremtheti a túlélés feltételeit a téli hónapokban.

Egy görög legenda szerint (azt bizonyítva, hogy a csendélet műfajának története egészen a Krisztus előtti 5. századig nyúlik vissza) egy *Zeuxisz* nevű festő olyan élethűen ábrázolt egy szőlőfürtöt, hogy azt a madarak valódinak vélték, és rászálltak, hogy csipegessenek belőle. Ez a művészet életteremtő erejét ugyanúgy jelzi, mint a tökéletes illúzió világát – gondoljunk csak a fikció és a valóság, a művészi képzelet és a realitás határainak összemosisására. A műalkotás a valóságot ábrázolja, de soha nem azonos azzal, amit ábrázol; az arisztotelészi esztétika utánzáselvét pedig szükségszerűen egészítette ki a csendéletek megalkotásában is a művészi újratерemtés gondolata.

Az egyes alkotók a műtörténet során (tulajdonképpen az impresszionisták megjelenéséig) valóban pusztán azzal a nem titkolt céllal festettek csendéleteket, hogy bizo-

Maghy Zoltán: *Kertünk*
(olaj, 1929)

nyítsák szakmai és művészi rátermettségüket, kivívják az emberek tetszését. Szokták mondani, hogy jó virágcsendéletet nemcsak azért nehéz festeni, mert sokan készíté- nek ilyet, hanem azért is, mert az ábrázolt tárgyak vagy természeti elemek csak akkor válnak élővé, ha a művész lelkiállapota tükröződni tud az alkotásban. E megvalósult művészi szándékot példázzuk *Van Gogh* csendéleteivel, saját szemé- lyisége izgalmas kifejezéseiként. Maghy Zoltán képein szintén azt látjuk, hogy a művész a virágcsend- életet humanizálta, szinte pszicho- lógiai önarcképpé alakította, s ha nem is mindig önmagáról vallott, a virágok nála emberek, emberi élet- helyzetek, különböző kapcsolatok kifejezői, allegóriái voltak.

A jó virágcsendélet tehát életre kel. A virágok akár a vázában van- nak, akár cserépben vagy a kertben nőnek, az alkotó belső világának is hű kifejezői lesznek. Ezért Maghy Zoltán csendéletein a virágok nem feltétlenül a szépségben való vetél- kedésre utalnak. Sokszor szerényen hallgatnak, elcsendesülnek, azzal az alázattal húzódnak meg, amelyben ott van a magában való létezés fen- sége, annak a tudata, hogy az em- bernek és a virágnak egyaránt va- lami emberfeletti ad életet, s nem kell minden áron a fényben tündö- kölniük, mert magukban, lényeg- gekben hordozzák a fényt.

A csendélet általában tisztelgés az élet előtt, az élet ünneplése – fo- galmazott a művészet élvezetéről szóló könyvében *David Piper*. A csendéletek témáit a középkor után

felelevenítő reneszánsz mesterek arra törekedtek, hogy az ábrázolt tárgyakat szellemi tartalommal is feltöltsék, szimbolikus jelentéssel tudják társítani – így lett például a festett lilium a tisztaság jelképe. De szintén feltűntek a csendéleteken az élet mulandóságának szimbólumai: a koponya az idő múlására utalt, az élet hiábavalóságára figyelmeztet- tet. Időközben pedig az illúzió tudatos birtoklása vált fontossá. Nemcsak azt fejezték ki a művek, hogy az élettelen világ legalább akkora hatással van a művészre, mint a természet vagy az arcok és alakok, hanem divat lett az ottho- nokat a birtokunkban lévő tárgyak hű képével díszíteni, mintegy mági- kusan is megkettőzve a világot.

A képen megfestett virág azt az illúziót kelti, hogy soha nem hervad el. Ez az illúzió – egyfajta – tökéle- tes valósága. Teremtő mágiává a virág a hű mesterek ecsetje nyomán nő. A virágcsendélet ábrázolása azonban nemcsak afféle művészi mágia, a világ megkettőzése az illúziók és a képzelet segítségével, hanem szeretet is. Maghy Zoltán virágcsendéletei ezt az alázatos szeretet szimbolizálják. Első víz- festménye 1914-ből, 11 éves korából egy virágot ábrázolt. Utolsó, befeje- zetlenül maradt olajfestménye 1999-ből, 96 éves korából egy vi- rágcsendélet volt. A virágok körbe- nőtték a művész egész életét, béké- ben s háborúban – mint ahogy egyik 1976-os, magát éppen csend- élet festése közben bemutató képe, a *Békés, háborús önarckép* címe utal erre.

Egy közelgő évforduló apropóján újra emlegethetjük, hogy ott volt ő már az Alföld képzőművészeti felfedezésének kezdeteinél is. Jövőre éppen 80 éve lesz, hogy Boromisza Tiborral és Káplár Miklóssal megalapította a Hortobágyi Kolóniát. Maghy Zoltán születésének 100. évfordulóján gyűjteményes kiállítást rendeztek a Medgyessy-emlékmúzeumban, s ekkor egy életműkatalógus is megjelent. (A művész fia, Magi Zsolt, aki az augusztusi kamara-kiállítást a családi hagyaték virágcsendéleteiből válogatta, már a festő-doyen halálának 10. évfordulójára rendezendő emlékkiállítást tervezi.) A biográfusok kiemelték, hogy a Hortobágyi Kolóniát követően, az itt szerzett s a főiskolán kapott munícióval felvértezve, Hajdúböszörmény életének hiteles megörökítője lett, ahol jelentős művészetszervezői munkát is vállalt. Nélküle nemcsak a hortobágyi

telepek nem működtek volna, hanem a Hajdúsági Művésztelep létrejöttében is pótolhatatlan szerepet töltött be.

Művészi programjában fontos volt a népelet egyszerre dokumentszerű és művészi ábrázolása, tájképeinek vagy csendéleteinek a „modelljeit” is gyakran saját környezetéből választotta, mintegy kifejezve azt az életteret is, amely az ő otthona volt. Sz. Kürti Katalin az említett album bevezető tanulmányában egyrészt azt emelte ki, hogy Maghy Zoltán képein a tömör, nagyvonalú, monumentális formák találkoznak az anyagszerűen festett részletszépségekkel, illetve hogy előadásában a naivitás nyíltsága, a meseszerűség vagy a széles elbeszélő stílus jelentkezett. Ugyanakkor a drámaiságra, az expresszivitásra is felhívta a figyelmet, az állandóan jelen lévő érzelmi azonosulásra, a témához való viszonyának feltárására, együtt lélegezve szinte a tájjal és az emberrel.

S együtt lélegezve itt a virággal, festői alaptermészetét a hét évtized alatt készített több mint kétezer műből most ezen a néhány képen is reprezentálva. Ez a drámaiság is csendes most a virágok életében. A szeretet egyszerűségét, a benne rejlő természetes alázatot mutatja.

*Maghy Zoltán: Békés, háborús
őnarckép (olaj, 1976)*

ÉRZELMI STILIZÁLÁS ÉS INDULATI KONCENTRÁCIÓ

**Komiszár János Holló László-díjas festőművész
kiállítása Abádszalókon**

Komiszár János Holló László-díjas festőművész augusztusi kiállításának helyszíne két alapmomentumában kapcsolódik szervesen festészetének nemcsak hangulatához és tematikájához, hanem a látvány valóságában s jelképes szinten is értelmezhető mondanivalójához.

Motívum-, kompozíciós és festői kellék-tárában ott vannak a szakrális és profán táji-környezeti és tárgyi, hangulati vagy gondolati elemek. Sugalmazva s konkrétan is utal a szent helyek embert formáló, sorsot alakító atmoszférájára, közvetíti a természeti fények és a vizek tükörijátékának pillanatnyi, tünde révületében felsejlő, ösztöni szépet, archaikumot.

Talán ezért szerepelnek visszatérően festményein a templomok, mementóként a személyes és kollektív időben, kijelölve a közösség középpontját, teret adva az ember és az emberfeletti párbeszédnek. S ugyanezért fontos számára a víz, mert bár festményépítő motívumként kiváló lehetőséget ad az általa oly finoman kezelt fények és hangulatok megjelenítésére, a vízben másféleképpen van jelen az időélmény, mint a szakrális motívumban. Ha igazak Guillevic versének sorai, mely szerint „a víznek a tóban az a dolga, hogy őrizze időt”, akkor a víz maga az emlékezet, a folyóvíz pedig az idő folyamatosságára figyelmeztet. Az életélményeknek mindig szüksége van a leülepedésre, megállapodásra, az összegzésre – minden folyóvíz tóvá csendesedik egyszer, miközben az átlátható pillanat a sejtethetlen végtelenbe fut. A víz motívumának akár ösztönös vagy szubjektív tetzés szerinti alkalmazásában is ott rejlik valamilyen filozófia, egyszerre tükrözve a folyamatot és az állapotszerűséget. Hasonlóan, ahogy Komiszár János képeinek szintén e kettő egymáshoz való viszonya ad különleges mozgalmasságot, még akkor is, ha egy-egy művét statikus szerkesztés jellemzi.

Innen ismét két irányban indulhatunk el. A művész egyrészt a

nyugalom kifejezésére, harmóniára, rendezettségre törekszik, ezzel szemben az érzelmi és hangulati elmélyülés folyton az indulat vibrálásával hadakozik. Ezért lehet beszélni ugyanolyan joggal Komizsár János lírai realista alapú impressziós ábrázolásáról, mint a látványelemeket még őrző, de az absztrakció határáig húzódo, expresszív, indulati kifejezéséről is. Az absztrakció egyrészt a színek és a festőgesztus expressziójával társul, másutt a stilizálással törekszik a látvány mögötti gondolati tartalmak rendszerezésére, s erre a pannószerű szerkesztés ad lehetőséget.

Komizsár János: Parti nyár (olaj)

Itt érkeztünk vissza a másik alaphoz, a templomok és vizek szentsége mellett az alföldi, ezen belül a hortobágyi táj, ember és sors profán, hétköznapi szakralitásához. A rendszerezés példái Komizsár János koszejes képei, melyek építkezését a táblakép kompozíciós és tartalmi szabályai mellett szintén meghatározzák a pannószerű ábrázolás elvei. A stilizáláson, formaelegyszerűsítésen túl alkalma van a személyes és történelmi, művelt-

ségi élmények koncentrálására és ötvözésére, a tér és idő sűrítésére, a motívumhangsúlyok kijelölésére, az ember, valamint a tárgyi, természeti kultúra jelképes és figurális bemutatására, párhuzamosan játszva el a tárgyiasító és az antropomorf ábrázolás lehetőségeivel.

Újabb út ez Komizsár János festészetében, hasonlóan az érzelmi kifejezés gesztushangsúlyait erősítő alkotói habitus karakterizálódásához. A rendteremtés szándéka a festőindulat áradásával párosul. A montázszerű szerkesztésben is jól látható, hogy a művész a már létező világ képének egy új sorrendiségét állítja fel, s nem az epizódon, hanem a magán a komponáláson van a hangsúly. Ezzel pedig nem egyszerűen látványt vagy hangulatot, érzelmet vagy indulatot fejez ki, hanem világnézetet is megfogalmaz.

Komizsár János: Hortobágy (olaj)

Bejárhatjuk az utakat a szinte pasztelles finomságú vízpartok nosztalgikus atmoszférájától a fényekké s színekké fogalmazott érzelmi felindulásokig; a nyári természet és a téli tájak kontrasztjában életünk mozgódhatlan középpontjai; virágok mindentitkú szirmaiba simulhatunk, s poraitól súlyosan röppenhetünk a vizek partjától és az alföldi tájaktól, a nyírségi erdőkön keresztül az erdélyi hegyek aljáig.

*Komiszár János:
Kosfej (olaj)*

Ugyanez a kétirányúság és a művészi szándékok ötvözése figyelhető meg Komiszár János Abádszalókon be nem mutatott, olajképeivel egyenrangú akvarellfestészetében.

Ennek legutóbbi elismerése volt az, hogy két balatoni akvarell lapjával is szerepelt a művész az országos Balaton-kiállításon.

ÉVSZAKOK ÉS KORSZAKOK

Komiszár János összegző kiállítása nyitotta szeptemberben a HBZ Galériát

Pontosan egy éve volt annak az idén szeptemberben, hogy a HBZ Kft. (kelet-magyarországi és nyugat-romániai zárcentrum) megnyitotta új áruházát Debrecenben, a Galamb utcán. Az egy éves születésnapon avatták fel az első

emeleti tágas közösségi térben a HBZ Galériát, mely Komiszár János több mint 60 képből rendezett kiállításával debütált. A jövőben évente 8–10, a Horváth Lajos tulajdonos által 1990 óta működtetett csoport üzleti terüle-

tén alkotó képzőművész számára kíván kiállítást rendezni.

Ardai Balázs debreceni üzletvezető szerint a látogatottságra nemcsak a színvonal lehet a garancia, de az a tény is, hogy – mivel a nagykereskedelmi tevékenység mellett a lakosság közvetlen kiszolgálására is hangsúlyt helyeznek – csak ebben az áruházban mintegy 80 ezer vásárlót szolgáltak ki és

segítették őket a folyamatos szakmai tanácsadással.

Komiszár János az „évszakokból és korszakokból” az olaj, akvarell és lavírozott tus technikákat, az impressziós realista alapú természeti képeket, a lírai expresszív gesztus festészet természetét, a hortobágyi asszociációkat, a vízparti atmoszférát, illetve a debreceni városenterióöröket mutatta be.

A HBZ Galériában láthattuk először legújabb ciklusát – októberben jelenik meg a Suliszerviz kiadásában a debreceni verseket válogató antológia, az új összeállítást új illusztrációs anyaggal Komiszár János jegyzi. Megnyilvánul e munkákban illusztrációs attitűdjének egy újabb sajátossága. A tavaszi Kodály-pályázaton díjazott absztrakciós továbbgondolásokkal szemben itt a tárgy figurális karakterét megőrzi, és személyes vitalitásával építi tovább azt a művész.

60 ÉVES A MEDGYESSY FERENC KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖR

Jubileumi csoportkiállítás a Belvárosi Galériában

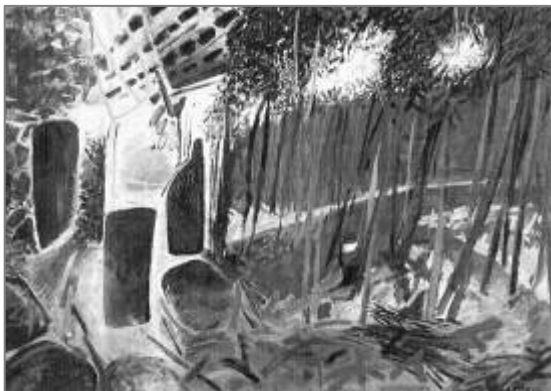
Bíró Lajos: Félégyházi László portréja (pasztell)

Kilencven művész alkotónként egy-egy munkája szerepelt a 60 éves Medgyessy Ferenc Képzőművészeti Kör és Szabadiskola október 9-én zárult jubileumi tárlatán a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában. Az összeállítás érdekessége, hogy nem visszatekintő kiállítást rendeztek, inkább egy fajta kortárs szemlét, azt is repre-

zentálva, hová jutottak az indulástól a nemcsak Debrecen és a régió képzőművészeti életében, hanem országos szinten is több esetben meghatározó szerepet játszó alkotók.

A Kör és a Stúdió művészi szemléletét is irányító mesterek, körí tagok közül sokan már elhunytak – Veress Géza, Menyhárt József, Félégyházi László, Szilávik Lajos, Zilahy György, Szabó László, Topor András emléke a tanítványok műveiben idéződött meg, miként a még élő Bíró Lajos, Kapcsa János instruálása. Mai műveivel volt jelen a szemlén mások mellett Török Anikó, Bogdándy György, Sipos Zsófia, Szilágyi Imre, Burai István, Subicz István, Lukács Gábor, Fátyol Zoltán, Tamus István, Horváth Imre, Józsa János, az elszármazott Aknay János, Ásztai Csaba, Bihary Sándor. A fiatalabb nemzedék is képviseltette magát (például Éles Bulcsú, Masits István, Potyók Tamás).

Topor András: Erdei ösvény (olaj)

Lukács Gábor: Gótika (akvarell)

Lukácsné Bíró Eszter a kör történetét dolgozta fel a jubileumi katalógus számos fontos adalékot soroló bevezető tanulmányában 1947-től napjainkig. Ebből megtudjuk, hogy a szabadiskola tanárai és vezetői között az 1954-ig tartó időszakban szerepelt Tamás Ervin, Tóth Ervin, Balla László, Menyhárt József, Veress Géza, Koczogh Ákos, Debreczeny Tivadar, 1954 után kapcsolódott be a tanári munkába Félegyházi László, Berky Nándor, Bíró Lajos 1962-től irányított, az 1960-as évek végétől a már működő szobrászkör mellett Horváth Imre gyermekkört vezetett. A '70-es évek-től vett részt a művészetoktatásban Kapcsa János, Török Anikó. 1982-től Lukács

Gábor, illetve Tamus István vezette a gyermekkört, s ők az 1980-as évek végétől az egész Medgyessy Kör oktatói munkájában is nagyobb szerepet vállaltak. Az új évezredben Subicz István és Palotai Erzsébet neve is fémjelzi az itt folyó munkát. Az egykori tanítványok közül sokan tehát mai, irányadó mesterekké váltak.

Habár nem arra kell gondolni – bizonyítja ezt a kiállítás műfaji, stílusbeli és tematikai, szemléleti sokrétősége –, hogy bárkire is ráerőltetnék a tanárok-mesterek saját ízlésüket. Az akadémiai szemlélet inkább csak a kompozíciós alapok, a műfaji-technikai eljárások elsajátítására vonatkozik, nagyobb hangsúly van a tehetséggondozáson, s a kör máig jellemző szabadiskola jellegénél fogva a nyitottságon és az alkotói szabadságon.

A kör munkájának fontos állomásai voltak az 1964-től az ezredvégig rendszeresen szervezett művésztelepek – Tiszacsegén, Hajdúböszörményben s 1971–80 között Hajdúnánáson, tíz évig Berettyóújfaluban, majd Hajdúszoboszlón és Polgáron.

Tamás Ervin: A 20. század (olaj)

A fordulópont 1962 ősze volt. Bíró Lajos vette át az irányítást, s vezette a kört 25 éven keresztül. Országos hírnév, személyre szabott korrigálás, ötnapos munkarendszer. Tovább erősítette a következetes szigort Félégyházi László bekapcsolódása. Az elismerések sem maradtak el, a következő másfél évtizedben többször elnyerték a Kiváló Képzőművészeti Körök első díját, 1975-ben véglegesen is megkapták a minősítést.

Lukács Gábor jelenlegi körvezető beszámolója jól illusztrálja az amatőr

képzőművészeti mozgalmak mostani szerepét: „A képzőművészeti körök korábban nyújtott szakmai segítsége, felkészítő szerepe, produkció szervező hatása csak azok számára jelent továbbra is megtartó erőt, akik annak ellenére, hogy ezek a körök nem adnak képesítést, pusztán minőségileg nyújtottak szakmai, pedagógiai segítséget, mégis a valódi értékek felvállalása mellett döntenek.”

Nos, a Medgyessy Kör hat évtizedes létének látható bizonyítéka is a minőség mellett szól.

Kapcsa János kiállítása a Mű–Terem Galériában

Kapcsa János az 1980-as évekig egyik meghatározó alakja volt Debrecen és a régió képzőművészeti életének (1968–83 között a Medgyessy-kör és a stúdió tanáraként dolgozott, a mai középgeneráció alkotói közül sokakat korrigált), az utóbbi másfél évtizedben azonban csak kevés új munkájával találkoztunk. A mostani negyven művének is töredéke született az elmúlt két-három évben, így a visszatekintő válogatás a valóban aktív '70-es és '80-as évekre koncentrált.

1989-ben (az utolsó üzemi tárlat katalógusában) olvassom Éles Csabától: „hogyan újabb képei milyen irányba visznek, az ma még nem ítéltethető meg egyértelműen”. Ma viszont megítélhető lenne – ha folytatódott volna az életmű, s nem csak ritka (bár reminiscenciáiban is roppant erős) kísérleteket látnánk a figuralizált „éjszakai” látomások expressziójára. Az érzelmileg sűrített, küzdő képek mellett a hegedű a virághoz csöndesedett.

Am az *Öreg ház* előtt állva sok minden visszaköszön a művész erényeiből: a játékos geometriába fegyelmezett indulat, a vonalak könyörgő fénye az éjszakában, a szinte megolvastott szobor fájdalommal megformált Ady Endre „lidérces messi fényei”.

*Kapcsa János:
Tükrös csendélet
(vegyes, 1982)*

KÉT KÍSÉRLET A TÁNCRA

Olyan finoman tűzöd fel hajad,
mintha csak a szellőben
zongoráznál vékony ujjaiddal;
magad is pillangó leszel,
hogy eltáncolod halálodat,
míg szárnyaid röptetik szivárvány
haraggal sóhajtó bokrok felé huncut
virágok csókjait.

„Tebenned voltam, ó tánc,
kívül más mindenben!”
Elcseréltem a testem a nyárral,
gyöngyöző víztükörrel, a harmattal
füvek csiklandós hóna alatt,
viharban göndörödő fákkal;
nem bántam az érett, májusi tavaszt,
tovább szálltam a csalogánnyal;
benne voltam a mozdulat dalában,
léptemet csodálta minden árny, varázslat;
s míg táncoltam nyárként nehéz
kalászkok fölött, a lelkemet
két mozdulat között, mint párját a rím,
újra megtaláltam.

Petru Comisarschi kiállítása a Valcer Táncstúdióban

A második kísérletben *Paul Valéry* *A lélek és a tánc* című dialógusának utolsó mondatát kissé átfogalmazva idéztem: mozgás helyett a tánc szót írtam. A beszélgetők végig a táncosnőt nézik, mozgásában kutatva az élet és halál titkait, tánca által be-

lépnek egy másik világba. A táncot jellemezve, a platóni párbeszéd egyik szereplője, Erüximakhosz a műalkotás születésének mechanizmusát írja le: „A pillanat hívja életre a formát, s a forma láttatja a pillanatot.” Szókratész így reflektál a táncosnó moz-

dulataira: „Forog, és minden, ami látható, leszakad lelkéről; az iszap végre elválik benne a legtisztább anyagtól; emberek és dolgok alakatlan, körbefutó láncot alkotnak körülötte... Nézzétek... Forog... Egy test, a saját erejéből és saját tevékenységéből, mélyebb változásokat képes előidézni a dolgok természetében, mint aminőket a szellem töprengésével és álmaival valaha is elért.”

Ballett

Ha minden művészeti ág a táncból fejlődött tovább, a táncot festő művész alkotásának gyökereit keresheti vissza benne. Kezdetben volt a tánc, aztán jött a beszéd, az ének, a történet. Isadora Duncan, a modern táncművészet egyik klasszikusa így felelt a kérdésre, hogy kitől tanult táncolni: „Terpsichorétól. [A tánc műzsája Terpsichoré volt.] Azóta táncolok, amióta csak lábamra tudok állni. Egész életemben táncoltam. Minden embernek táncolni kellene, az egész világnak táncolnia kellene. Nem helyes, ha küzdünk ellene, ha nem akarjuk megérteni ezt a természeti törvényt.”

Természeti törvény a tánc és életminta: allegorikus megtestesítője az emberi kapcsolatok mellett az egyedi érzelmeknek, hangulatoknak, s dramatikusság kerete életünknek a születéstől a halálig. Az egyik mozdulat halála a másik születése, ezért lehet az önmagában való folytonos, tiszta átalakulás képe. Egyszerre pillanat s állandóság, fény és sötétség, alak és árnyék, tündöklő szírom és holt avar zörgése a szélben az őszi fák alatt. Csupa ellentét – és maga a szintézis: a tökéletes harmónia.

E pillanatnyiság s a folyton változó optikai hatások megragadása, magának a mozgásnak az érzékeltetése készítette a festészetben az impresszionistákat arra, hogy táncjeleneteket ábrázoljanak. Ismerjük Degas és Renoir ilyen munkáit, de a plasztikai kifejezésben a szimbolizmus is sok lehetőséget látott a tánc metaforájában, s természetesen épült be stílizált formaként és konkrét motívumként egyaránt a szecessziós ábrázolásba. A tánc mozdulatainak leegyszerűsített, jelképes kifejezése tökéletes összhangot teremtett például a növényi ornamentikával, és szerves módon harmonizált a szecesszióban újra felfedezett népművészeti ornamentikával is. A romániai, resicai Petru Comisarschi esetében expreszív szimbolizmusról, illetve konstruktív vagy absztrakciós szecesszióról kell beszélnünk. *Tánc* című kiállításán olyan képeket látunk, amelyek a táncoló figurákat formailag leegyszerűsítik, a hangsúlyt a forma lényegére helyezve, jelképes tartalmakat sűrítve ebben a formaesszenciában. Nem a mozgás epikus jellegére, a tánc történetének elmesélésére kíváncsi, hanem az alakok egymás közötti viszonyát faggatja, ke-

resve egyúttal a választ: a táncolóknak milyen a kapcsolata, milyen a kapcsolat minősége az élet és a halál nagy kérdéseivel. Petru Comisarschi megérezte ugyanis azt a kimondhatatlannak tűnő paradoxont, mely szerint azért táncolunk, hogy ne féljünk a haláltól.

Kőházat!

Az absztrakt felé hajló szecesszióban szintén a tánclényeket keresi. Az úgynevezett díszítő motívumok felépítésénél támaszkodik a geometrikus szabályokra, a lírai érzelmhálót is egységesítő konstruktív látásra, a kompozíció egészében a mozdulat pillanatnyiságát, de az egész mozgássor felépítését is érzékeltetve.

A 64 éves Comisarschi munkásságát méltatva a geometrikus jellegén túl kiemelték képeinek plaszticitását, mintegy a szobrászi és festői nyelvet kapcsolva össze; a térbeli szerkezetek gazdagsága mellett a színekkel való harmonikus játékot és a nyers kifejezést; az érzékenységgel együtt többen említették az iróniára való hajlamát.

De térjünk vissza a kimerevített táncmozdulat végtelen dinamikájához, az életallegóriákat megfogalmazó művészi mozgás lényegéhez, az

önmagában való folytonos és tiszta átalakulás kifejezésének kérdéséhez – ez magyarázza Petru Comisarschi művészi szándékait is. Az átváltozás, átalakulás folyamatát transzformációnak, metamorfózisnak nevezzük, ám a Valcer Táncstúdióban bemutatott sorozat nem egyszerűen átváltozást, egyik mozdulatból vagy minőségből másikba való átlépést mutat, hanem átlényegülésről van szó. Nem szerepjátszásáról, hanem a szereppel való azonosulásról – s transzpozícióról: a test fizikai valósága egy másik valóságba helyeződik át, és ez azért nem fikció, mert a táncban valóban megtörténik az átlényegülés, a táncosok egyúttal fizikai valóságként élik meg a szellemi elemelkedést, a lelki, érzelmi átalakulást.

Bártánc

Petru Comisarschi festői eszközökkel stilizálja a néptáncot, magyar táncokat, latin-amerikai formációkat vagy éppen a bártáncosnő fellépését, valcert és klasszikus balettet. Átaluk érzelmi minőségeket ugyanúgy megfogalmaz, mint lelki típusokat. Virust, érzékiséget, erőt és finomságot, indulatot és intuíciót, szenzibilitást, bizalmat, tartást, alázatot, szárnyaló fantáziát. E minőségeket a mozdulatok megfestett koreográfiája mellett az ornamentals vagy konstruktív elemek erősítik, amelyek összhangban vannak magával a táncsal.

Krassó-szörényi tánc

S ezek a minőségek transzponálódhatnak, helyeződnek át a virágok, pillangók vagy madarak táncába, a tündérek archaikus meselebegésébe. A bártáncosnő alakjában egyszerre érezzük a táncban is működő két alapvető ösztön jelenlétét, az eroszt és a tanatoszt, az élet és halál vonzását. Csoportjelenetiben a dinamikus

harmónia monumentális megjelenését fedezzük fel, s a szituáció transzcendentális térbe emelkedik át. Profán testiségében a tánc metafizikus: fizikai megvalósulásában érzékfeletti – sugallhatja a hétköznapok profán erotikáját, miként filozófiájában egyetemes lelkeséget hordoz.

Magyar tánc

Petru Comisarschi nagyobb méretű olajfestményei is érzéki meditatív képek – ez a hatás erősödik felesége, Éva Elvira dekoratív, ugyanakkor az anyag belső szerkezetének kristályos líráját faggató, szívárvány-hópelyhes textilképeinek kontextuális közegében –, a tánc szellemi lényegét téve érzékivé, határképző plasztikus vonalformái ellenére bontva le a falat néző és mű között. A néző beléphet a tánc terébe s érezheti, amit a platóni dialógus végén olvastunk: „Tebened voltam, ó tánc, kívül más mindenben!”

ODATALÁLTAK A VERSBE

A 16 alkalommal rendezett Nyíradonyi Nemzetközi Alkotótábor záró kiállításának megnyitására hívtak augusztus 19-én a Móricz Zsigmond Művelődési Házba. Előbb egy rövid mustrát készítettem az alkotókról, néhány mondatban utalva újabb munkáik jellegzetességeire, egy-egy fontosabb motívumra vagy stílusjegyre. S immár a kész összeállítást látva, a kiállítótérbe lépve azonban a leíró mondatok impressziós készletéssé alakultak át. Azt vettem észre, hogy a hagyományos értelmező-interpretáló közlés helyett versszavak folynak a toll hegyéből, így egy fajta továbbgondoló, az alkotásokat a társművészet nyelvén átíró kis vázlatcsokor született: egy-egy vers mind a 13 művészhez. Ezt a csokrot közlöm alább, abban a sorrendben, ahogyan a terembe lépve meg-megálltam a festmények, grafikák és szobrok előtt.

Pihenés után

(Cristea Mircioane)

Szemében izzad szédület:
leigázták az álmok.
Törött-tükör szájából
növi testét át a pára;
a félhomályban árad
fáradt combok s karok közé
omló mályva-mellek
elsziromkodott magánya.

Hasított fa

(Subicz István)

Milyen is volna évgyűrűnek lenni
egy kettéhasított fában?
Talán az időt is elfelejtenénk
e fájó rácsodálkozásban.

Gyökereink meglátnák az eget
a törzsek szálkás retináján,
s azt kérdeznék: Van Isten is,
ki mézga-könnyeinket teríti
szét az odvak állán?

Pusztai táj

(Kurta Kázmér)

Egy virág emlékét hoztam ide –
elültettem a pusztai tájba,
s nőni kezdett:
Szippantotta szirmait a nyár.

Magamra vettem búzatábla-ingemet,
láttam: felfal mindent a déli fény,
s hogyan somfordál előlem
messze a halál.

Hegyek bujkáló...

(Palotai Erzsébet)

Velencében sóhajtottam egyet,
s kilélegeztem vágyam – hajnali
harmat lett belőle tisztavízi,
ártatlan füvek ringó csípején.

A várakozás színes krétaporban
könnyűvé teszi a perceket. Tudom,
hogy simogató csönded a hegyek
bujkáló ringásában lesz imám.

És sóhajod az esti költemény.

Lelked mértana

(Petru Comisarschi)

Hogy sorba rakjam szerelmes tájaid,
meg kell értenem kis lelked mértanát.
A párhuzamos labirintusokat
tenyered között, a pitypangok
fuldoklását, ha lesütöd szemed.

Sorba rakom az álmaimat,
gúlába, négyszögbe körbe,
s bennük én majd a láthatatlan
pont leszek.

A pillanat halála

(Birki Helga)

Kő, tűz, lyukak a kőben.
Testeddé olvadó cellulóz gyönyör.
A pillanat halála.
Bronzpapír.

S már magam is csak emlék
Vagyok. Egy göres kihűlt
ráncaidban, mikor a leskelődő hold
szemét előnti a pír.

Valamit üzeni

(Tóth Lajos)

Mit találhatunk még a szavak
romhalmazában, hogy szétdőlték
lelki várainkat?
Azt vártuk, hogy bölcsebbek
leszünk a pusztulásban,
túlélve halálainkat.

Próbálnánk kövek lenni, sziklák
és meggyötört kavicsok.

Láttunk egy szót, de nem jut
eszünkbe, csak a fénye.
Hogy valamit üzeni akar,
s felragyog.

Rom-rajzok

(Bíró Eszter)

Habár elpusztíthatnak mindent,
mi látható, angyalhajak húrján
lengedeztet a láthatatlan.

Romgödrök mélyéről virágok
imája sarjad, s az élet növi át
enyésző hitünket dalként
egy szelídke inda-rajzolatban.

Leszállt az estmadár

(Kiss József)

Leszáll az estmadár,
egyik szeme hold, a másik hajnal.
Felváltva pislog – táncoltatja
maszkjaink mögött az izmot.

Meg ne állj! – suhint a szárnya;
karmára vérünk ráfakad,
s megöntözi vele az éjszakát
kárógó, ármányos kacajjal.

Akt

(Jászai János)

Ahogy omlik a paplan a csöndben,
Léda a hattyúra vár.
Felnyíltott már mind a hat ajtó,
s most az utolsón pattan a zár.

Szárnyaddal ölelsz, majd megölsz,
hattyúnak öltöztél, herceg.
Nézz a szemembe, s égj hamuvá!
Hadd lám: tollad a mélybe serceg.

Nyár

(Bodándy György)

Lepkék e nyári illatok,
szivárványt cikáznak ősz fejem felett.
S míg teleszívtam a lelkemet velük,
észre sem vettem: este lett.

Spirálok

(Kurta Árpád Krisztián)

A föld egy nagy csiga.
Én is csiga vagyok, te is –
és a végtelen ég a legcsigább.

Amerre megyünk, nyomunk csillog
a napsütésben, mint az újszülött
bőrén nedvező mázga élet.

Így puhul méz-testünkbe a világ.

Fertőrákosról

(Lukács Gábor)

Egyetlen kék vonalnyi fény
az oszlopok között,
s oly messze lett, mi reggel még
csókolta arcom.

Egy angyal illata.

Kétségek árnyékában állok,
s ebben a lassú, fény-vonalnyi
kékben úszik át az égbe egy
utolsó szerelmes éjszaka.

„VAD SZÍNEK EGERTŐL NAGYBÁNYÁIG”

Ziffer Sándornak 50 éve volt utoljára gyűjteményes kiállítása

Ziffer Sándor: Önarckép (olaj, 1947)

Amikor azt olvassuk, hogy Ziffer Sándor művészetét Kandinszkijjal együtt emlegeti monográfiájában Borghida István, nem feltétlenül az absztrakt indulati-látomásos expresszionizmus nyomait kell keresnünk, inkább arra a törekvésre érdemes figyelni, hogy a belső lelki történet vagy a természeti látvány, illetve annak színekbe, kompozícióba történő átfestése, a látvány gesztusokba való átfogalmazása között nincs áthidalhatatlan szakadék, miként a *Kompozíciók és Improvizációk* előtt Kandinszkij 1914-ig festett tájképei is erről tanúskodnak.

Ám nem véletlenül marad ki Ziffer Sándor az absztrakt expresszionista festők sorából, hiszen az ő neve és tevékenysége végérvényesen Nagybányához kötődött, annyiban azonban

van oka a felvetésnek, hogy művésze mintegy átmenetet jelentett a posztimpresszionizmus és az expresszionizmus között. Így lehetett egyik meghatározó képviselője a magyar „vadak”, a neósok törekvésének, akik Nagybányán jelentkeztek, s hatásuk éppen Ziffer Sándor révén nőhetett, hiszen ő az 1930-as évek elejétől-közepétől a második világháború végéig tanított a szabadiskolában. Úgy lett nagybányai festő, hogy ezt a közeget nemcsak alkotói helyként, hanem otthonául is választotta – 38 évesen döntötte el, hogy végérvényesen letelepedik a festővárosban.

Ziffer Sándor életművével a nyáron ismerkedhettünk képközelből is szülővárosában, az egri Dobó István Vármúzeumban, ahol az MKB Bankkal közös szervezésben *„Vad színek Egertől Nagybányáig”* címmel rendeztek műveiből gyűjteményes kiállítást. A két teremben bemutatott összesen több mint félszáz kép egybe rendezése nagyobb szervezőmunkát igényelt, hiszen a művek az MKB Bank, a Magyar Nemzeti Bank, a Magyar Nemzeti Galéria, illetve magángyűjtemények és aukciós házak (például a KOGART – Kovács Gábor gyűjteménye – és Virág Judit kollekciója) anyagából kerültek ki.

(Mindenképpen hiánypótló volt az MKB Bank kezdeményezése, úgy támogatva a magyar képzőművészetet, hogy másfél évtizede gyűjti annak klasszikus értékeit. Mára mintegy négyszáz olajfestmény, félszáz akvarell, gouache és temperakép, számos rajz és grafika, néhány szobor van tulajdonukban. A kollekció legszín-

vonalasabb része a 19. század végéről és a 20. század első feléből származó magyar festményekből képződött, s ebben az anyagban található meg az a hét Ziffer-festmény – köztük olyan kiemelkedő művekkel, mint a *Virágcsokor az ablakban*, a *Cinterem Nagybányán* vagy *Nagybánya az István-toronyból* –, amely a kiállítás megrendezéséhez is az ötletet adta.)

Ziffer Sándor: Nagybánya az István-toronyból (olaj, 1908)

Ziffer Sándor tehát Egerből került (nem kevés kitérő után) Nagybányára, s kiállítására egri látogatásomkor az a Kozma István hívta fel a figyelmet, aki meghatározó szellemi mesterének tekintti Ziffert, s aki Nagybá-

nyáról került (nem kevés kitérő után) Egerbe. (*Kozma művészetével a következő írásban foglalkozom.*)

Villantsuk fel az életút néhány állomását! 1880-ban született Egerben, tanulmányait a budapesti Iparművészeti iskolában, 1900-tól a müncheni akadémián folytatta. Itt ismerkedett meg Hollósy Simonnal, akinek 1904-ben tanítványa lett. Szakított azonban a mesterrel – Ziffer 1906-tól Nagybányán dolgozott (ismeretes, Hollósy ekkor már Técsőre tette át iskoláját.)

Párizsi és berlini utak következtek, találkozott a német expresszionizmussal (nem mellékesen: Németországból házasodott), megragadta a Vadak stílusa, ebből adódóan lett „neós”. Münchenben, Hamburgban, Berlinben, Párizsban rendezett kiállításokat, egyre inkább jellemezték a vastag kontúrok, az erőteljes színek, s ezzel párhuzamosan jelent meg stílusában a dekorativitás – az érzelmi háborgásokat mintegy a látvány nyugalmi erejével ellenpontosza.

Számos munkájában a felfokozottságnak és a színszabadságnak arra a végső pontjára jutott el – állapítja meg a kiállítását értékelő recenzense, Rózsa Gyula –, ahol a nagy orosz állt [visszaérkeztünk tehát a Kandinszkij-párhuzamhoz], mielőtt az absztrakció határait átlépte. S ezen a ponton kell nem is annyira sajnálni, de sokkal inkább elismerni Ziffer vállalkozását.

Ziffer Sándor: Cinterem nagybányán (olaj, 1912)

„Kénsárgákkal viaskodó zöld lombvonulatot hömpölyögtet a nagybányai völgyekben már a világháború után, és vörösben lángoló fákat gyűjt a hegyek előterében még 1928-ban is.” Ziffer a látvány és az elvonatkoztatás határán egyensúlyozott, nem kívánt igazodni a „nemzetközi menetrendekhez”, nem süppedt vissza a konzervativizmusba, de nem akart absztrakt festő sem lenni. Ezen a pengeélen sebezgette magát folyton, hogy egybe tudja tartani a színt és a rendet.

Ziffer Sándor: Virágsokor az ablakban (olaj, 1937)

Ziffer Sándor: Falu télen (olaj, 1910)

Egészen halálig, 1962-ig hű maradt Nagybányához, a szín és a rend harmóniájának bűvöletében, nem tompítva egyik erejét sem a másik miatt. S a színt és a rendet tartotta akkor is fontosnak, utolsó éveiben, mikor létfenntartása végett sorban festette virágcsendéleteit és portréit. Utolsó gyűjteményes kiállítását éppen ötven évvel ezelőtt, 1957-ben rendezték meg – abban az évben lett érdemes művész.

Ziffer Sándor: Domboldalon pihenő gyerekek (olaj, 1918–20)

Ebben a mostani, szeptember elejéig nyitva állt kiállítási anyagban jól nyomon követhetők ezek az állomások, a tematikus és stílusbeli vonzódások – a korai munkáktól (grafikákat, aktokat, portrékat, vázlatokat, anatómiai tanulmányokat, fürdőző bivalyok, nagybányai tájak pasztelljeit is bemutatva) nagyjából az 1940-es évek végéig az '50-es évek elejéig. A legkedveltebb festői témák közé tartozott a Zazar-part, Nagybánya és környéke szinte minden évszakban, a hideg piszkos-kéktől a hevülő vörös indulathúroig játszva lila boglyákba emészthető álmait.

„TÁRGYBAN SZÜLETETT LÁTOMÁS”

A 70 éves Kozma István debreceni és egeri kiállításaihoz

Az idén 70 éves Kozma István festőművész munkásságának értékeléséhez a nagybányai jelző kétszeresen is illik. Festői és grafikai művészetének must-rájához a decemberi, Aranybika Galériában rendezendő, a várost újabb közelítésből, avagy szellemi perspektívából bemutató kamara-kiállítása, valamint az október végén a Reformáció Napja alkalmából Egerben, a Kálvinházban nyíló jubileumi kiállítása ad alkalmat. (Kozma István az 1990-es évektől máig rendszeresen bemutatkozott Debrecenben, 2005 óta pedig – Mezőkövesd és Miskolc után – Egerben él, ahol már 1998-ban kiállítást rendezett, innen is üzenve a mindig megújuló azonosságot.)

*Kozma István: Nagybányai táj
(olaj, vászon – 2007)*

Ő már a harmadik generációba született bele, s a negyediknek tagjaként teljesítette ki művészetét, míg a kapott örökség szemléletében, stílusirányjaiban ugyanúgy képviseli a nagybányai-

ságot, mint a folyamatos megújulás képességében, a klasszikus és a modern újharmóniájának kifejezésében. S Kozma művészetének a nagybányai jelzőn túli eredetiségét kutatva, a tájban is benne rejtőző, kulturális örökséget tovább vivő, az idegen hatásokat magába olvasztó „népszellem”, a hagyományos és a modern látásmód, a festői eszközök és stílusok, a táji és épített környezeti, tárgyi és emberi motívumok egyszerre tárgyiasított és látomásos ötvözetére, a kompozíció új sorrendiségére kell felhívni a figyelmet. Tesszük ezt nemcsak a nagybányai festői örökség, Hollósy, Réti, Ferenczy, Iványi vagy az itt meginduló „neósok”, illetve a másik irányban a posztimpreszionista gyökerű lírai realizmus, az expresszív konstruktivizmus szellemében, de azt a megnevezést is figyelembe véve, mely szerint Kozma Istvánt nem nagybányainak, hanem „nagybányai származásúnak” titulálják. Maga is így mutatkozik be, mintegy azt üzenve, hogy művészete túlmutat a nagybányai iskolákon, de elképzelhetetlen volna az ottani alapozás nélkül. Tegyük hozzá, hogy 1937-ben valóban nem Nagybányán született, hanem Szatmárnémetiben, Hároméves volt, amikor a család Nagybányára költözött. A művészeti szakiskolában találkozott Nagy Oskárral, kezdetben „az utolsó nagybányai”, Csíkos Antónia tanította, s itt „búvólódott meg” Ziffer Sándor képei-
nek varázsától – s a művészt később példaadó mesetrének is választotta.

Pogány Gábor utalásában a nagybányaiság gyakran művészi artikulációhoz kötött: ismerni és alkalmazni kell

a tárgyi azonosítást szolgáló István-torony, vörös templomsisak, Kereszthegy, a jellegzetes épületek, utcarészletek, a Zazar toposzait, s az artikulációs hangsúlyokkal is magyarázható a szemléleti és kompozíciós nyitottság. Ám vitakozhatunk Pogánnyal Beke György szavaival is, hiszen mint Kozma István példája mutatja: a nagybányaiság nála nem csupán artikuláció, sorrend és hangsúly, hanem magának a festői anyanyelvnek a kérdése. (Ilia Mihály ezért beszélhetett Kozma István „nagybányai dialektusáról.”) Megújuló formában is a vérbe lélegzett örökséget őrzi, az újat a régi alapokon építi, a Hollósy-kultusz ápolásával is tiltakozik. S festői nyelvújításában az ismétlést legyőzi a variáció, modellálás helyett modulál, látomás-igazsága metaforikussá emeli a látványhűséget, s a kompozíciós frissességéhez is nagyban hozzájárul ennek a tárgyi alapú látomásosságnak a konstruktív kerete.

S ami további izgalmakat jelent képeiben: az expresszív (a neosok örökségét is tovább vivő) színhasználat, a lírai realistával párhuzamos, de nem egyszer a kubista alakábrázolással ötvözött konstruktivista újrakomponálás, a geometrikus líra, az érzéki alapú, tudatosan kontrollált szürrealizmus mellett egész ábrázolását egységben tartó keretként szolgál a szecessziós élménykör és annak végtelenül variálható motívumhálója. Magam is éppen erre a lírai konstruktív alapú, felismerhetően egyénített neoszecesszióra helyezem a főhangsúlyt, amikor Kozma István művészetének néhány sajátosságát veszem sorba.

A szecesszióról többször szölkünk korábban (s teszem ezt újabb adalékokkal árnyalva, más és más megvilágításból közelítve), most a népművészet tárgyi és szemléleti örökségének, ornamentikájának az éppen a nagybá-

nyaival párhuzamosan zajló kifejezésbeli és a művészetet a mindennapi élethez közelítő megújulásnak (gödöllői művésztelep) a dekorativizmust megemelő stilizációjára hívom fel a figyelmet. Számos képén a népművészeti örökséget faggatja (kompozícióba emelt tárgyaiban és ornamentikájában), s az is látnivaló, hogy stilizált díszítőára szervesen összekapcsolódik a figurális képszerkesztéssel.

Nem lehet tehát különválasztani a tárgyat, természeti motívumot, alakot, szituációt könnyű-játékos és virtuózan merész vonalvezetésétől. Itt pedig már egy újabb sajátosságra utalhatunk: a festői kifejezőmód nem csupán a megvalósulásban, de már az alapozásában is grafikai nyelvet használ, s a művész plasztikus hatásokat ér el azzal, hogy a színperspektívát rajzi vonalvezetéssel teszi hangsúlyossá. Így tehát Kozma művészi kifejezőmódjában bár a festőiség dominál, attól elválaszthatatlan a grafikai nyelvhasználat és a plasztikus térbeliségre figyelő szobrászi viselkedés.

*Kozma István: Kertben társasággal
(olaj, vászon – 2007)*

A fenti, látásmódbeli és stílusra vonatkozó komplexitás szempontjából talán nem mellékes az, hogy Kozma István 1972-ben rézdomborításaival mutatkozott be a Magyar Iparművészeti Múzeumban, s hogy a Kolozsvári Művészeti Akadémián textilművészetet tanult, textiles, festőművész, rajztanár képesítést szerezve. Az 1960-as években (Vida Géza szobrászművész pártfogásával) népművészeti tanácsadóként dolgozott, s ez tette lehetővé számára, hogy behatóbban foglalkozhatott az avasi és máramarosi népművészettel. Már az első magyarországi bemutatkozását gondozó Solymár István utalt Kozma ide vonatkozó vallolására (szerepelt katalógusaiban, és portréjában idézte a Palócföld idei első számában Salamon Nándor): „A népművészettel tudatosan foglalkozom. Nem a népművészeti elemek pontos lemásolása érdekel, hanem a stílus tisztasága, szerkezeti felépítése és ennek lényege, őszinte humanitása, robosztus formavilága.”

Kozma István: Bivalyok (olaj, vászon)

Kozma István: Zazar-part (olaj, vászon – 2007)

S nézzük a Kozma-képeket! Amihez már csak önmagát kellett hozzátennie, az nem volt más, mint a nagybányai festőörökség és a népművészet szellemisége! Az idézet kifejezései újabb magyarázatát adják művészi karakterjegyeinek. Stílustisztaság és szerkezet (benne az állapot- és a folyamatszerűség kifejezése, ami magában hordozza a tér és idő felbontását, illetve annak rekonstruálását), a humanitás érzékenysége és a formavilág robosztussága, mely utóbbiba ugyanúgy belefér a merészen átfogalmazott színek dinamikája, a finom vonalak és az expresszív foltok párbeszéde, mint az érzelmi megindultsággal feleselő derű, a sorskifejezésre alapozó drámaiság és az ironia kettőssége.

Kozma István majdnem három évtizeden keresztül (1963 és 1990 között, Magyarországra településéig) vezette a fazekasok, fafaragók, szövők és gyékényfonók népi iparművészeti manufaktúráját, tervei és tanácsai mellett kapcsolatteremtő képességével igyekezve megőrizni a formák hitelét, a

népi kultúra azonosságát is. Közben párhuzamosan folytatta réz- és bronz domborító művészetét, fazekasként fekete kerámiát készített, foglalkozott az üvegfestés kérdéseivel, ám tevékenységét mindvégig a festészet határozta meg. Kezdetben még követte a mesterek példáját, aztán egyre jobban érvényesült munkáin az egyéni meglátás. A hetvenes években már lényegi változásokat figyelhettünk meg festészetében, s a látványos fordulat 1990 után, immár Magyarországon következett be.

Útja Egerig Gyöngyösi Gábor találó kifejezésével is érzékeltethető: „Mezőkövesd Egerbe vitte Nagybányát” – s hogy éppen az idén nyáron rendeztek Ziffer Sándornak nagyszabású emlékkiállítást az Egri Vármúzeumban, még hangsúlyosabbá válik a Ziffer-örökséghez való viszonya. Nemcsak az életfordulókkal kötve össze Szatmár-Máramarost Észak-Magyarországgal, hanem abban a tekintetben is, hogy – Salamon Nándor értékelő fogalmazásával – Kozma István nem készít leltárt a látványról, helyette az abból leszűrt lényegét alakítja át festői mondanivalóvá. A lényegkifejezés pedig a fentebb mondottakkal párhuzamban, a formák felbontásán, elemzésén keresztül, a poétikus érzékenység és a geometrizáló szándék összhangjával, a figurába fogalmazott absztrakcióban testesül meg. Teszi úgy mindezt, hogy a szín, forma, kép, alak, vonal festői elemzésével a figura, tárgy és környezet lelkiségének vagy szellemi atmoszférájának a testi formába kíváncszó együthathatását is kifejezi.

Ebben pedig – a legújabb, máig tartó alkotói korszakában – kiemelt szerepet kap a női test. Nem öncélú az ábrázolás, nem is csak figurális szervezőelem nála a nő, hanem az elvonat-

koztatás és az allegorikus értelmezés számos lehetőségét rejtje magában.

A női test megfogalmazása irányítja az egész kompozíciót, mondhatni: a világ új sorrendiségét. Annak felépítését, vitalitását, hangulatát, helyzetét, gesztusait követi az épületek, tájak és tárgyak képe, tovább fokozva a játékoságot, a lendületet. Ugyanakkor a női jelenlét ad nyugalmat is a festménynek, az indulati vibrálást egy fajta meditatív szerenitásban, tehát a derű bölcsességébe oltva.

*Kozma István: Ülő nő
(olaj, vászon – 2006)*

A nőiség pedig akkor is jelen van Kozma István képein, ha éppen hiányzik róla a női alak. Ez is azt bizonyítja, hogy a művész nem a látványt reprodukálja, hanem az összetett látomásokat, az egyszerre szellemi és érzéki lényeg lendületes megfogalmazásához keres látható kereteket.

Végül lássunk egy kísérletet arra: a stilizált női figura hogyan absztrahálódik geometrizált lélektárggyá a látvány és a látomás különböző fokozataiban, hogyan szervesül eggyé a környezeti térszerkezet (város-architektúra) a zeneileg is árnyalt, tárgyakban megjelenő lélekanatómiával.

ÉLETTÉRKÉP

Ritók Lajos grafikai kiállítása a DOTE Elméleti Galériában

Amikor az olyan képzőművészeti műfajokat keresem, melyek segítségével az alkotó szimbolikus módon tudja kifejezni, hogy mit gondol a világról, az utolsóak között jut eszembe a portré. Még az akt is megelőzi ezt a metaforikus azonosítás-keresést, mert ha arra gondolunk, hogy a meztelen test az emberi szabadság érzéki fokának megjelenése, abban, hogy mi jelenti a szabadságot, benne rejlik szükségleteink allegorizált kifejezésén keresztül egész világról alkotott képünk.

Először Holló László apropóján fogalmaztam meg ezt a párhuzamot, s most, a Ritók Lajos szénportréiból összeállított sorozat ráébresztett arra, hogy az emberi arc ábrázolása ugyancsak alkalmas a világkép megfogalmazására. S asszociált rokonságban is áll a portré az akt műfajával abban a tekintetben, hogy a lelki meztelenség tükröződik vissza benne.

Szikár realizmusában a portré filozofikus műfajjá válhat, s a cím is segít az eligazodásban. Élettérkép valóban az arc. A karaktert árnyaló ráncokat, az életbarázdákat nem lehet letagadni, s ott van a szem, a tekintet, amely szellemi formát ad a karakternek. Amint a ráncokban összesűrűsödik az idő – s már csak az idő emlegetése okán sem mellőzhetjük a filozófiai párhuzamot –, egyetlen rögzített tekintet-pillanatban összegződik nemcsak a múlt érzés vagy hangulat, hanem egy egész élet. Ennek a megélt életnek az állomásait rögzítik az emberi vonások, sorsfordulóit a ráncok, a belőle leszűrt, a jelenig vezető tapasztalatok mintegy profán életfilozófiaként tükröződnek vissza a szemből.

Ritók Lajos különös vonzódása az idős emberek ábrázolásához elsősorban abból adódhat, hogy – deduktív-induktív, az egyedi és általános viszonyát a jelen és a múlt egymásra hatásában bemutató – következtető módszerében nem az éppen formálódóból kíván utalni a lehetséges jövőbelire, hanem az adott állapotból következtet vissza a megtörténtre.

E momentumában képzőművészeti ábrázolása párhuzamba állítható a fotóval: megtörtént folyamatot rögzít a kiragadott pillanatban. S bár igaz, Roland Barthes a fotográfia ürügyén foglalkozott a portré műfajával, megállapításai itt is útmutatóak az értelmezésben. Úgy fogalmazott, hogy a portré zárt erőterében egyszerre négy képzeletbeli mozzanat kereszteszedik. Amikor valakiről portrét készítenek, ebben a szituációban az ember egyszerre az, akinek hiszi magát; akinek láttatni szeretné magát; akinek a portré készítője hiszi a modellt; illetve az, akit az alkotó saját művészetének bemutatására használ fel.

Alkalmazzuk most e pontokat Ritók Lajos portréábrázolásaira! Egyszerre jelenik meg az arca fogalmazott egész

ember a maga valóságában és abban a képben, amilyennek a művész látja. S nyilvánvalóan az alkotó saját művészetének kifejezéséhez úgy használja fel az arcokat, hogy abba belevetítse saját, világról alkotott képét, megfogalmazza viszonyát az időhöz: az idő múlásához és állandóságához, folyamatos jelenéhez, az emberi sorshoz.

Nem egy alkalommal idéztem Sík Sándor esztétikai rendszeréből azt a felosztást, mely szerint a líra élethanulatot, az epika világképet, a dráma morált közvetít. A líra ábrázolásának középpontjában az egyén és a lelkiállapot, az epikában a világ és az élet, a drámában az ember és a sors áll. A szerkezeti felépítettséget tekintve, a líra az akkordot és a variációt alkalmazza, az epika a „szélességet”, a dráma pedig a sűrítést. Azért citálom most ismét e rendszer műfajpárhuzami alapvetéseit, mert érvként szolgálhatnak ahhoz, hogy megállapítsuk: Ritók Lajos portréi – még ha olykor nagyobb hangsúlyt kapnak a zsánerszerű elemek, vagy a hangulat előtörésére koncentrálunk – nem lírai képek, nem epikus ábrázolások, hanem drámai kifejezések. (Lírai vonásokról csak akkor beszélhetünk, amikor a genre jelleg nem a drámai kifejezés felé viszi az artikulációt, hanem az élethangu-

latra koncentrál.) Morált közvetítenek – a megélt élet erkölcsi tartóoszlopai az emberek. Az ábrázolás középpontjában a sors áll – végigkövethetjük a jó és a rossz harcát a tekintetben és az idő árkaiban. Szerkezeti felépítésükben a sűrítést alkalmazzák – mint utaltam erre: időt és életet, tapasztalatot és sorsot összegeznek.

Portréalanyai nem pózolnak, nem igyekeznek előre képpé változni, nem történik meg az úgynevezett aktív átalakulás. A művész azonban – éppen azért, hogy alapvetően realista ábrázolásában felerősítse a szimbolikus és expresszív vonásokat, s hogy ezzel együtt adjon nagyobb hangsúlyt az egyediben megfogalmazódó általános jellemnek – néhány alkalommal felhasznál bizonyos attribútumokat. Itt sem tárgy és ember kapcsolatteremtéséről van azonban szó, hanem egyrészt magát a tekintetet választja emberi „kelléknek”, a tekintet lesz a sors és jellem attribútuma, másrészt a gesztusokkal, leginkább a kézmozdulatokkal hangsúlyoz. A tekintetben, a kéz tartásában, egy mozdulatban azért lehet expresszív szimbolizmus, mert jelképezi a portréalany egész viselkedését, ugyanakkor kiváló eszköz arra, hogy a művész érzelmi azonosulásának különböző fokozatait fejezhesse ki a

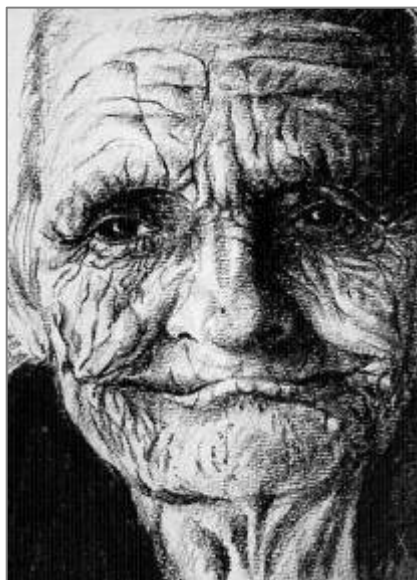

modellel, az általa jelképezett sorssal, az arcon megrajzolt élet térképébe saját magát is odahelyezve.

A kezek fontos kísérői a karakter kifejezésének, a mozdulat ahoveti, árnyalja a modell tartását, s ahogy a szemben visszatükröződik a lélek arca, úgy a kéz akár önmagában is megmutathatja a cselekvő élet arcát. A statikus portréhelyzeteket pontosan a kísérő gesztusokkal teszi aktívvá Ritók Lajos, aki – hogy grafikai eszközalkalmazásával is tovább fokozza az arcban tükröződő emberi sors expresszivitását – nem színeket alkalmaz, hanem a színeceruza és a papír fekete-fehér árnyalatának lehetőségében mutatja be az emberi élet színességének végtelen megjelenési formáit. Csupán egyetlen eszközzel elérni a festői hatásokat, ez már önmagában is elismerésre méltó mesterségbeli adottság, s akkor még nem beszélünk arról, hogy az emberi sorsot a portréban nemcsak élővé teszi a művész, hanem úgynevezett élőszobrokat ad. Nem nehéz észrevenni a síkból előtörő plasztikus tér-illúziókat, de itt nem az arcok és gesztusok plasztikus hatású kiemelésére gondolok, hanem arra, hogy a szobor, bár önmagában zárt forma, magában hordozza egész környezetét. E portrék abban az értelemben szoborszerűek, hogy az arcban ott van a modell környezete mellett egész élete is. Az expresszív szimbolikus elemeket használó realizmus a naturalizmus felé lép, mely épít a pozitivisták miliőelméletre, tudniillik: az ember környezete meghatározza sorsát. Ez itt úgy jelenik meg, hogy az arcban kifejezett sors reprezentálja magát az életkörüzetet.

David Piper művészettörténész szerint, aki sorra vette a művészet témáit, alighanem a portréábrázolás a „legmegrendítőbb kísérlet a megőrizhetet-

len megőrzésére, ugyanis az ember múlandóságával dacol”. Arisztotelész háromféle arcképet különített el: az idealizált, a naturalista és a szatirikus portrét, de már a klasszikus művészek is arra törekedtek, hogy a pusztán hasonlóságon túl pszichológiai jellemzést is adjanak az arcképek az emberről. Ez az ókorban megfogalmazott hármas elv váltakozott és ötvöződött a legújabb időkig, a huszadik század művésze azután ízekre szedte a modellt, hogy a művész és modell harcából a művész kerüljön ki győztesen.

A jövőre negyvenéves, Nagyváradról Debrecenbe települt Ritók Lajosnak ez az első önálló kiállítása. Nem harcol a modellel – empatikus, érzelmi-indulati azonosulási képességével alárendeli magát az egyes emberi életek egyetemességének. Talán ez az önkifejező alázat is arra jogosítja, hogy keressük és szeressük a műveit.

SZÚK, DE TEVÉKENY AZ ALKOTÓBÁZIS

Nyolcadszor rendeztek alkotótábort Létavértesen

Még három-négy évvel ezelőtt is betöltötte a teret a létavértesi könyvtár és művelődési ház kiállító helyiségében a nemzetközi alkotótábor újabb termését bemutató válogatás, ma már az is becsülendő: egyáltalán törekszik a város a működtetésre, hiszen nem akar lemondani a presztízsteremtő szellemi értékőrzésről, egyben a kortárs képzőművészeti gyűjteményt is gyarapítva. A Máté József, helyi rajztanár, festőművész által vezetett kis csapat munkáiból szerencsére mindig akad megőrzésre érdemes mű, így a mostani szűk válogatás is kínál néhány izgalmat. Ezúttal Kerekes Géza, Gonda Zoltán és Király Antal munkáit emelem ki.

az előtérbe hozott, drámai erővel megfogalmazott fűcsomók és a háttérben feltűnő magányos bokor párbeszéde az alkotón keresztül, így magának az alkotónak a lelke lengi be az egész képteret.

Kerekes Géza. Érmelléki dombok

Király Antal képén a téma szinte nem is fontos, a művész eleve kevés motívumú környezetet választott, itt a már-már geometrikus rendbe fogalmazott líra, a színek egymáshoz feszülő építkezése kapja a főszerepet,

Kerekes Géza napraforgós, érmelléki domboldalain vezető kocsit mentén a mesei hangulat, az élet hétköznapi vidámsága dominál, mintegy a profán játékoság ünneprázsa hat.

*Király Antal:
A csend partján*

Gonda Zoltán a figura és az absztrakció határain játszva, a színekké formálódó gesztusokban nem csupán egy hangulatot vagy ötletet fogalmaz meg, hanem egyetlen pillanatba sűrítve fejezi ki az indulatait, melyben

ugyanúgy ott rejtőzhet a féltés, mint a félelem; a külső és belső, az ösztönös és szellemi világokat összekötve pedig emberi értékjelző mementókat állít festői bolyongása mentén.

Gonda műveit egyébként az utóbbi években ez a leginkább belső küzdelmeket eredményező értékkeresés, a groteszk lírai hajlam expresszív, az ösztönös sejtéseket és szellemi vágta-

kat ötvöző, a drámai jegyeket sem nélkülöző kompozíciókba oltása jellemzi. Egy figurális gyökerű absztrakt látomásos világ körvonalai rajzolódnak ki, s ennek bemutatására volt módja a művésznek az idén augusztusban a Kolozsvári Művészeti Múzeumban. (Ennek a mintegy 80 képből álló anyagnak rövid reflexióját alább olvashatják.)

GONDA ZOLTÁN MŰVEI A KOLOZSVÁRI MÚZEUMBAN

Gonda Zoltán festészetéről írva három-négy évvel ezelőtt (vajai, soproni, egri kiállításai alkalmával) az érzelmi, hangulati oppozíciók változatos megtestesüléseire hívtam fel a figyelmet.

Az ellentétekben rejlő feszültséget láttuk élet-faként és keresztként, a hagyomány tiszta nyelvét követő balladaként és allegorikus tavasz-hírnökként, a „Gonda-vörös” fákban idézve meg az őszi izzást vagy féltve a megsebzett, felhőszélen egyensúlyozó angyalt.

Az eltelt évek újabb frissességet hoztak Gonda művészetébe, mely egyrészt a sűrített, montázs szerű képszerkesztésben is kirajzolódó tiszta rendnek, másrészt az újonnan használt vagy éppen új tartalommal telített korábbi technikái és műfajai megjelenésének köszönhető.

Elővette ismét a tust és a tollat, a línót, érzékenyen bánik a rézkarcolással, megbarátkozott a pasztellel, melyben kiválóan ötvözi grafikai és festői készségeit. Nagyobb szerepet ad a

Gonda Zoltán: Kékszakállú

gesztusnak, a lendületes vonalvezetés képes a líra hangjait ugyanúgy megszólaltatni, mint a drámát érzékeltetni, a tömörszerűen stilizált, szimbolikus figurajelek ugyanúgy tudnak mágikus-rituális karaktert ölteni, mint kiemelni egy történet érzelmi-indulati magvát.

Gonda Zoltán: Az idegen (tus)

Gonda Zoltán gyakran a tömegen, a középpontba helyezett alakon, formán belül mutatja be a történetet, magában a figurális testben figyelhető meg a külvilág és a benső, a környezet és az érzelmi történet szintézise. Tehát ebben a találkozásban ott lüktet a leírás, maga a mese és egy drámai gesztus, olykor éppen a konfliktus – például az ember vágvai és lehetőségei között.

Ezt a mesét nem ismerik (olaj)

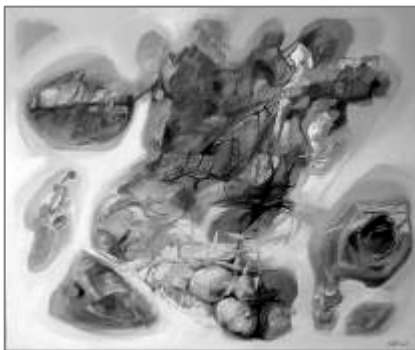

Gonda Zoltán: Az angyal megkísértése (pasztell)

A táj maga is benne van a testben, a környezet és figura egygé olvad, szinte átvesszik egymás minőségeit. Az expresszív lendület nemcsak a természeti erők elemi karakterének kifejezésénél dominál, hanem az allegorikus ábrázolásokban is munkál. A hasonlatpéldák jelképesen hatnak, sokszor még konkrét figurára sincs szüksége a művészeknek. Izgalmas ez a közelítés akkor, amikor illusztrációs szándékú az alap helyzet – Bartók- és Rembrandt-asszociációi a hagyományalkotó művészi emlékezés komplex példái.

Gonda Zoltán nagyszabású, kolozsvári kiállítása mély és átfogó összegzésre is volt egyben az utóbbi évek törekvéseinek, megőrizve a groteszk sűrítést, a nem egyszer erotizált poézis és a balladás tisztaság egyensúlyát.

Gonda Zoltán: *Áldozati hely*

Gonda Zoltán: *Nővérek (tus, toll)*

Németh Júlia művészettörténész a kolozsvári kiállítást értékelve azt írta, hogy bár az ember (vagy annak keze nyoma) konkrétan nem mindig fedezhető fel, mégis erőteljesen emberközpontú festészet a Gonda Zoltáné. Az alkotó emberszeretete, kifejezett kommunikációs vágya minden esetben átüt a festményeken, grafikákon.

„Gonda Zoltán a színek és a fények festője. A sejtelmes liláktól, hideg kékektől, zöldektől és olívba enyhült árnyalataitól a sárga hideg és meleg változatain keresztül a jellegzetes tűzpirosig, amit akár Gonda-vörösnek is

nevezhetnék, a színek rendkívül gazdag skáláját vonultatja föl. A megjelenítés történjen halványan sejtelmes, vagy éppenséggel harsányan erőteljes változatokban. Érdekes módon azonban a művész pasztellszínekkel is képes sokkolni. A tematikával gyakorta feleselő színvilág – gondolok itt például a *Pusztuló világ* lilás rózsaszínes, halványzöldes dülöngő házaira, fáira vagy a *Menekülés* halványsárga arcaira, földcsuszamlásos tájaira, épület-részleteire –, a drámaiságot festői elégiába önti, megejtő lírával ötvözi.”

GYÉMÁNT METSZETTE LÁTOMÁSOK

Buday Mihály zalaegerszegi festőművész kiállítása a Havrics Galériában

Buday Mihály nagyon sokat fest. Az egész élete a festészet, s ez nem túlzás, csupán igen termékeny életszerp. A Havrics Galériában (a malomparki üzlet évente két reprezentatív kiállítást rendez, ősszel és tavasszal) október 19-én nyíló tárlata, nagyságát tekintve, akár gyűjteményes visszatekintő válogatásként is felfogható lenne, a termés nagy része azonban egészen friss.

Igaz, tükrözik a munkák a korábbi évek stílusát, szemléletét, képvilágát, misztikumát és motívumkincsét egyaránt, hiszen jó egy évtizeddel ezelőtt erősödtek meg Buday Mihály festészetének látomásos-mitolikus kontúrjai. Kialakította magának azt a stílust és az időtlen messziségből is familiárisnak tűnő világot, mely alapján ráismerhetők, névvel azonosíthatók lettek a művei.

Már nem kísérletezik – variál és komponál inkább. Biztos festőtechnikai és témabeli eszköztárral, egyéni stílusvédjegyekkel, a láthatatlan téve érzékivé. Misztikusnak szoktuk mondani ezt a festészetet, így akkor sem tévedhetünk, ha gyökereit a szürrealizmusban keressük. Ám nem elsősorban a klasszikus „izmusban”, hanem jóval korábbra visszatekintve a művészet történetében, Grünewald, de még inkább Bosch szakrális alapú misztikus látomásaiban.

Ám Buday Mihály kiindulási pontja nem a bűn, hanem a harmónia és a megtisztulás-vágy. Képei ezért szürreális valóságukban sem sokkolnak, hanem álomi-éterei nyugalmat közve-

títenek. Valami időtlen lebegéshelyzetben születnek, pasztellesen könnyű ködvalóságukban emelik ki a nézőt a profán jelenből. Távolságot teremtenek, ugyanakkor intimizálnak, bensőségessé tesznek. Nem fosztják meg súlyától a történelmet vagy a mitológiát, csupán az élő látomásba transzponálva teszik időtlenné a műveltségi élményt.

S még pontosabb, ha azt mondjuk: érzékvé és lelkvé fogalmazzák át a szellemi hagyományt. Ebből kiindulva pedig Buday festészetének három, esztétikai, morális és filozófiai alapsajátosságát követhetjük nyomon.

A történelmi-mitologikus asszociációk (vagy a művész lelkében-képzletében teremtett és újraformált mesék); az úgynevezett műveltségi örökség epikus, elbeszélő karaktert kívánna meg, epikum helyett azonban lírát kapunk vagy valamilyen eposztörzsdécek sorát. Visszatérnek ugyanis az állandó képi jelzők, a figurális, illetve motivikus festmény-toposzok (ilyen egyebek között a Szent István-Attila-Krisztus arc; nem hiányozhat a Madonna-Emese-reneszánsz nőideál figura; a romfalak, kapuk, ókori görög oszlopok, a boltíves átjárók és rejtőzködő bohócok sora). A részletek valóságosak, a kompozíció új sorrendiségében azonban valóságfelettiek.

A látomás érzékvé tétele nemcsak szürrealista megoldásokat követel az alkotótól, hanem romantikus színt is kölcsönöz a munkáknak, ezzel együtt a figurák kidolgozása fikatív-realista lesz (ismert és a művészen élő ideálok ötvözete). Fényei nem természetesek, tehát az árnyékok is hiányoznak, ám az úgynevezett optikai hatások – mivel Buday nem modellál,

hanem modulál, zenei kompozíciók mintájára építkezik – a lélek optikáján keresztül érzékeltetik a szellemi impressziókat. A fény-árnyék változás által teremtett térhatás helyett már-már színpadi vagy filmes megoldásokat alkalmaz, amikor egy arcra vagy figurára egyszerre több irányból is érkezik a fény.

A lírai eposz, a szellemi impressziók mellett harmadikként az úgynevezett szakralizáció biztonságát említhetjük. Buday Mihály ugyanis a motívumismétlések és kompozíciós variációk sorában a szakrális tér- és időélmény rögzítésével a közösségi és a személyes identitás allegorikus megfogalmazására is törekszik.

(Alábbi, *István és Koppány* című képén a mozgalmas történelmi kereten belül minden motívum korhűséget sugall, ám atmoszférikus hangulata időtlenné emel.)

Izgalmasnak tartom ezt a fajta ki-nyilvánító rejtőzködést, s éppen ebből adódóan egészíthetjük ki a fent sorolt szemléleti és stílusjellemzőket például a szimbólum meghatározó szerepével Buday festészetében. A szimbólum ugyanis egyszerre szolgálja az elrejtést és a felismerhetővé tételt. A szimbólum megkívánja a stilizálást, ez pedig sajátossága a szecesszióknak is (preraffaelita hagyományokat követve), ezért a képek formai keretét gyakran a dekoratív szimbolizmus teszi még árnyaltabbá.

Buday Mihály: Női sors

Lent: *Dózsa népe*

Visszatérően foglalkozik a magyar nép történelmi alakjaival, a nemzeti sorsfordulókkal. A Havrics Galéria kiállításán is találkozunk olyan történelmi apoteózisokkal, melyek a múlt erényeiről ugyanúgy szólnak, mint a jelen hiányairól (*Attila, István országa, A fejedelem álma, Szent István és Mária, A magyar Golgota*). A múltba vetített allegória tehát az érzéki látomásban is az identitáshoz, a felelősséghez fordul.

Több helyen utánanéztam a művész pályarajzának, s meglepetésemre minde nélkül ugyanazzal, a szinte lexikon-szócikk tömörségű ismertetéssel találkoztam: „Buday Mihály 1953-ban született Törökbecsén, Jugoszláviában. A tanárképző főiskolát Bescsereken fejezte be. 1975-ben Zentára költözött, és a nyolcvanas évek elején kapcsolódott be a Zentai Képzőművészeti Csoport

munkájába. Alapító tagja a zentai ART-90 festőcsoportnak. 1991 óta részt vesz a magyarországi alkotótáborok munkájában is. 1994-ben települt át családjával Magyarországra, Zalaegerszegen tanárként dolgozik. Eddig több önálló tárlata volt, képei eljutottak az Amerikai Egyesült Államokba és Kanadába, Svédországba és Finnországba, Németországba, illetve Ausztriába is. Az utóbbi években bekapcsolódott a cserszegtomaji alkotó-

tábor munkájába. Alkotói tevékenységében a szürrealizmus és a hiperrealizmus, a szimbolizmus, valamint a szecesszió elemei ötvöződnek, egy új egységet és minőséget hozva létre.”

Buday Mihály egyik leprellőjában néhány mondatos útmutatást olvastam „*Megfesteni a nemlétező valóságot*” címmel. Sejttem mögötte a jelentéses szándékot, ám vitatkozom vele. Buday művészetében ugyanis éppen a valósággá festett látomás testesül meg, s nemcsak a tárgyi attribútumok teszik érzékelhetővé a fikciós keretet, de a transzcendens szellemi valóság is hitelessé válik.

„Misztikus hangvételű kompozíciói különböző, párhuzamossá varázsolt idősíkokban mozognak, melyeket sejtelmes, a körvonalakat gyakran feloldó pára burkol be, fantasztikus látomások sohasem volt lényei és épít-

ményei egészítik ki. Gyakran tesz képzeletbeli kirándulásokat a múltba, a Biblia és a mitológia rejtelmes világába” – olvasom. Másutt azt nyilatkozta, hogy a Bibliát is szeretné ilyen meleg színekben értelmezni.

Magam arra helyezem a hangsúlyt az interpretációban, hogyan válhat művészileg igazzá az elképzelt valóság, hol van tehát a látomás igazsága. S nem párhuzamos idősíkról beszélnek, hanem folyamatossá tett jelenről – éppen ezért érezzük áradni az időtlenséget. A felvillantott történelmi és mitológiai epizódok (ugyanígy a motívumok) egy fajta szakrális jelzőkárók, a szent hagyomány és a profán képzelet között feszülő izgatott feszültség kompozíciós normarendjének témakeretei. Ez a rend szerkezetileg is izgalmas, mintegy fotómontázs szerűen építkezik az elemekből az alkotó, s ezzel ugyancsak az időhöz való viszonyát fogalmazza meg. A látványra (látomásra) való emlékezés távolsága és az emlékezés bizonyossága hadakozik egymással.

S állandó kulcsot ad a művész az ismételten feltűnő drágakő homlokékkal, melynek törhetetlen szilárdsága a megfoghatatlan titokzatosságát sugározza. Gyémánt metszete látomása gyémántba metszett fény. Ebben az egyetlen s visszatérő homlokékban sűrűsödik össze idő és tér, szellem és lélek, testi fájdalom és éteri könnyűség, minden vágy – és maga a sors is.

Buday Mihály: Atlantisz

TARTALOM

Egy igazi elme (Leonardo gondolatlabirintusában)	561
Reformátorok az egyetemi parkban; Harcoltak, s a hitet megtartották; Disztichonok a gályarabok emlékére.....	566
Múzeumi Kurír	
Róma és a róma között (110 éve született Gáborjáni Szabó Kálmán)	576
Újabb adományok a Holló László-emlékében.....	584
A szegényembség szolnoki festője (140 éve született Fényes Adolf)	589
Meztelenség és halál (Holló László krematóriumi művei)	592
...mint ősvizek árján úszik... (vers); A vers születése.....	596
Hírek, közlemények, reflexiók	
Mátészalka díszpolgára lett Ujváry Zoltán; Kiss Tamás csengője – Szabó Magda ajándéka; „Az ember legyen szép” – 90 éves Szabó Magda; Latinovits-mellszobrot avattak a „színészkirály” kávéházában; A hatodik Ezüst Négyszög; „Keleti rovások” a múzeumbarátoknak; Hajdúhadházi barangolások; (M)érték – világhírű magyar fotográfusok a Kölcsey Központban; Versek Andrék Kertész fotóihoz; Deményi György Wlassics Gyula-díjas; Lakner Lajos lett a Déri Múzeum új igazgatója; A művész fia adta át az Égerházi-ösztöndíjat	598
„Egy mozdulattal királynővé változik” (Szilágyi Enikő színművésze)ről).....	607
Egyszerű vers.....	610
Dokumentum: „Híres-neves debreceni fazekasok”	612
Bábművészet: „A modern európai bábjátzás atyja”	616
„Élő- és mozgó-bábmúzeum” – A tárlatot vezeti: Láposi Terka	619
Versek gyerekeknek; Beszédgyakorlatok	624
Érzéki testből intellektuális érzék	
(Juha Richárd és Turessányi Béla fővárosi kiállítása).....	628
Maghy Zoltán virágcsendéletei az Aranybika Galériában	634
Érzelmi stilizálás és indulati koncentráció (Komiszár János tárlata Abádszalókon és a HBZ Galériában)	637
60 éves a Medgyessy Ferenc Képzőművészeti Kör	641
Petru Comisarschi kiállítása a Valcer Táncstúdióban (Két kísérlet a táncrea – versek).....	644
Odataláltak a versbe (Versek reflexiók a nyíradonyi alkotótábor 2007. évi idényéhez)	648
„Vad színek Egertől Nagybányáig” (Ziffer Sándor-emlékkiállítás Egerben)	653
Tárgyban született látomás (70 éves Kozma István festőművész)	656
Élettérkép (Ritók Lajos grafikai kiállítása)	661
Nyolcadszor rendeztek alkotótábort Létavértesen	664
Gonda Zoltán művei a Kolozsvári Művészeti Múzeumban	665
Gyémánt metszette látomások (Buday Mihály tárlata a Havrics Galériában)	668